

T.C

İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

BURSEVÎ VE İBN ACÎBE 'NİN
İŞÂRÎ TEVİLLERİNİN MUKÂYESESİ
(YÛSUF SÛRESİ ÖRNEĞİ)

Yüksek Lisans Tezi

KADİR YILMAZTÜRK

İZMİR-2021

T.C
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

BURSEVÎ VE İBN ACÎBE'NİN İŞÂRÎ
TEVİLLERİNİN MUKÂYESESİ
(YÛSUF SÛRESİ ÖRNEĞİ)

Yüksek Lisans Tezi

KADİR YILMAZTÜRK

DANIŞMAN: PROF. DR. SEVGİ TÛTÛN

İZMİR-2021

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi / Projesi olarak sunduğum "**Bursevî ve İbn Acîbe'nin İşârî Tevillerinin Mukâyesesi (Yûsuf Sûresi örneği)**" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.././2021

Kadir YILMAZTÜRK

İmza

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

BURSEVÎ VE İBN ACİBE 'NİN İŞÂRÎ

TEVİLLERİNİN MUKÂYESESİ

(YÛSUF SÛRESİ ÖRNEĞİ)

Kadir YILMAZTÜRK

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

İsmâil Hakkı Bursevî hicrî XI. yüzyılın sonu ile XII. yüzyılın başında, İbn Acîbe ise hicrî XII. yüzyılın sonu ile XIII. yüzyılın başında yaşamıştır. Her iki bilgin de hem kendi zamanlarındaki birçok âlim ve tasavvuf ehlini etkilemiş, hem de kendilerinden sonraki zamanlarda meşhur olan tasavvuf erbâbı arasına girerek, gerek o dönemde yaşayan insanları gerekse günümüze kadarki dönemde yaşayan sûfî ehlini tasavvuf âdâbıyla eğitmişlerdir.

Tezimizin amacı her iki müfessirin Yûsuf Sûresi bağlamında işârî yorumlarını tespit edip, mukâyese etmektir. Çalışmamızda İsmâil Hakkı Bursevî'nin '*Rûhu'l Beyân*' tefsiri ve İbn Acîbe'nin '*Bahru'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*' adlı tefsiri esas alınmıştır. Bu çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında Kur'ân-ın anlaşılması ve tefsir edilmesinin öneminden, farklı tefsir ekollerinin oluşumundan ve tezimizle ilgili bağlantı kurmak suretiyle bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde, her iki müellifin hayatları ve ilmî yönleri ile ilgili özet bilgilere değinilerek eserleri muhteva, metod ve kaynakları yönüyle incelenmiştir. İşârî tefsirin mahiyeti ve özellikleri üzerinde durduktan sonra Yûsuf Sûresi hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bölümün sonunda ise eserler ve müellifler ile ilgili yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilerek bölüm tamamlanmıştır.

İkinci bölümde ise, müelliflerin Yûsuf Sûresine dair işârî tevilleri ele alınıp mukâyesesi yapılmıştır.

Netice itibariyle Bursevî'nin *Rûhu'l Beyân* adlı tefsirinde yaptığı işârî yorumların, vücudun organlarından örneklemelerle benzetme sanatına başvurarak açıklama cihetine gittiğine şahit olmaktayız. Tasavvufî kavramlara bir ölçüde âşinâ olanların, söz konusu işârî tevilleri biraz düşünmek suretiyle anlayabileceği manalar içerdiğini ve üslubunun da genel olarak anlaşılabilir tarzda olduğunu ifade edebiliriz.

İbn Acîbe'nin tasavvufî yorumlarının ise sade bir anlatımla daha net manalar içerdiğini belirtelim. Bu durumun ortaya çıkmasın da, her iki müellifin etkisi altında kaldıkları âlimlerin ve yaşadıkları çevre ile şartların farklı olmasından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Aralarındaki benzerliklere gelince her ikisinin kalplerine doğan manalar çoğu zaman farklı olsa da zaman zaman birbirine yakın anlam ve benzer manalar verdiklerini gözlemlemekteyiz.

Her ikisinin de âyetlerin işârî yorumlarını ayrı bir başlık altında vermesi, yorumlarının sonunda okuyanlara nasihat ve tavsiye içeren bilgiler aktarmaları ve asıl Alîm ve Hakîm olanın Allah olduğu vurgusunu yapmaları benzer yönleri diye aktarabiliriz.

Anahtar Sözcükler: İsmâil Hakkı Bursevî, İbn Acîbe, *Ruhu'l-beyân*, *Bahru'l-medîd*.

ABSTRACT

Master's Thesis

THE WORK OF BURSEVÎ AND İBN ACİBE

COMPARISON OF TEVİLS

(EXAMPLE OF THE SIR OF YUSUF)

Kadir YILMAZTÜRK

Izmir Kâtip Çelebi University

Institute of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences

İsmâil Hakkı Bursevî lived in the end of the 11th century and the beginning of the 12th century, while Ibn Acîbe lived in the end of the 12th century and the beginning of the 13th century. Both scholars influenced many scholars and Sufis in their time, and became one of the famous Sufi connoisseurs in their time, and treated both the people who lived in that period and the people of Sufis who lived in the period up to the present time.

Our main aim is to identify the mystical signs of both commentators and to compare their interpretations. In our study, the interpretation of 'Rûhu'l Beyân' by İsmâil Hakkı Bursevî and the interpretation of 'Bahru'l-medîd fî tefsîri'l Qur'âni'l-mecîd' by Ibn Acîbe were taken as basis. This study consists of an introduction and two parts.

In the introduction, general information about the Surah Yûsuf, which we have taken as an example, is given after dwelling on the nature and characteristics of the ishari tafsir. At the end of the section, the section has been completed by giving information about the works and the work done on the authors.

In the first chapter, brief information about the lives and scientific aspects of both authors is mentioned and information about the works is given by examining the content, methods and sources of both works.

In the second part, the conclusion has been reached by examining and comparing the verses of the two authors regarding the Surah Yûsuf.

As a result, we witness that Bursevî's ishâri interpretations in Rûhu'l Beyân go to the direction of explanation by using the organs of the body and using the analogy. We can say that those who are somewhat familiar with mystical concepts contain meanings that can be understood by listening and reading the said ishârî interpretations. We can say that the style he uses is also the one that everyone can understand. Let us state that Ibn Ajiba's mystical signs contain clearer meanings in plain expression. We think that the emergence of this situation is due to the differences between the scholars they were under the influence of both authors and the environment they lived in and the conditions. As for the similarities between them, we observe that although the meanings born to their hearts are often different, they sometimes give similar meanings and similar meanings to each other.

We can cite similar aspects that both of them give the verse interpretations of the verses under a separate heading, they convey information containing advice and advice to the readers at the end of their interpretations, and that they emphasize that the true God is the true God.

Keywords: İsmâil Hakkı Bursevî, İbn Acîbe, *Ruhu'l-beyân*, *Bahru'l-medîd*

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
KISALTMALAR.....	xii
ÖNSÖZ.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ VE İBN ACİBE'NİN HAYATI, İLMÎ YÖNÜ VE TEFSİRLERİ.....	4
1. İsmâil Hakkı Bursevî'nin Hayatı ve İlmî Yönü (1653-1725).....	4
1.1. Rûhu'l Beyân (Muhteva, Metod Ve Kaynaklar Yönüyle).....	6
2. İbn Acîbe'nin Hayatı ve İlmî Yönü.....	7
2.1. El-Bahrü'l-Medîd (Muhteva, Metod Ve Kaynaklar Yönüyle).....	10
3. İşârî Tefsir Mahiyeti Ve Yûsuf Sûresi.....	12
3.1. İşârî Tefsir, Mahiyeti ve Özellikleri.....	12
4. Yûsuf Sûresi Hakkında Genel Bilgiler.....	16
4.1. Yûsuf Sûresi'nin Adı ve Nüzûlü.....	16
4.2. Yûsuf Sûresi'nin Muhtevâsı.....	18
4.3. Yûsuf Sûresi, Eserler ve Müelliflerle İlgili Yapılan Çalışmalar.....	19
4.3.1. Yûsuf Sûresi ile İlgili Yapılan Çalışmalar.....	19
4.3.2. Bursevî ve Rûhu'l-Beyân İle İlgili Yapılan Çalışmalar.....	19
4.3.3. İbn Acîbe ve Bahrü'l-Medîd ile ilgili yapılan çalışmalar.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ'NİN VE İBN ACİBE'NİN YÛSUF SÛRESİNE DAİR İŞÂRÎ TEVİLLERİ VE MUKÂYESESİ.....	21
1. İsmâil Hakkı Bursevî'nin ve İbn Acîbe'nin Yûsuf Sûresine Dair İşârî Tevilleri ve Mukâyesesi.....	21

2. Bursevî'nin İşârî Yorumda Bulunmayıp Başka Müelliflerin İşârî Yorumlarını Naklettiği Âyetler.....	70
3. Bursevî'nin Yalnızca Zâhirî Yönden Yorumladığı Âyetler.....	78
4. İbn Acîbe'nin İşârî Yorumda Bulunup Bursevî'nin İşârî Yorumda Bulunmadığı Âyetler.....	82
SONUÇ.....	87
KAYNAKÇA.....	89
ÖZGEÇMİŞ.....	92

KISALTMALAR

Ra.	: Radıyallahü anhü
H.z.	: Hazreti
s.a.v.	: Sallallahü aleyhi ve sellem
a.s	: Aleyhisselâm
v.s.	: Vesaire
v.b.	: Vebenzeri
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
c.	: Cild
a.g.e.	: Adı geçen eser
Bk.	: Bakınız
DİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
b.	: bin, ibn
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ö.	: Ölüm
c.c	: Celle celâlühü
m.	: Milâdî
h.	: Hicrî

ÖNSÖZ

Bursevî, vefatına yakın bir dönemde "Mutluluk vereni al, ona yönel de keder vereni terket " sözleriyle iki cihan saadetini elde edebilecek nasihatini vermiştir. Muhakkak ki insanoğlu hakîki mutluluğu, kendisine mutluluk duygusunu veren Allah'ta ve O'nun yolunda olmakla bulabilir. Bazı insanlar, her türlü acı ve sıkıntıdan, şeytanın vesvesesinden kurtarabilecek değerleri tasavvuf yoluna girmekle bulabilecekleri kanaatindedirler. İşte Bursevî ile İbn Acîbe de insanoğluna mutluluk verecek bilgileri tasavvuf vasıtasıyla yaşamış ve eserlerinde ortaya koymuş iki âlimdir.

Bursevî'nin *Rûhu'l-beyân* isimli eseri kalbine doğan bilgiler ışığında Bursa Ulucamii' nde ki vaazları ve sohbetleriyle işârî yorumlarından oluşmaktadır. İbn Acîbe'nin *Bahru'l-medîd* isimli eseri ise ilim yolculukların da karşılaştığı âlimlerden de yararlanarak yaptığı işârî yorumlarla ilim dünyasındaki yerini almıştır.

İşârî (tasavvufî) tefsir, yalnız tasavvuf erbâbına açılan birtakım gizli anlamlar ve işaretler yoluyla Kur'ân'ı açıklamak demektir. "Bursevî ve İbn Acîbe'nin İşârî Tevillerinin Mukâyesesi (Yûsuf Sûresi Örneği)" olarak isimlendirdiğimiz çalışmamızda İsmâil Hakkı Bursevî'nin ve İbn Acîbe'nin tefsirleri esas alınmıştır. Bu çalışmayı seçmemizin temel amacı, Yûsuf Sûresi özelinde iki eserdeki işârî yorumları tespit ve mukâyese etmektir. Ayrıca eserlerde yer alan işârî yorumlardaki -varsa- benzerlik veya farklılıkları da gözden geçirmektir. Yûsuf Sûresini seçmemizin sebebi de Kur'ân'da Ahsenü'l-Kasas olarak isimlendirilip bir bütün halinde verilen tek kıssa olmasıdır. Böylece tezimizin de bir bütünlük içinde çalışılması amaçlanmıştır.

Tezimiz için tasavvufî tefsir yazarlar arasında söz konusu müelliflerin seçilmesinin sebebi ise, farklı coğrafya ve zamanlarda yaşamalarıdır. Böylece zaman ve coğrafya farkı açısından da değerlendirmek mümkün olabilecektir.

Çalışmamızda her iki müfessirin Yûsuf Sûresi bağlamında işârî tevillerini ele alıp inceledik. Âyetleri tevil ederlerken benzer ve farklı olan yönlerini araştırdık. Müfessirlerin hayatlarına ve ilmî yönlerine değindik. Bu çerçevede bir tarama yaparak eserler ve müellifler hakkında yapılan çalışmaları tespit ettik. Ayrıca lügat, usûl, tabakât ve tezle ilgili diğer eserlerden de istifade ettik.

Bu vesileyle Yüksek lisans tezimin danışmanlığını yapan bu süreçte destek ve katkılarıyla bana ışık tutan Prof. Dr. Sevgi Tütün hocama ve yüksek lisans ders

döneminde ilmî birikimlerinden ve değerli fikirlerinden istifade ettiğim diğer hocalarıma şükranlarımı arz ederim.

Kadir Yılmaztürk

İzmir- 2021

GİRİŞ

Allah'ın insanlara gönderdiği son ilahi mesaj Kur'an, Âdemoğluna sadece bu dünya için doğru ve yanlış, iyi ve kötüyü öğretmekle kalmamış aynı zamanda âhîret ile ilgili durumlardan haberler vermiş, kısaca insanoğluna iki cihanda mutlu edecek hükümleri ortaya koymuştur.

Hz. Peygamber hayatta olduğu sürece müslümanlar Kur'an-ın anlaşılması ve tefsir edilmesi konusunda herhangi bir sıkıntı ile karşı karşıya kalmamıştır. Çünkü Allah'ın rasûlü Kur'an-ın anlaşılması konusunda insanlara ışık tutmuş, Kur'an-ı tefsir ederek onun hükümleriyle hareket etmek suretiyle en güzel örnek olmuştur.

Hz. Peygamberin fâni âlemden ebedî âleme göç etmesiyle birlikte yeni ortaya çıkan bazı durumlar ile ilgili Kur'ân-ın sunduğu tüm mesajların anlaşılması konusunda bazı ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Sahabe döneminden itibaren bazı müfessirler Kur'an-ın ifade ettiği anlamları –Kur'an-ın yapısı gereği mucize kelâm olmasından- birbirlerine yakın manalar olacak şekilde rivâyet tefsirine örnek olacak ilk tefsirleri ortaya koymuşlardır.

Kur'an-ı Kerîm, içerdiği zengin ve hikmet dolu mesajlar sebebiyle onun sistematik bir şekilde anlaşılması için Ahkâmü'l-Kur'ân, Aksâmü'l-Kur'ân, Emsâlü'l-Kur'ân, Fedâilü'l-Kur'ân, Garîbü'l-Kur'ân, Havâssu'l-Kur'ân, İcâzü'l-Kur'ân, Kısasu'l-Kur'ân, Mecâzü'l-Kur'ân, Mekkî ve Medenî, Muhkem ve Müteşâbih, Mübhâmetü'l-Kur'ân, Müşkilü'l-Kur'ân, Nâsîh ve Mensûh, Resmü'l-Mushaf, Tekrarü'l-Kur'ân, Tenâsübü'l-Ây ve's-Süver, Üslûbü'l-Kur'ân, Vakf ve İbtidâ, Vücûh ve Nezâir başlıkları altında Kur'ân ilimleri disiplin altına alınarak, âyetlerin ve sûrelerin anlaşılması ve tefsir edilmesi daha kolay hale getirilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm muhtevası itibariyle fikhî, kelâmî, tasavvufî ve birçok ilmî konuları bünyesinde barındırması sebebiyle onu inceleyen müfessirler, birbirinden farklı alanlarda bir çalışma alanı oluşturmuşlardır. Bu durum da tefsir ekollerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Tefsirin çeşitleri bakımından rivâyet ve dirâyet tefsirleri çatısı altında değerlendirilen her bir ekol; lugavî, fikhî, mezhebî, tasavvufî, ilmî, içtimâî ve mevzûî gibi isimler almıştır.

Başlangıcından günümüze kadar tek harfi bile değişmeden gelen, dünyada bu özelliklere sahip tam ve orjinal olmakla birlikte muhafaza edilmiş başka bir ilâhî kitap bulunmamaktadır. Aynı zamanda her daim diri duran okuyana her okumasında farklı anlamlar kazandıran, okunmasıyla da ibadet edilerek çağları aydınlatan yüce kitabımızın bünyesinde bir zenginlik daha bulunmaktadır ki; o da İşârî tefsir metoduyla incelenip tasavvufî manalar içerebilen bir kitap olmasıdır.

Tefsir ekolleri arasında önemli bir yere sahip olan işârî tefsir, Kur'ân-ı, tasavvufî anlayışla yorumlamaktır. Âdeta suffe ashabı gibi yaşamayı kendisine düstur edinen, kalbini dünyadan arıdırıp Allah'a tahsis edenlerin yolu olan tasavvuf, bu yola girenler içinden tefsir alanında da önemli müfessirler ortaya çıkarmış, söz konusu mutasavvıflarda önemli eserler miras bırakmışlardır.

Bu alanda yazılan ilk tasavvufî tefsir, Abdullah et-Tüsterî'nin *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* adlı eseri kabul edilmektedir. Hicrî III. Asırdan günümüze kadar birçok eserler yazılmıştır. Osmanlı döneminde kaleme alınmış eserlerden biri ise İsmâil Hakkı Bursevi'nin *Rûhu'l-Beyân* adlı meşhur tefsiridir. Yine o döneme ait eserlerden biri olup ülkemizde yeni tanınmaya başlayarak popüler olan bir diğer eser ise İbn Acîbe'nin *Bahru'l-medîd* adlı tefsiridir.

Kur'ân-ı Kerîm'in bir zahirî bir de batınî anlamına dair yorumlar yapılarak, onun anlaşılması ve farklı boyutlarda incelemeler yapılmasına dair çalışmaların bulunduğu işin ehline mâlumdur. Bizde çalışmamızda batınî yorumlarla Kur'ân'ın anlaşılmasına destek olan İsmâil Hakkı Bursevi'nin *Rûhu'l-Beyân* ile İbn Acîbe'nin *Bahru'l-medîd* adlı eserlerini ele alıp Kıssaların en güzeli olarak isimlendirilen Yûsuf Sûresi bağlamında her iki müellifin işârî yorumlarını mukâyese etmeye çalıştık.

Bu tez çalışmasında konu olarak, her iki müellifin âyetlere getirdikleri işârî yorumlar ele alınmıştır. Yöntem olarak ise rivayet ve dirayet metodlarının yanısıra işârî usûl takip edilmiştir. Kapsam itibariyle Yûsuf Sûresine bağlamında işârî yorumlar ele alınarak gerek klasik döneme gerekse modern dönemde yazılan eserleri kaynaklarımıza alarak literatür çalışmamızı tamamlamaya çalıştık.

Çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde her iki müellifin hayatları, ilmî yönleri üzerinde bilgiler verilmiş, müelliflerin eserleri muhteva, metod ve kaynakları yönüyle incelenmiştir. Ayrıca İşârî tefsirin mâhiyeti ve özellikleri ile Yûsuf Sûresi hakkında genel bilgiler ele alınmıştır. Her iki müellifin kendileri ve

eserleri ile birlikte Yûsuf Sûresi ile ilgili yapılan çalışmalar zikredilerek bölüm tamamlanmıştır.

Tezimizin ikinci bölümünde ise İsmâil Hakkı Bursevi ile İbn Acîbe'nin Yûsuf Sûresine dair işârî tevilleri incelenerek mukayesesi yapılmıştır. Bununla birlikte Bursevî'nin başka müelliflerden nakiller yaptığı yorumlar ile âyetlerin zahirî açıdan ele aldığı yorumlar ayrı bir başlık altında toplanmıştır. İbn Acîbe'nin işârî yorumda bulunup Bursevî'nin işârî yorumda bulunmadığı âyetler zikredilerek bölüm tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ VE İBN ACİBE'NİN HAYATI, İLMÎ YÖNÜ VE TEFSİRLERİ

1. İsmâil Hakkı Bursevî'nin Hayatı ve İlmî Yönü (1653-1725)

Osmanlı döneminin âlimleri ve şeyhleri içinde önemli bir yeri olan Bursevî, 1063/1653 yılında Bulgaristan'ın Aydos kentinde dünyaya gelmiştir.¹ Babasının adı Mustafa Efendi'dir. Dedesi Bayram çavuş, onun babası ise Hz. Peygamberin soyundan gelen Şeyh Hüdâbende'dir. Annesi, Kadı Ahmet Efendi'nin kızı Kerîme Hanım'dır. İsmâil Hakkı Bursevî üç yaşına geldiğinde babası onu şeyh Osman Fazlı Efendi'nin huzuruna götürmüş, böylelikle Celvetiyye tarikatına mensup bir mürit olmuştur.² İsmâil Hakkı Bursevî, on yaşında iken Edirne'ye gönderilmiş ilk tahsil hayatına burada müderris Abdülbaki'nin ders halkasına katılarak başlamıştır. Okuduğu dersler arasında sarf, nahiv başta olmak üzere birçok ilim yer almaktadır. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-tevîl* ile *Miftâhu'l-ulûm* gibi eserleri okumuştur. Okuduğu tüm kitapları da kendi eliyle tekrar yazmıştır. Ayrıca annesi vefat ettikten sonra kendisine miras olarak kalan on iki bin dirhemin bir kısmıyla kitap almış ve bunları eser olarak bırakmıştır. Geri kalan kısmını ise geçiminde kullanmıştır. Bursevî, sadece naklî ilimlere vaktini ayırmamış ayrıca aklî, fennî ilimlerle de meşgul olmuştur. Bununla birlikte sanata da önem vererek, hat sanatını rızık sebebi olarak görmüş ve güzel yazılar yazmaya çalışmıştır. Musiki alanında ise Aziz Mahmud Hüdâyî'nin bazı ilahilerini bestelemiştir. Hocası Osman Fazlı'dan birçok kitap okumuştur. Bunun yanı sıra daha birçok âlimden dersler almıştır. Hocasından okuduğu meşhur eserlerden arasında Sa'dî'nin *Gülistân*'ı, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si, Molla Câmî'nin *Bahâristân*'ı, Hâfız'ın *Dîvân*'ı, Kemalpaşazâde'nin *Nigaristan*'ı ve Hüseyin Kâşifî'nin *Cevâhirü't-tefsîr*'ini sayabiliriz. Tahsil hayatı yoğun geçen Bursevî, talebelikten sonra yirmi üç yaşında iken müderris olarak Üsküp'e gönderilmiştir.³

¹ Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1915, c.I, s.26-29.

² Osanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, İstanbul Kitabevi, İstanbul, 2006, c.III, s.64.

³ Mehmed Ali Aynî, *Türk Azizleri*, Marifet Basımevi, İstanbul, 1944, s.15.

1137/1725 yılında "Mutluluk vereni al, ona yönel de keder vereni terk et" mısralarıyla yetmiş iki yaşında iken hayata gözlerini kapamıştır. Kabri ise, Bursa Tuzpazarı'nda bulunmaktadır.⁴

İsmâil Hakkı Bursevî'nin, yetmiş iki yıllık ömründe yazdığı eserlerin sayısı hakkında net bir bilgiye ulaşılammıştır. Bizde yaptığımız bu çalışma da yüz on dört eserinden bahsedildiğini tespit ettik. Sayıların ihtilafı hakkında bir numaralı dipnottaki '*Osmanlı Müellifleri*' adlı esere bakılabilir. Biz çok sayıda eserinin olması ve hepsine burada yer verilmesi mümkün olmadığından bazı eserlerinin isimlerini konularına göre tasnif ederek vereceğiz.

Bursevî'nin Tefsir sahasında telif ettiği bazı eserler:

1. Tefsir-u rûhu'l-beyân,
2. Ta'lîka alâ evâili tefsîri'l-beyzâvî,
3. Şerh alâ tefsîri cüz'i'l-âhir li'l-kâdi'l-beyzâvî,
4. Tefsîr-u sûreti'l-fâtiha,
5. Tefsîr-u âmene'r-rasûl,⁵

Tasavvuf sahasında telif ettiği bazı eserleri:

1. Şerhu'l-Muhammediyye,
2. Rûhu'l-mesnevî,
3. Tamâmü'l-feyz fi bâbi'r-ricâl,
4. Kenz-i mahfî,
5. Kitâbü'n-netîce,⁶

Hadis sahasında telif ettiği bazı eserleri:

1. Şerh-u nuhbeti'l-fiker,
2. Şerhu'l-Hadîsi'l-erba'in,
3. Şerhu'l-Erba'ine hadisen,

⁴ Aynî, *a.g.e.*, s.77.

⁵ Tefsir alanında yazdığı bazı diğer eserleri; a) *Tefsîru Sûreti'l-Asr.* b) *Tefsîru Sûreti'z-Zelzele.* c) *Levâ'ih tete'allak bi-ba'zi'l âyât ve'l ehâdis.* d) *Kitâbü'l-Mir'at li-Hakâ'iki Ba'zi'l-ehâdis ve'l âyât.*

⁶ Tasavvuf alanında yazdığı bazı diğer eserleri; a) *Kitâbü'n-Necât,* b) *Tuhfe-i Haliliyye,* c) *Tuhfe-i İsmâiliyye,* d) *Tuhfe-i Recebiyye,* e) *Tuhfe-i Hasekiyye.*

Fıkıh ve Kelam sahasında telif ettiği eseri:

1. Şerh-u fikhi'l-Keydânî,

Diğer bazı eserleri:

1. Şerh-u mukadimetri'l-Cezerî,
2. Kitâbü'l-furûk,
3. Şerh-u risâle fi'l-âdâbi'l-münâzara li-Taşköbrizâde,
4. Mecâlisü'l-va'z ve't-tezkîr,
5. Kitâbü'l-hutabâ,
6. Risâle-i Gül.

Telif ettiği bazı şerhler ve risaleler:

1. Şerh-i Pend-i Attâr,
2. Şerh-i Ebyât-ı Hacı Bayrâm-ı Veli,
3. Şerh-i Ebyât-ı Yûnus Emre,
4. Şerh-i Nazm-ı Ahmedî,
5. Ferâhu'r-Rûh,⁷

1.1. Rûhu'l Beyân (Muhteva, Metod Ve Kaynaklar Yönüyle)

İsmâil Hakkı Bursevî, Bursa Ulu Camii'nde bazı vaazlar vermiştir. O, yapmış olduğu bu vaazları bir araya getirerek *Rûhu'l-beyân* adlı tefsirini yazmıştır. Eserin muhtevası, Kur'ân âyetleri olup birçok âyetin işârî manasını vererek kişiyi kâmil bir seviyeye ulaştırmak, nefsi terbiye etmek sûretiyle huzura erdirmek, kalbi mecâzi aşk yerine ilahi aşkla doldurmak gerektiğini öğütleyerek, eserinin içeriğini tasavvufi kavram ve konularla işlemiştir. Netice itibriyle *Rûhu'l-beyân* adlı eserinde kâmil insan olmanın ve hidâyete ulaşmanın yollarını kalbine doğan ilham vasıtasıyla aktardığını belirtmektedir.

İsmâil Hakkı Bursevî'nin eserini metod açısından incelediğimizde, gerek kendi döneminde gerekse daha eski dönemlerde ki mutasavvıflardan faydalandığını, sık sık hadislerle yer verdiğini ve sahabe döneminde yaşanmış olayları paylaştığını görmekteyiz. Bu durum bizde eserini rivâyet yöntemiyle yazdığı kanaatini

⁷ İsmâil Hakkı Bursevî'nin telif ettiği diğer şerhler ve risaleler; a) *Rûhu'l-Mesnevî*, b) *Kitâbü'l-Envâr*, c) *Şerh-i Nazmü's-sülûk*, d) *Şerh-i Nazm-ı Hayretî*, e) *Şerh-i Ebyât-ı Hasan-ı Kâdirî*.

oluşturmaktadır. Ancak Bursevî'nin, eserini yazarken Arap dili ve edebiyatından en iyi şekilde istifade ettiğini, bir kelimenin sarf açısından hangi türe girdiğine, nahiv açısından cümlenin öğelerine ve kıraat farklılığına varıncaya kadar birçok bilgiler paylaştığına da şahitlik etmekteyiz. Ayrıca Arap şiirinden istişhâta bulunduğunu, yine garip diye isimlendirilen kelimeleri açıklama yoluna gittiğini, hatta atasözlerine yer vererek yorumlarını kuvvetlendirdiği görülmektedir. Müellifin, Yûsuf Sûresinde ki bir âyetin tefsirini yaparken kapalı gibi kalan müşkil bir durumu, diğer sûrelerden getirdiği –o konuyu destekleyici- âyetleri delil gösterip açıklayarak giderdiğini anlıyoruz. Bütün bu bilgiler ışığında bu eserde yöntem olarak dirâyet metodunu kullandığını da söyleyebiliriz. Fakat her ne kadar rivâyet ve dirâyet metodlarını kullandığını gözlemlese de, eserinde ki birçok âyetten sonra yaptığı tasavvufî yorumlar sebebiyle eserin işârî yöntemle yazıldığını söylemek en isabetli karar olacaktır.⁸

Kaynak bakımından oldukça zengin olan eserin tamamlanması ise yirmi üç yılı bulmuştur. Bu süre zarfında eserini yazarken, yararlandığı ve müzakere ettiği birçok âlim ve mutasavvıf olmuştur. Bunların başında Necmeddîn-i Dâye gibi tasavvuf ehlerinden kimseler gelmektedir. Öyle ki tefsirinde; Sadreddîn Konevî'nin, *Miftâhu ğaybi'l-cem'i ve'l-vücûd fi'l-keşfi ve's-şühûd*, adlı tefsirinden Ebu'l-Abbas el-Hasen el-Kevâşi'nin *Tebşiratü'l-mütezekkir ve tezkiratü'l-mütebasır* adlı tefsirine, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî*'sinden Ebu'l-Fazl Celâlüddîn es-Süyûtî'nin *ed-Dürri'l-Mensûr* adlı eserine kadar birçok âlimin sözlerine yer vermiş, asla taassuba kapılmamıştır.

Netice itibariyle *Rûhu'l-beyân* adlı eseriyle kâmil olmaya, dünya ve ahirette saadete ulaşmaya dair işârî yorumlarda bulunmaktadır.

Rûhu'l-beyân'ın yazımı 3 Eylül 1705 yılında tamamlanmıştır. Eserini üç cilt olarak düzenlemiştir. Orijinal hat on altı defter olarak Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesinde yer almaktadır.⁹

2. İbn Acîbe'nin Hayatı ve İlmî Yönü

İbn Acîbe Fas'ta yaşamış bir âlim, mutasavvıf ve ârifdir. Tam ismi Ahmet b. Acîbe el-Hasenî'dir. İbn Acîbe 1747 veya 1748 yılında Fas'ın Tanca ile Tıtvan şehirleri

⁸ Hasan Kâmil Yılmaz v.dğr, *Rûhu'l-beyân Kur'an Meâli ve Tefsiri*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2005.

⁹ Ali Namlı, *İsmail Hakkı Bursevî: Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*, İstanbul 2001, s. 37-39, 54, 85, 179-181, 213-214.

arasında bulunan Hamîs köyünde dünyaya gelmiştir. Ayrıca İbn Acîbe'nin annesi de oğluna Müstâdî'nin Tıtvân'ı muhasara ettiği zamanlarda dünyaya geldiğini ifade etmiştir ki; o zamanda hicrî 1160 ya da 1161 yıllarına denk gelmektedir. Soyunun Hz. Hasan'a dayandığı belirtilmektedir.¹⁰

İbn Acîbe, kırktan fazla eser yazmıştır. Eserleri birçok dile çevrilmiş, birçok ilmî çalışmaya konu olmuştur. Ayrıca çok uzun ilmî yolculuklar yapmış, gittiği yerlerde birçok âlimle tanışma fırsatı bulmuştur. İbnü'l-A'râbî, İbnü'l-Fârız ve Şüşterî gibi mutasavvıfların eserlerine şerhler yazmıştır. Zâhirî ilimler ile uğraşırken İbn Atâullah'ın *el-Hikem* adlı eserinden etkilenir ve tasavvufa yönelir. 1793 yılında Benî Zerval aşîretinde Mulay el-A'râbî ed-Darkavî'nin zâviyesine ziyarette bulunarak Sîdî Muhammed ve Muhammed el-Bûzîdî ile tanışır ve burada ismi geçen iki şeyhin tasavvuf yoluna girer. Bu şekilde artık tasavvuf eğitimine de başlamıştır. Derkâviyye tarikatına mensup olmuştur. Etkisi altında kaldığı meşhur mutasavvıflar ise; İmam Kuşeyrî, Gazzâlî, Şihâbeddîn Sühreverdî, Muhyiddîn İbnü'l A'râbî ve Ebüssuûd Efendi'dir.¹¹

İlim hayatına bakıldığında, ilk olarak Kur'ân eğitimini dedesi el-Mehdî b. Hüseyin'den aldığı anlaşılmaktadır. Diğer Kur'ân derslerini ise sırasıyla Seyyid Ahmet Tâlib, Abdurrahman el-Kettâmî es-Sanhâcî ve Muhammed Eşmel'den almıştır. Kıraat eğitiminin ardından fıkıh ilmine yönelmiş, Fas'ın meşhur fakîhlerinden olan Muhammed es-Sûsî es-Simlâlî'den iki yıl ilim tahsil etmiştir. İlim hayatının yirmi yılını Tıtvân'da geçirmiştir. Burada, otuz beş yaşındayken *Teshîlü'l-medhâl li tenmiyeti'l a'mâl bi'n niyeti's sâlihâti* isimli ilk eserini yazmıştır. Daha sonra ise Fas'a gitmiş, orada da sekiz yıl ilimle meşgul olmuştur.¹²

İbn Acîbe, 1224/1809 da altmış dört yaşında iken Şeyh Muhammed el-Bûzîdî¹³'yi ziyareti esnasında vefat etmiştir.¹⁴ *Mu'cemü'l matbûâtî'l arabîyye'nin* müellifi Yûsuf

¹⁰ Ahmed el-Kuraşî Reslân, "Tercemetü'l-İmam İbn Acîbe", Kahire 1999, c.I, s.18-38 İbn Acîbe, *el-Fehrese*, s. 14, 95; Mahmut Ay, *Kur'an'ın Tasavvufî Yorumu -İbn Acîbe Örneği-*, Kayıhan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2016, s.88.

¹¹ Ahmet Murat Özel, *Sûfîlerin El Kitabı*, Hayykitap, İstanbul 2015 s.13.

¹² İbn Acîbe'nin hayatı için bk. İbn Acîbe, *el-Fehrese*, thk. Abdülhamid Salih Hamdan, Kahire 1990; Mustafa Kara, "İbn Acîbe", *DİA*, XIX, 294-295.

¹³ Bûzîdî ile ilgili bilgi için bk. Muhammed es-Seyyid el-Celyend, "*Derkâviyye*", *DİA*, IX, 179.

¹⁴ Geniş bilgi için bkz. İbn Acîbe, *el-Fehrese*, s.57-60.

İlyân Serkîs'e göre vefat tarihi hicrî 1266 yılıdır.¹⁵ Bu hususta Muhammed b. Ahmed el-Ezherî de, Serkîs ile aynı görüştedir. Dr. Fehmi Haşim ise İbn Acîbe'nin vefat tarihini 1196 olarak vermektedir. Kaynakların çoğunluğuna göre vefat tarihi, 7 Şevval 1224 yılını göstermektedir.¹⁶ Türbesi günümüzde Fas'taki Zimmic köyünde bulunmaktadır.¹⁷

İbn Acîbe birçok yerde eğitim almasından ve bilim yolculuklarında bulunmasından dolayı iki yer ismi verilerek tasnife gidilmiş, hocalarının sayısı çok olduğundan bazı hocalarının isimleri verilmiştir.

Tıtvan'daki hocaları:

1. Abdülkerim b. Ali el Yâzuğî el-Fâsî, (ö. 1199/1784).
2. Fakîh, Kâdî Abdülkerîm b. Kureyş, (ö. 1197/1783).
3. Abdüsselâm b. Muhammed b. Kureyş, (ö. 1207/1792).
4. Muhammed b. Hasen el-Cenevî el-Hasenî, (ö.1200/1786).

Fas' taki hocaları:

1. Muhammed b. Muhammed İbn Sûde el-Mürri, (ö. 1209).
2. Hafız Ebû Abdullah et-Tayyib b. Abdülmecîd b. Kîran, (ö. 1227)
3. Allâme Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Bennîs el-Fâsî, (ö. 1800).

İbn Acîbe'nin tefsir, hadis, fıkıh ve tasavvuf alanında elliye yakın eseri vardır. Eserlerin bir kısmı yazma olup henüz basılmamıştır. İbn Acîbe'nin eserlerini konularına göre şu başlıklarda toplayabiliriz:

İbn Acîbe'nin Tefsir ve Kıraat Sahasında Telif Ettiği Bazı Eserleri:

1. el-Bahrü'l-medîd fî tefsiri'l-kur'âni'l-mecîd,
2. et-Tefsîru'l-kebîr lil-fâtiha,
3. et-Tefsîrü'l-vasît lil-fâtiha,
4. et-Tefsîrü'l-muhtasar li'l-fâtiha,
5. ed-Dürerü'l-mütenâsire fî tevcîhi'l-kırâati'l-mütevâtire,
6. el-Keşf vel-beyân fî müteşâbihi'l-kur'ân,

Hadis ve Dua Sahasında Telif Ettiği Bazı Eserleri:

¹⁵ Yûsuf İlyân Serkîs, *Mu'cemü'l Matbûati'l-Arabiyye*, Matbâatu Serkîs, 1930 c.I, s.169.

¹⁶ Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-Fehâris*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmi, Beyrut 1986, c.II, s.854.

¹⁷ İbn Acîbe, *el-Fehrese*, s.27.

1. Süyûtî'nin el-Câmiü's-Sağîr adlı eserine hâşiye,
2. Usûl, fîrû ve ibretlik konulara dair kırk hadis,
3. el-Envârü's-seniyye fi'l-ezkârî'n-nebeviyye,
4. el-Ed'iyyetü ve'l-ezkâr el-mümhika li'z-zünûbi ve'l-evzâr,¹⁸

Fıkıh ve Akâid Sahasında Telif Ettiği Bazı Eserleri:

1. Hâşiye alâ Muhtasarı Halil,
2. Risâle fi'l-akâidi ve's-salâti,
3. Teshîlü'l-medhâl li tenmiyeti'l-a'mâl bi'n-niyeti's-sâlihâti inde'l-ikbâl,
4. Silkü'd-dürer fi zikri'l-kazâi ve'l-kader,

Lügat Sahasında Telif Ettiği Eseri:

1. el-Fütûhâtü'l-kuddûsiyye fi şerhi'l-mukaddimeti'l-âcurrûmiyye,

Şahıs, Tarih ve Tabakât Sahasındaki Eserleri:

1. Ezhârü'l-bustân fi tabakâti'l-a'yân,
2. el-Fehrese,

Tasavvuf Sahasında Telif Ettiği Bazı Eserleri:

1. Envârü's-seniyyetü fi şerhi'l-kasîdeti'l-hemziyyeti,
2. el-Fütûhâtü'l-ilâhiyye fi şerhi'l-mebâhisi'l-asliyye,
3. el-Levâihü'l-kudsiyye fi şerhi'l-vazîfeti'z-zerrûkiyye.¹⁹

2.1. El-Bahrü'l-Medîd (Muhteva, Metod Ve Kaynaklar Yönüyle)

İbn Acîbe'nin en hacimli eseri olup dört ciltten oluşmaktadır. *Bahrü'l-Medîd*, adlı eserin muhtevasına bakıldığında, eserin Arapça olarak ağır bir dille yazıldığına şahit olmaktadır. Anlaşılmasındaki zorluğun birinci sebebi, eserin zâhirî tefsir kısmını ağırlıkla Beyzâvî ve Ebü's-Suûd tefsirlerinden yapılan açıklamaların oluşturmasıdır. Bu iki tefsir, âyetlerin ince hikmetlerini ve belagat inceliklerini vermede en önde gelen tefsirlerdendir; ancak dil ve üslupları biraz ağırdır. Bu durum, tabii olarak *el-Bahrü'l-Medîd*'e de yansımıştır. Eserin dilini bazen ağırlaştıran ikinci sebep ise, "İşaret" başlığı ile verilen tasavvufî açıklamalardır. Bu bölümde, müfessir bazen manevî makamlardan,

¹⁸ Mahmut Ay, "Ahmed İbn Acibe ve İşârî Tefsir Açısından el-Bahrü'l-medîd", (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi), 2010, s.30-34.

¹⁹ Ay, *Kur'an'ın Tasavvufî Yorumu*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2017, s.103.

bu makamların ince edeplerinden ve tasavvuf erbabının yaşayarak elde ettiği yüksek hallerden bahsetmektedir.²⁰

Esere bütüncül baktığımızda bir yönüyle dirâyet tefsiridir diyebiliriz. Çünkü ahkam âyetlerini beyân ederek fikhî konulara girmiş ayrıca kelâmî konulara da temas etmiştir. Âyetlerin sebab-i nüzullerini paylaşmak, lugat ve nahiv bilgilerini vermek sûretiyle eserin aynı zamanda bir dirâyet tefsiri olduğunu göstermiştir.

İbn Acîbe'nin bu şekilde rivâyet ve dirâyet metodunu kullanmasının yanında her âyetin ardından bâtinî yorumları ekleyerek işârî metodu kullanması aynı zaman da eserin tasavvufî tefsir olduğunu göstermektedir.

Bütün bu bilgiler ışığında İbn Acîbe, aynı anda üç tefsir yöntemini bir arada kullandığı ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak zâhirle bâtin ilmin bir ürünü olarak *Bahru'l-medîd* adlı eseri istifademize sunulmuştur.

Eserin muhteva ve metod bilgilerinden sonra kaynaklar yönüyle incelendiğinde ise, İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*'in zâhirî tefsir kısmında en fazla Beyzâvî ve Ebü's-suûd'dan alıntılar yapmaktadır. İbn Acîbe ayrıca Nesefî, İbn Atıyye ve Abdurrahmân-ı Fâsî'nin *Celaleyn Tefsiri* üzerine yaptığı haşiye'den istifade etmiştir. Onları, İbn Cüzey'e ait *et-Teshîl li ulûmi't-tenzîl* adlı tefsir ve Kurtubî takip etmektedir.

Hasan Azzûzî'nin kaydettiğine göre, İbn Acîbe, kendisinden alıntı yaptığı bazı tefsirleri bizzat görmeyip onları Abdurrahman-ı Fâsî'nin haşiyesinden almıştır. Bunlar, et-Taberî, el-Üklîşî, İbn Üzeyz, İbn Arafe, Ebû Hayyân, es-Seâlibî, el-Mekkî b. Ebî Talib, Kurtubî ve Kevâşî tefsirleridir.²¹

İbn Acîbe'nin, kendisinden zaman zaman hadis ve haberler naklettiği eserlerden biri de Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-beyân fî tefsiri 'l-kur'ân* isimli tefsiridir. Bu eser, rivâyet tefsirleri içinde önde gelen bir tefsirdir; ancak İbn Acîbe'nin de belirttiği gibi, içinde ihtiyatla karşılanacak ve ayıklanıp ayrılacak haberler mevcuttur. İbn Acîbe, tefsirinde ayrıca tarih, siyer, tabakât, lügat ve nahivle ilgili temel eserlerden istifade etmiştir.²²

İbn Acîbe, tefsirinin sonuna bitiş tarihi olarak, hicrî 1221 kaydını düşmüştür. Bu asıl nüsha çoğaltılmış olup Rabat ve Kahire'deki kütüphanelerde yazma nüshalarında bulunmaktadır. *el-Bahrü'l-medîd*'in ilk iki cildi 1955-1956 yılları arasında Kahire'de

²⁰ İbn Acîbe, *el-Fehrese*, s. 40, 94-95, Hasan Azzûzî, eş-Şeyh Ahmed b. Acîbe, c.I, s. 98.

²¹ Azzûzî, *Şeyh İbn Acîbe*, c.II, s.44-87

²² Muhammed Dâvûd, *Târîhu Tıtvân*, Tıtvân 1962, c.III s. 206-224.

basılmış, daha sonra altı cilt (Kahire, 1999) ve sekiz cilt olarak (Beyrut, 2002) yeni baskıları yapılmıştır. Müellifler ve eserlerle ilgili verilen bilgilerden sonra artık işârî tefsirin mahiyeti ve Yûsuf Sûresi ile ilgili bilgilerin ter aldığı bölüme geçebiliriz.

3. İşârî Tefsir Mahiyeti Ve Yûsuf Sûresi

3.1. İşârî Tefsir, Mahiyeti ve Özellikleri

İşârî kelimesinin lügat manası işaret, remz ve sembol anlamlarına gelir. "Balı, kovanından çıkarmak" anlamında "şe-ve-ra" kökünden türemiş if'âl babından bir masdardır.²³

İşârî tefsirin ıstılahi manası ise, "yalnız tasavvuf erbâbına açılan birtakım gizli anlamlar ve işaretler yoluyla Kur'ân'ı açıklamak " demektir. Yani sûfinin kendi bireysel fikirlerine değil, bulunduğu makam itibariyle kalbine doğan ilham ve işaretlere dayanmaktadır.²⁴ İstılahî manada, gizli anlam ile tanımda ifade edilen kalbe doğan anlamdan maksat batınî anlamdır. İşte burada belirtilen batınî anlam, zâhiri anlama ters düşmemeli, bilakis zâhirî anlamı da doğrulayan ve onaylayan bir biçime sahip olmalıdır. Mevzunun ileride bir bütün olarak anlaşılması bakımından tasavvuf kavramı üzerinde durmak gerekirse; zühd ve takva vasıtasıyla ruhu ümitsizlikten kurtarma, kalbi hoş olmayan duygulardan arındırma yoludur. Tasavvufun ulaşmak istediği asıl maksat ise, kalbi dünyevî ve geçici hazlardan kurtarıp, yerine ilahi aşkı yerleştirmektir.²⁵

Tasavvufun kaynağının, Hz. Peygamber ve sahabe dönemine kadar ulaştığı belirtilmektedir. Bu husus, İbn Abbâs'tan nakledilen şu rivâyet ile delillendirilmektedir: "Hz. Ömer beni, Bedir harbine katılan yaşlı zatlara beraber şûrâ meclisinde bulunduruyordu, bunlardan bazıları içinden kızarak, "Bu genç bizimle beraber niçin bulunuyor? Bizim bunun kadar oğullarımız vardır" dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer onları çağırdı, beni de onların yanına aldı. Sonra anladım ki o gün beni onlara göstermek için çağırılmış. Hz. Ömer onlara '*Allah'ın yardımı ve zafer günü gelip...*' âyeti hakkında ne dersiniz? diye sordu. Sahâbeden bazıları: 'Bize nusret ve fetih ihsan edildiğinde Allah'a hamd ve istiğfar etmemiz emrolundu' diye cevap verdiler. Bazıları ise hiçbir şey söylemeyip sustular. Hz. Ömer bana: 'Ey Abbâs oğlu! Sende mi böyle

²³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut 1990, c.IV s.502; Râğıb el-İsfehânî, *Müfredâtü el-fâzi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kalem, Şam 1992, s.830-831.

²⁴ Ahmed b. Osman ez Zehebi, *et-Tefsîr ve'l-müfessirun*, Darü'l-Hadis, Kahire 2005, c.II, s.352.

²⁵ Celâleddin es-Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru İbn Kesir, Şam 1996, c.II, s.231; Süleyman Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1974, s.12.

söylüyorsun?' deyince ben de 'Hayır!' dedim. Bunun üzerine Hz. Ömer: 'Ya ne diyorsun?' dedi. Ben de: O Rasûlullah (s.a.v.)'ın ecelidir ve bunu Allah Teâlâ kendisine bildirerek: '*Allah'ın nusreti ve fetih gelince (o senin ecelinin alametidir) hemen Rabbini hamd ile tesbih et! Ve ondan mağfiret dile, şüphesiz ki O; tevbeleri çok kabul edendir.*' buyurmuştur dedim. Hz. Ömer: 'Ben de vallahi bu sûre hakkında ancak senin söylediğini biliyorum' dedi."²⁶ Bu rivayette aktarılan olay işârî yorumu misal olarak gösterilmektedir. Nitekim sahabeden birçok kişinin mümkün mertebe takvâ üzere ve zâhidâne bir hayat yaşamaya çalıştıkları ve gecelerini namazla, gündüzlerini de oruçla geçirdikleri bilinmektedir.²⁷

Sahabe döneminde işârî tefsirin ilk temsilcileri arasında Hasan-ı Basrî (ö.110/728), Câ'fer es-Sâdık (ö.148/765) ve Abdullah b. Mübârek (ö.181/797)' in isimlerini sayabiliriz. Bu şahıslar, bazı âyetlerin tevillerini işârî yöntemle tefsir etmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla tasavvufi tefsirin ilk olarak o dönemde ortaya çıktığı ifade edilmektedir.²⁸ Daha sonraki süreçte ise Kur'ân'ın sonsuz mânâlar içerdiği düşüncesi yaygınlaşmaya başladı. Bunun doğal bir sonucu olarak da her âyetten bâtını mana çıkarmaya doğru bir meyletme kendini gösterdi. Bu düşüncenin dayandığı tez şuydu:²⁹ Kur'an, Allah kelâmı olduğu gibi, Kelam da aynı zamanda Allah'ın sıfatıdır. Zira Allah'ın sıfatlarının sonu olmadığı gibi kelâmının da sonu yoktur. Ancak Allah, dostlarının kalplerine bu kelâmın ne kadarını açtıysa ancak o kadarını anlayabilir ve aktarabilirler. İşte bu düşünce ve kanaat neticesinde tâbiûn ve tebe-i tabiîn döneminden sonra zühd hareketi daha da gelişerek "Allah aşkı"na dönüşmüş ve bunun sonucu olarak işârî tefsirde de bir gelişme ve sistemleşme olmuştur. Gelişme ve sistemleşmede sürecinde ise en büyük rolü Sehl b. Abdillâh et-Tüsterî, (ö.283/896), Cüneyd-i Bağdâdî (ö.298/910) ve Muhammed b. Musa el-Vâsıtî (ö.331/942) yapmıştır. Ancak asıl sistemleşmenin Ebû Abdîrrahman es-Sülemî (ö.412/1021)'nin kaleme aldığı "*Hakâiku't-tefsîr*" adlı eseriyle mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Sülemî bu tefsirinde kendinden önceki mutasavvıfların tefsir ve tevillerini cem etmek sûretiyle tasavvufi tefsire büyük bir katkıda bulunmuştur. Ashâb-ı kiramın ardından tâbiîler dönemine

²⁶ Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, "Kitâbu't-Tefsîr", el-Matba'atü'l-Meymeniyye, Mısır, 1895.

²⁷ Bilgi için bkz. Buhârî, "Nikâh" 1; Müslim, "Nikâh" 5; Buhârî, "Savm", 51.

²⁸ Abdullâh et-Tüsterî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, Matbaatü'r-rahmâniyye, Mısır 1890, s.59; Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s.216.

²⁹ Tüsterî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, s. 59.

baktığımızda bu dönemde de İslam devletinin büyümesi, çeşitli coğrafyalara açılmasıyla ve çeşitli ırk, din, dil ve kültüre sahip insanların İslam toplumu içine girmesi sebebiyle fikrî hareketlerde bir gelişme meydana gelmiş ve bu gelişme kendisini tasavvufî alanda da göstererek, bazı insanların riyâzet yoluyla ruhsal kabiliyetlerini geliştirmelerine ivme kazandırmıştı. İşte bu dönemde zühd ve takvâ hareketi yavaş yavaş gelişerek tasavvuftan söz edilmeye başlanmış, bunun tabii sonucu olarak bazı tasavvuf ehlinde olan kimseler Kur'ân'ı kalplerine gelen ilhamlar doğrultusunda yorumlama yoluna gitmişlerdi. Böylece bu hareket kendi içerisinde sistemleşmeye doğru bir seyir takip etti ve işârî tefsir ekolü de tarihteki yerini almış oldu.³⁰

"Allah size zâhir ve bâtin nimetlerini bolca ihsan etti."³¹ "Bu kavme ne oluyor ki hemen hiçbir sözü anlamıyorlar"³² anlamındaki âyetleri tasavvuf ehli, işârî tefsire delil getirmektedirler. Bu âyetler, Kur'an'da bâtinî manalar bulunduğu dair örnek olarak gösterilmiştir.³³ İşârî yorumların sağlıklı olması için bazı koşulların yerine gelmesi gerekmektedir diyerek bunları şu şekilde sıralarlar;

a) Bâtinî mana, lafzın zâhirî anlamına ters düşmemelidir.

b) Batınî anlamın isabetli olduğunu gösterecek nas veya açık bir delilin bulunması gerekir.

c) Batınî manaya muhalif şer'î veya aklî bir karine bulunmamalıdır.³⁴

İşârî tefsirin gelişmesinde ve sistemleşmesinde önemli rolü olan Gazzâlî'den (ö. 505/1111) de söz etmek gerekir. Onun işârî tefsir ile ilgili görüşü şöyledir: Kur'an âyetlerinin dış manalarının yanında bir de iç manaları vardır. Bu iç manalar tıpkı kabuğun özü gibidir. İnsanlar, yalnız duyular âlemini görürler, ancak duyular âlemi, öz olan melekût âleminin kabuğu durumundadır. Bu dış âlemi geçemeyen kimse meyvenin sadece kabuğunu, insanın da derisini görebilir. Onların içine nüfuz edemez. İşte bu düşünceden hareketle Gazzâlî, *İhya-u Ulumi'd-dîn* ve *Cevâhirü'l Kur'an* adıyla yazmış olduğu eserlerinde Kur'ân âyetlerinin batınî yorumlarına yer vermiştir. Gazzâlî tasavvufî tefsiri kabul etmekle birlikte, bunun yanısıra batınî tefsirin ancak zâhirî tefsiri bilmekle

³⁰ et-Tüsterî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, s.60. Ateş, *a.g.e.*, s.19. İsmâil Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, c.I, s.6.

³¹ Lokman 31/20.

³² Nisa 4/78.

³³ Demirci, *Tefsir Tarihi*, s.213.

³⁴ İbrâhim b. Musâ eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakat*, İz Yayıncılık, İstanbul 1990, c.III, s.381.

mümkün olacağını da dikkatlere sunmuştur. Çünkü zâhiri anlamları bilmeden Kur'ân'ın sırlarını bilmenin asla mümkün olmayacağını ifade etmiştir.³⁵

İşârî tefsir, Gazzâlî'den sonra Muhyiddin İbnü'l-A'râbî (ö.638/1240)'nin vahdet-i vücud anlayışıyla altın çağına ulaşmıştır. Fakat bu vahdet-i vücud sebebiyle olmalı ki, o dönemde çok aşırı tevillere gidilmiş, sadece basit anlamda zühdi tefsirlerle yetinilmeyip, felsefî tefsirlerin de vahdet-i vücud anlayışıyla yazılmaya başlanmıştır. Böylece tasavvufî sistemlerin oluşumuna ve işârî ekollerin gelişimine aynı enlemde ortaya çıkan yeni terimler bağlamında önemli bir yazın oluşturan tasavvufî tefsir, kimi zaman açık âyetlerin tefsiri ile kimi zaman da Kur'ân'ın tamamının tefsir edilmesi ile içeriğini oldukça genişletmiştir.³⁶

Tasavvuf ehli, tasavvufî tefsiri caiz ve mümkün görmektedir. Delil olarak, '*Eğer siz benim bildiklerimi bilseydiniz az güler çok ağlardınız*'³⁷ hadisini göstermektedirler. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadisinde ele aldığı ilim, eğer herkesin bilebileceği bir ilim olsaydı, bunun üzerine benim bildiğimi de bilseydiniz şeklindeki sözüne Rasûlullah'ı duyanlar: senin bildiğini biz de biliyoruz derlerdi. Böyle bir cevap ve söylemde bulunmadıklarına göre demek ki, Allah Rasûlü'nün bildiği zâhir'in ötesinde gizli bir ilimdir. Ayrıca "*ilim ikidir, onlardan biri kalpte gizlidir ki, faydalı olan da budur*"³⁸ şeklindeki hadisinde tasavvuf ehli, yine işârî tefsirin imkânını gösteren bir diğer delildir derler. Bütün bu delillerden yola çıkan tasavvuf erbabına göre, işârî tefsir İslam katında caiz ve mümkündür.³⁹

İşârî yorumu caiz ve mümkün görenler olduğu gibi karşı çıkanlarda olmuştur. Muhyiddin İbnü'l-A'râbî'nin döneminden sonra yaşayan ve kendi asrında otorite kabul edilen Şâtıbî (ö.790/1388)'nin işârî tefsirin var olduğunu savunanlara karşı tasavvufî tefsir ile ilgili cevabı ise şöyledir: "Kur'an'ın bir zâhirî bir de bâtınî anlamı vardır" diyen kimse, eğer zâhir ile Kur'an'ın Arap dili açısından anlaşılana bâtınî ile de Allah'ın gözettiği maksadı kastediyorsa, bu doğrudur ve o insanın anlayışı hakkında herhangi bir tartışma söz konusu değildir. Ancak bunun dışında başka bir şey kastediyorsa o zaman

³⁵ Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulumi'ddîn*, c.I, s.370; Gazzâlî'nin işârî tefsir konusundaki görüşleri için bkz. Ateş, Süleyman, *İşârî Tefsir Okulu*, s.110 vd.

³⁶ Ignaz Goldziher, *İslam Tefsir Ekolleri*, s.237.

³⁷ İbn Mâce, *Sünenü İbnu Mâce el-Matba'atü'l-İlmiyye*, Mısır 1895, zühd, 19 (4190).

³⁸ el-Buhârî, *es-Sahih*, Kûsûf, 2; Nikâh, 107; Rikâk, 28.

³⁹ Ebû Talib el-Mekkî, *Kûtu'l-kulûb fî muâmeleti'l-mahbûb*, el-Matba'atü'l-Meymeniyye, Mısır 1967, c.I, s.244-245.

sahabe ve onları takip eden selef tarafından bilinmeyen yeni bir şeyi ortaya koyuyor demektir. Bu durumda tabiki iddiasını ispat etmek için kesin bir delile ihtiyaç bulunmaktadır. Çünkü iddia, Kur'an tefsirinde başvurulacak bir esastır; dolayısıyla onun zan ile sabit olması mümkün değildir.⁴⁰

Şâtıbî'nin çağdaşı olan Zerkeşî (ö.794/1392) ise, tasavvuf ehlinin Kur'ân ile ilgili yorumlarının tefsir değil, o kimselerin Kur'an tilâveti esnasında hissettikleri duygu ve anlamlardır⁴¹ şeklinde yorumlamış bu tür açıklamaların bir temele dayanmadığını dikkatlere sunmuştur.

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber ve sahabe döneminin ardından işârî tefsiri kabul edip destekleyenler olduğu gibi tasavvufî tefsire yönelik ciddi eleştiriler de olmuştur. Günümüzde işârî tefsiri kabul eden bazı müfessirlerin bu konudaki görüşleri ise, işârî tefsire yönelik eleştirilerin temelinde zâhirî anlamın tamamen yorum dışına atılması ve ortaya konan tefsiri delillendirecek nakillerin bulunmaması gerçeğinin yatmakta olduğunu savunmaktadırlar. Sûfî anlayışın, kişisel deneyimle birlikte sadece kalbe doğan gizli bilgiye dayandığını söyleyerek naslara yüklenen mânânın ibâreye uygunluğunun söz konusu olmadığını ifade etmektedirler. Bu durumda, sûfî anlayıştaki bilgilerin gizli kanallardan geldiği iddiası içerisinde yer almakta ve bu anlayış devam ettiği müddetçe mutasavvıf müfessirlerin kendilerini bu eleştirilerden uzak tutmaları imkânsız olacağını belirtmektedirler.

4. Yûsuf Sûresi Hakkında Genel Bilgiler

Bu başlık altında sûrenin adı ve nüzülü ile muhtevâsı hakkında bilgi verilecektir.

4.1. Yûsuf Sûresi'nin Adı ve Nüzûlü

Sûre adını kıssası anlatılan Hz. Yûsuf'tan almıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in tertibinde on ikinci, iniş sırasına göre ise elli üçüncü sûredir. Yüz on bir âyetten oluşmaktadır. Diğer kıssaların yer aldığı sûreler Mekke'de indiği gibi söz konusu sûre de Mekke döneminde nâzil olmuştur. “En güzel kıssa” diye nitelendirilen ve Ahsenü'l-kasas tabiri ile zikredilen Hz. Yûsuf'un kıssası, yaşanmış bir olaydır. Bir yandan mecazi aşk denilen insanî sevgiyi, diğer yandan bu tarz sevgilerin insanı çirkinliğe yönlendirmesine engel olan iffetin yüceliğini anlatan bu sûre aynı zamanda bir film şeridi gibi, baba-oğul, Hz. Yâkup ile Hz. Yûsuf'un hasret, ıstırap ve üzüntülerini canlı bir şekilde betimlemektedir.

⁴⁰ Şâtıbî, *a.g.e.*, c.III, s.370.

⁴¹ Bedreddin ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1990, c.II, s.170.

Ayrıca Ahsenü'l-kasas tamlamasını “en güzel üslûp” şeklinde anlayanlar da olmuştur.⁴² Bu takdirde âyetin meâli şöyle olur: “Biz, bu Kur'an'ı sana en güzel bir üslûpla anlatıyoruz.” Âyette, Hz. Peygamber'in, Hz. Yûsuf hakkında daha önce bilgisinin olmadığı bilinirken Allah'ın bildirmesiyle, Rasûlüllâh'ın olayları detayına kadar inen bir kıssayı ortaya koyması kıssayı mükemmel kılan bir başka güzelliştir.

Hz. Yûsuf'un ibret dolu hayatı ayrıntılı olarak anlatılmakta ve son bölümde de birtakım uyarı ve öğütlere yer verilmektedir. Hûd Sûresinden sonra Hicr Sûresi'nden önce nâzil olmuştur.

Yûsuf Sûresi'nin, Yahudilerin yönlendirmesi ile Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber'e “İsrailoğulları Mısır'a niçin gittiler?” şeklindeki sorusuna cevap olarak indiği rivâyet edilmektedir. Ayrıca, Müslümanların Rasûlullah'tan bir kıssa anlatmasını istemeleri üzerine indiğine dair rivâyetler de bulunmaktadır. Ancak Muhammed b. İshak'a göre sûrenin nüzul sebebi olarak, kavmi tarafından zulme uğramış olan Hz. Peygamber'i teselli etmek⁴³ olduğu da rivâyet edilmektedir. Kavminin ileri gelenleri tarafından uygulanan çeşitli işkenceler karşısında Rasûl-i Ekrem ve arkadaşlarının buhrandan ve sıkıntıdan bir çıkış yolu aramaları söz konusuydu. Hal böyle olunca bu sûrenin inmesi Müslümanlara bir teselli ve güç olmuştur. Bu sûrede de kıssanın kahramanı olan Hz. Yûsuf'un durumundan misal verilmiştir. Hz. Yûsuf'un Filistin'de kardeşlerinin bazı kötülüklerine mâruz kalması anlatılmış ancak süreç Hz. Yûsuf'un, Mısır devlet yönetiminde söz sahibi olması ile sonuçlanmıştı. Sûre bu bağlamda Hz. Muhammed ve arkadaşlarına da sabrettikleri takdirde Hz. Yûsuf'a verilmiş olan mükâfâtın bir benzerinin verileceğini ve Kureyş'lilerin kendilerine boyun eğeceğini müjdelemektedir. Nitekim kavminin baskısı neticesinde Medine'ye göç etmiş olan Resulullah, sekiz sene sonra Mekke'yi fethetmiş ve Kureyş'liler ona boyun eğmiştir. Ancak Hz. Peygamber, Kureyş'lilere Hz. Yûsuf'un Mısır'da kardeşlerine söylediği sözün aynısını söylemiş ve şöyle demiştir: "*Bugün sizi kınamak yok. Allah sizi affetsin o merhametlilerin en merhametlisidir, Gidiniz, hepiniz serbestsiniz.*"⁴⁴

⁴² Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâ'iki gavâmizi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, Bulak 1901, c.II, s. 300-301.

⁴³ Ebu'l-Fazl Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûtî, *Lubâbü'n-nükûl fi esbâbü'n-nüzul*, el-Mektebetü'l Asriyye, Beyrut, 2006, s.150; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2015, c.IV, s.2841.

⁴⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübrâ*, el-Mektebetü'l-İslâm, Medine, 2004, c.II, s.142.

4.2. Yûsuf Sûresi'nin Muhtevâsı

Sûrenin içeriğine ve işâret ettiği konulara bakıldığında sûrenin hicretin arefesinde meydana gelen olaylar esnasında, yani Kureyş'in Hz. Peygamber'i öldürme, sürgün etme veya hapsedme planlarını tasarladığı sırada ve bir defada inmiş olduğu anlaşılmaktadır. Sûrede anlatılan hususlar şunlardır: Rüya ve yorumu, kardeşler arasındaki münâsebet, kimsesiz çocukları sahiplenmek, şahitlikte ve hakemlikte âdil olmak, gûnahtan sakınmak, Allah'ın emirlerini yerine getirmek, hurafelerden kaçınmak, haksızlık karşısında yılmamak ve mücâdele etmek, yalnız Allah'a kulluk etmek, milli servete sahip çıkıp varlığı israf etmemek ve tedbirli olmak, kamu hizmetinin dürüst kimselere verilmesi, ana baba ve akrabayı görüp gözetmek, takva sahibi olmak, zulümden kaçınmak, sabırlı olmak, affetmek, Allah'a dua etmek, şımarmamak, inkârdan kaçınmak, geçmiş toplumların başına gelenlerden ibret almak, Kur'an'ın önceki ilahi kitapları tasdik eden her şeyi açıklayan rahmet ve hidâyet rehberi olan Allah kelâmı olduğunu bilmektir.⁴⁵

Yine muhteva açısından kısaca ifade etmek gerekirse ilk üç âyette sırasıyla, sûredeki âyetlerin Kur'an-ı Kerim'in âyetleri olduğu, Kur'an'ın Arap dili ile indirildiği ve bu sûre de kıssaların en güzelinin anlatılacağı bildirilmektedir. Sonraki âyetlerden itibaren yüz birinci âyete kadar Hz. Yûsuf'un kıssası anlatılmıştır. Kıssada, Hz Yûsuf'un kuyuya atılması, onu kuyudan çıkararak grup tarafından şehir de köle olarak satılması, kendisine iftira atılması neticesinde zindan cezasına çarptırılması, Mısır kralının gördüğü rüyayı doğru yorumlamak suretiyle cezaevinden çıkarılıp yüksek düzeyde idareciliğe getirilmesi, yıllar süren ayrılıktan sonra babası ve kardeşleriyle tekrar bir araya gelmesi gibi konular işlenmiştir. Geriye kalan diğer âyetler de ise müminlere güzel haberler ve nasihatler verilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'deki tüm kıssaların bazı hikmetleri vardır. Yûsuf Sûresi'nin hikmetlerinden misal verecek olursak; bir kimse için zorlukla beraber kolaylık olduğunu, sıkıntı çekmeden güzellik olmayacağını, kulun kendisi için şer olarak gördüğü durumun aslında kendisi için hayır olduğunu ve kişinin sabırlı olmasının neticesinde nimetlere gark olmasını sayabiliriz. Söz konusu sûrede olduğu gibi diğer peygamberlerin kıssalarında da, alınması gereken ibretler bulunmaktadır. Nitekim bu

⁴⁵ Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l Kur-ani'l Azim*, Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Dımaşk, 2010. c.III, s.570.

sûrenin son âyetinde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "*And olsun onların kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır.*"⁴⁶

4.3. Yûsuf Sûresi, Eserler ve Müelliflerle İlgili Yapılan Çalışmalar

Tezimizi yazma safhasında konu ile ilgili üç aşamalı literatür araştırması yaptık. Sonuç olarak hem Yûsuf Sûresi hem de söz konusu eserler ve müellifler hakkında yapılan çalışmaları tespit ederek aşağıda sıraladık. Çalışmalardan yer yer bizde istifade ettik. Yararlandığımız eserleri ilk sırada zikrettik. Her bir konuyla yapılan çalışmalar çok sayıda olduğundan beşer tane aktarmakla yetindik.

4.3.1. Yûsuf Sûresi ile İlgili Yapılan Çalışmalar

- 1) Dilek Öz Bolat. *Yûsuf Sûresi'nin işârî yorumu.* (yüksek lisans tezi-2019-İstanbul)
- 2) Ömer Kerpiç. *Yûsuf Sûresi ışığında insan psikolojisi.* (yüksek lisans-2017-Eskişehir)
- 3) Hashim Jamal Nuuri. *Yûsuf Sûresinde mali krizin araştırılması.* (yüksek lisans-2017-Van)
- 4) Nesrişah Saylan. *Yûsuf Sûresinden bireysel ve toplumsal mesajlar.* (yüksek lisans-2009-Elazığ)
- 5) Osman Irmak. *Yûsuf Sûresi ışığında insan eğitimi.* (yüksek lisans-1994-Konya)

4.3.2. Bursevî ve Rûhu'l-Beyân İle İlgili Yapılan Çalışmalar

1. Ahmet Taştan. *Bir şârih olarak İsmâil Hakkı Bursevî ve Edebi Şerhleri.* (yüksek lisans-1999-Bursa)
2. Seyit Avcı. *İsmâil Hakkı Bursevî de Hadis Tespit ve Yorumu.* (doktora-1999-Konya)
3. Murat Ali Karavelioğlu. *İsmâil Hakkı Bursevî'nin Muhammediyye Şerhi.* (yüksek lisans-1999-İstanbul)
4. Sâliha Baryaman. *İsmâil Hakkı Bursevî, Rûhu'l-mesnevî.*(yüksek lisans-2000-Bursa)
5. Derviş Dokgöz. *Bursevî'nin Rûhu'l-beyân tefsirindeki usûlî ve fikhî görüşleri.* (doktora-2020-Malatya)

⁴⁶ Yûsuf 12/111.

4.3.3. İbn Acîbe ve Bahrû'l-Medîd ile ilgili yapılan çalışmalar

- 1) Mahmut Ay. *Ahmed b. Acîbe ve İşârî efsir açısından el-Bahrû'l-medîd.* (doktora-2010-İstanbul)
- 2) Sabri Berber. *İbn Acîbe'nin el-Bahru'l-medîd'inde peygamber kıssalarının İşârî yorumu.* (yüksek lisans-2015-İstanbul)
- 3) İmad Abdulsalam Rajab. *İbn Acîbe ile Nisâburi'nin işârî tevillerinin mukâyesesi.* (yüksek lisans-2017-Gaziantep)
- 4) Aişe Berire Dağlı. *İbn Acîbe'nin el-Bahru'l-medîd adlı tefsirinde meşîet kavramı.* (yüksek lisans-2019-İstanbul)
- 5) Muhammed Nurullah Yıldırım. *Nahvin tasavvufî yorumu: İbn Acîbe örneği.* (yüksek lisans-2019-İstanbul)

İKİNCİ BÖLÜM

İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ'NİN VE İBN ACİBE'NİN YÛSUF SÛRESİNE DAİR İŞÂRÎ TEVİLLERİ VE MUKÂYESESİ

1. İsmâil Hakkı Bursevî'nin ve İbn Acîbe'nin Yûsuf Sûresine Dair İşârî Tevilleri ve Mukâyesesi

İşârî tefsirin ne olduğu, onun özelliklerini birinci bölümde vermiştik. Çalışmamızda her iki müellif ve eserleriyle birlikte sûre hakkındaki bilgileri aktardıktan sonra artık bu bölümümüzde Yûsuf Sûresi bağlamında önce Bursevî, ardından da İbn Acîbe'nin işârî yorumlarını ele almaya gayret edeceğiz. Akabinde mukâyeseye yapabilmek için her iki müellifin yaptığı yorumların aynı doğrultuda olup olmadığını, her âyette ikisinin de yorum yapıp yapmadığını belirtmek sûretiyle çalışmamızı sürdürmeye gayret edeceğiz.

Kur'ân-ı Kerim'de ifade edildiği üzere Yûsuf Sûresi kıssaların en güzeli⁴⁷ olup, diğer kıssalarda olduğu gibi farklı sûrelerde pasajlar halinde değil de söz konusu sûrede toplu olarak anlatılmıştır. Bu durum da kıssanın kolay anlaşılmasını sağlamıştır. Ancak Bursevî'nin işârî yorumlarını anlamak açısından aynı durum söz konusu olmamaktadır. Çünkü müellif Yûsuf Sûresi'ni tefsir ederken her âyetten sonra işârî yorum yapmamıştır.

Bursevî, -işârî veya zâhirî- yorum yapmadan önce "Fakir Bursevî der ki" cümlesiyle başlayarak ilgili âyet hakkındaki açıklamalarını yapmıştır. Yorum ve açıklamalarında Tevbe, kerâmet, gayb, vird, hidâyet ve benzeri tasavvufî kavramlara⁴⁸ sıkça yer vererek âyetleri açıklama yoluna gitmiştir. İşârî yorumlarını yapmadan evvel ise 'yukarıda ki âyetlerin işârî yorumu şöyledir' şeklinde başlık atarak manayı ayrı olarak zikretmiştir. İşârî yorumlarını ele aldığımız bu çalışmamızda Bursevî işârî

⁴⁷ Yûsuf 12/3.

⁴⁸ Bursevî'nin eserinde yer verdiği bazı tasavvufî kavramlar ve açıklamaları şu şekildedir:

Tevbe: Günahlardan gerçekten pişman olup bir daha yapmamaya karar vererek o günahı kesin olarak terketmektir.

Kerâmet: sâlih mümin ve veliler elinde, Allâh'ın izniyle ortaya çıkan olağanüstü ve Allah'ın koyduğu genel geçer kurallara aykırı olarak cereyan eden olaylardır.

Gayb: Allah'tan başka kimsenin bilmediği ve bilemeyeceği bilgilerdir.

Vird: Tasavvuf yolunda olan kimsenin hergün çekmesi tavsiye edilen kişisel zikridir.

Hidâyet: Allah'ın kitap ve Peygamberleri vasıtasıyla insanlara doğru yolu göstermesi ve onları bu yola ulaştırması anlamına gelmektedir.

bk. *Dinî kavramlar sözlüğü*, DİB yayımları, s. 257. Ankara 2010.

yorumda bulunduğu âyetleri tespit ettik. Şimdi her iki müellifin mezkûr âyetleri nasıl yorumladığını ve mukayesesini de yapmak suretiyle incelemeye çalışacağız.

1. Âyet

Yûsuf Sûresi'nin ilk âyeti "*Elif-lâm-râ. Bunlar apaçık kitabın âyetleridir*"⁴⁹ şeklinde الر hurûf-u mukattaası ile başlamaktadır. Bu bağlamda Bursevî öncelikle hurûf-u mukattaa hakkında açıklamalarda bulunur. İsmâil Hakkı Bursevî; mukatta harflerini bir bütün olarak ele alarak, bu harfleri “Ben Allah’ım, onların sana bu kıssadan sorduklarını görüyorum.” mânâsında yorumlamıştır. Ayrıca Müellif, mukattaa harflerinin ehil olmayanlara ifşa edilmesinin haram olan gizli sıklardan olduğunu söylemekte ve bu harflerin Kur’ân’ın mütaşâbihlerinden olup manalarının ancak Allah’ın bilgisinde olduğu görüşündedir.⁵⁰

Hurûfu mukatta ile başlayan Yûsuf Sûresinde, İsmâil Hakkı Bursevî mukattaa harfleri ile ilgili yorum yaparken, İbn Acîbe, yorum ve açıklamada bulunmamıştır. Bu sebeple mukayese yapma durumu söz konusu değildir.

2. Âyet

"*Anlayabilesiniz diye biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik*"⁵¹ şeklinde devam eden ikinci âyeti ise Bursevî, Hz. Peygamber bir Arap olduğu için O'nun en kâmil vârisinde Araplardan zuhur ettiğini belirtir. O vârisin de Muhyiddin İbnü'l-A'râbî olduğunu söyleyerek medheder. Çünkü Bursevî için, İbnü'l A'râbî başka kimselerde olmayan faziletlerle dolu olan kimsedir.⁵²

İbn Acîbe söz konusu âyet hakkında Allah’ın birliği ve bilinmesi üzerine bir yorum yaparak: “Mübîn bir Arapça ile Ku’rân’ın indirilmesini, Allah’ın yüceliğini düşünmek ve Allah’ı tanımak içindir. Bu da ancak tasavvuf denizine, akıl sahiplerinin ve engin fikirlerin Kur’ân’ın mânâ incilerine dalmasından sonra gerçekleşir. Akıl ve fikir bu noktadan sonra tevhidin nûrlarına ve Allah’ın yüce zâtının sırlarına erip; fiillerin, sıfatların ve zâtın tevhidinde ulaşır.” şeklinde yorumlar.⁵³

İsmâil Hakkı Bursevî ile İbn Acîbe'nin söz konusu âyete yönelik işâri yorumlarını ele aldığımızda, Bursevî'nin tasavvuf yolunda mertebe bakımından üst seviyede olan

⁴⁹ Yûsuf 12/1 الرُّ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ

⁵⁰ Bursevî, *Rûhu'l Beyân*, c.IX, s.8.

⁵¹ Yûsuf 12/2 إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

⁵² Bursevî, *a.g.e.*, c.IX, s.11.

⁵³ İbn Acîbe, *Bahru'l Medîd*, c.IV, s.396.

kâmil zat ile ilgi kurarak âyeti yorumlama yoluna giderken; İbn Acîbe'nin âyetlere yaklaşımı doğrudan yaratıcı ile ilgi kurmak suretiyle olmuştur. Başka bir deyişle Bursevî, konu ile ilişki kurarken şahsı, İbn Acîbe ise yaratıcıyı merkeze almıştır.

3. Âyet

"Biz bu Kur'an'ı sana vahy etmekle (başka konular yanında) en güzel kıssayı da anlatıyoruz. Gerçek şu ki, sen daha önce bunları bilmiyordun"⁵⁴ âyetinde, Bursevî ahsenü'l-kasas (kıssaların en güzeli) tabiri üzerinde durur. Hz. Peygamber'i tesellî etme konusunda Hûd Sûresi'nde anlatılan Nûh, Hûd, Sâlih, Lût, Şuayb peygamberlerin kıssalarından sonra müstakil bir sûre olarak zikredilen Yûsuf Sûresi'nin kıssaların en güzeli olduğunu söylemenin zor olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca sevgili ile ilgili olan her şeyin sevgili olduğunu ve en güzelden haber veren şeyin de en güzel olacağı açıklamasında bulunmaktadır.⁵⁵

İbn Acîbe ise, "kıssaların en güzeli" ifadesinden anlaşılanın, Yûsuf kıssasının en güzel anlatma biçimine ve üslûbuna sahip olduğuna işaret eder. Müellifin görüşüne göre Yûsuf kıssası hayret içeren bir olay, hikmetlerle dolu mucizeler ve birçok ibretler içermesinden dolayı kıssaların en güzelidir yorumunu yapar.⁵⁶

Yorumları karşılaştırdığımızda Bursevî, söz konusu âyete işârî yorumda bulunurken, manayı esas alarak ilâhi aşka vurgu yapmıştır. İbn Acîbe ise âyetle ilgili tasavvufî bir işârette bulunmaktan ziyade kıssanın daha çok biçim ve üslup güzelliğine vurgu yapmıştır.

4 ve 5. Âyet

"Bir gün Yûsuf, babasına demişti ki: "Babacığım! Ben rüyamda on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederken gördüm."⁵⁷ âyetini Bursevî şöyle açıklamıştır: "Hz. Yûsuf'un âyette bahsedilen rüyayı gördüğünde on iki veya on yedi yaşlarında olduğunu, bu rüyadan daha önce de, yedi yaşında da bir rüya gördüğünü söyler ve rüyayı şöyle anlatır: 'Hz. Yûsuf yedi yaşına geldiğinde rüyasında on bir uzun sopanın bir daire oluşturacak şekilde yere çakılmış olduğunu gördü. Küçük bir sopa da, bu sopalarla didişiyor, onları yerden sökmeye çalışıyor ve sonunda söküyordu.' Hz.

⁵⁴ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنُ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الْعَاقِلِينَ 12/3 Yûsuf

⁵⁵ Bursevî, a.g.e., c.IX, s.12..

⁵⁶ İbn Acîbe, *Bahru'l Medîd*, c.IV, s.397.

⁵⁷ إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ 12/4 Yûsuf

Yûsuf, bu rüyayı babasına anlatınca babası: *'Bu rüyayı sakın kardeşlerine anlatma!'* dedi."⁵⁸ Bursevî, yedi yaşındayken gördüğü rüyanın Hz. Yûsuf'a peygamberlik verileceğine işaret ettiğini; Allah Teâlâ'nın âyette bahsettiği rüyânın ise, Hz. Yûsuf'a artık peygamberlik verildiğinin kesin bir başlangıcı şeklinde yorumlamıştır. Hatta rüyasında yıldızları görmesinden de, kardeşlerinin ileride peygamber olacakları mânâsını işârî yorumuyla çıkarmıştır.

Âyetin tasavvufî yorumunu biraz daha açmak gerekirse; Bursevî, Hz. Yûsuf'u kalbe, Hz. Yâkub'u da ruha benzetmiştir. Allah'ın nuru, kalp Yûsufuna tecelli edince oradaki kalp aynasından ruha yani Hz. Yâkub'a oradan da his ve kuvvelerle çocuklarına sirâyet edeceğini vurgulamıştır. İşte buradaki bağlamdan Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin de peygamber olacağı yorumuna ulaşılmıştır.⁵⁹

İbn Acîbe de bu âyeti tefsir ederken rüya ve rü'yet arasındaki farkı açıklar. Ayrıca Beyzâvî'nin rüya hakkındaki görüşlerine yer verir. Beyzâvî, rüyayı hayal âlemindeki sûretin hiss-i müştereke nakşolması şeklinde tanımlamış, sâdık rüyanın ise ancak nefsin melekût âlemine ulaşmasıyla gerçekleşeceğini savunmuştur. İbn Acîbe de buradan hareketle Hz. Yûsuf'un rüyasını başkalarına anlatmasıyla ilgili içerisinde isrâîlî de olan çeşitli rivâyetlere yer vermiştir.⁶⁰

Bu âyette her iki müellifin yorumlarının birbirinden farklı olduğunu görmekteyiz. Nitekim Bursevî, söz konusu âyetin tamamı üzerinde dururken; İbn Acîbe âyetin bir bölümünü ele alarak yorumlama yoluna gitmiştir.

Şöyle ki: İsmâil Hakkı Bursevî, bahsi geçen âyette Hz. Yûsuf'a yapılan secdenin mahiyeti üzerinde durmakta ve tanık gösterme metodunu kullanarak el-Kevâsî, Şeyhzâde, Cüveynî gibi âlimlerden alıntı yapıp âyeti açıklama yoluna gitmektedir.

İbn Acîbe ise, Bursevî'den farklı olarak âyetin bir parçasını ele alıp yorumlaya çalışmış ve herhangi bir söz sanatına da başvurmamıştır. Şöyle ki: Hz. Yûsuf'un başına gelecek güzel neticelerin, işin başında rüya yoluyla kendisine gösterildiği, buradan hareketle bir kimsenin işin en başından Allah ile beraber olduğu takdirde, sonunda da Allah ile birlikte olacağı yorumunda bulunmuştur.⁶¹

⁵⁸ Yûsuf 12/5 قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ

⁵⁹ Bursevî, a.g.e., c.IX, s.24.

⁶⁰ İbn Acîbe, *Bahru'l Medîd*, c.IV, s.399.

⁶¹ İbn Acîbe, *Bahru'l Medîd*, c.IV, s.400.

6. Âyet

"Anlaşılan böylece rabbin seni seçecek, sana rüyada görülenlerin yorumunu öğretecek ve daha önce ataların İbrâhim ve İshak'a nimetini tamamladığı gibi sana ve Yâkup soyuna da nimetini tamamlayacaktır. Kuşkusuz rabbin çok iyi bilendir, hikmet sahibidir."⁶² âyetinde Bursevî, Rabb'in Hz. Yûsufu seçmesini, rüyasında gördüğü şeyleri peygamberliğinin ispatı olduğuna, rüyaların yorumunun öğretilmesinin ise, böyle bir rüya görenin, o rüyanın tabirinde bilmesi gerektiğine işaret etmiştir. Ayrıca, 'üzerine olan nimeti tamamlamasını' ise peygamberliğin yanında onu gelecekte hükümdarlığa ulaştıracağı yorumunu yaparak bu durumunda Yüce Allah'ın her şeyi bilmesine ve hikmeti gereği yapmasına bağlamıştır. Bu yorumlara ilaveten âyette geçen 'üzerine ve Yâkup soyuna olan nimetini tamamlaması' kısmını işârî bir mana vererek ayrı bir başlık altında yorumlamıştır. Şöyle ki; üzerine nimetin tamamlanmasının ancak Allah'ın Hz. Yûsuf'un kalbine tecelli etmesiyle mümkün olacağını söylemiştir. Hz. Yâkup soyuna nimetin tamamlanması hakkında ise, Hz. Yûsuf'un kalbine tecelli eden Allah'ın nurunun, Hz. Yâkub'un ruhuyla evlatlarına sirâyet edeceği yorumunu yapmıştır. Buradan da Allah-ü Teâlâ'nın bu sirayeti hikmeti gereği yaptığı sonucuna ulaşmıştır.⁶³

Hz. Yûsuf'un gördüğü rüyayı babasına anlatması ve Hz. Yâkub'un verdiği cevabı konu alan âyetler için İbn Acîbe ise, Hz. Yûsuf'un gördüğü rüyanın, sonuçta elde ettiği güzel halin alametlerini, daha başlangıçta kendisine gösterilmesi olarak değerlendirmiştir. Bu hususu müellif, Hz. Yûsuf'un kıssanın daha başında anlatılan güzel durumunun, kıssanın sonunda da güzel olarak sonuçlanacağına yorumlamıştır. Buradan bir kıyaslama yoluna giderek manevi yola çıkan kimsenin başlangıç halinin, sonuçta ulaşılabilecek halin aynası olduğunu ifade etmiştir. Aynı şekilde, Allah'ın kendisine kurtuluş takdir ettiği kimselere de başlangıç halinde bunun alametlerini göstereceğini söyler. Dolayısıyla kimin başlangıç hali parlak olursa onun sonuçtaki durumu da parlak olur diyerek, başlangıcı Allah ile olanın nihâyetinin de Allah ile olacağı sonucuna ulaşmıştır. Bununla birlikte manevi yolculuğun başında kazanılan terbiyenin, yolun sonucunda ki halle zıt olabileceğini de ifade etmektedir. Başka bir deyişle yolun sonunda bir izzet elde etmek, ancak başlangıçta tam bir zillet halinin yaşanmasından sonra olacağını vurgulamaktadır. Zenginliğin, fakirlikten sonra, ilminde cahillikten sonra

⁶² Yûsuf 12/6 وَكَذَٰلِكَ يُجْتَنِبُكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِذْ رَحِمَكَ وَاسْتَخْلَقَ مِنْ رَبِّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

⁶³ Bursevî, a.g.e., c.IX, s.24.

geldiğini belirterek Hz. Yûsuf'un izzet ve mülke tam bir zillet hali yaşadktan sonra ulaştığını haber verir. Müellif, söz konusu düşünceden hareketle kulun vasıflarını ortaya koymasını, Allah'ın o kulu kendi sıfatlarıyla destekleyeceğini öğütler.⁶⁴

İbn Acîbe, Hz. Yâkub'un Hz. Yûsuf'a '*Anlaşılan böylece rabbin seni seçecek*' ifadesini ele alarak, bir kulun da Allah tarafından seçilmesinin, ancak imtihandan sonra mümkün olacağı görüşünü savunur. Müellif âyetin devamında zikredilen '*üzerine olan nimetini tamamlayacak*' kısmını, kulun nimete kavuşmasını ancak bedeli olan şeyi ödedikten sonra gerçekleşeceği şeklinde yorumlar. Nitekim bedel ödedikten sonra gelen nimetin daha tatlı olacağını, kulun nimetin kıymetini daha iyi anlayacağını ve nimetin şükürünü hakkı ile yerine getireceğini söyler. Bu durumun boş yere olmadığını bir hikmete bağlı olarak yapıldığını belirterek konuyu, '*cennetten önce kullara kıyametin korku ve dehşet halleri yaşatılır ki insan cennet nimetlerinin kıymetini bilsin*' şeklinde açıklar. Bu düşüncesini de "*Cennet nefsin hoşuna gitmeyecek şeylerle, cehennem ise nefsin hoşuna giden şeylerle çevrilmiştir.*" hadisiyle delillendirir.⁶⁵

Her iki müellif de âyetin '*üzerine olan nimetini tamamlayacak*' kısmını ele alarak işârî tevillerde bulunmuştur. Bursevî'nin âyeti yorumlarken '*şayet Allah dilediğini yapmak isterse onu bir sebebe bağlamadan da yaratabilir*' düşüncesinde olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumu da '*üzerine olan nimetini tamamlayacak*' ifadesini 'Allah'ın, Hz. Yûsuf'a tecellî ve istivâ etmesi' olarak yorumlamasından anlamaktayız.

İbn Acîbe ise, âyete Bursevî'den farklı bir yaklaşım sergileyip '*kulun nimete kavuşmasının ancak bedeli olan şeyi ödedikten sonra gerçekleşeceği*' şeklindeki yorumundan İbn Acîbe'nin olayları sebeplere bağladığını düşünmekteyiz.

7 ve 8. Âyetler

*"Andolsun ki Yûsuf ve kardeşlerinde, almak isteyenler için ibretler vardır."*⁶⁶

*"Hani kardeşleri demişlerdi ki: "Yûsuf ile öz kardeşi babamızın gözünde bizden daha değerli. Halbuki bizim sayımız daha çok. Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanılğı içinde!"*⁶⁷

⁶⁴ İbn Acîbe, *Bahru'l Medid*, c.IV, s.401.

⁶⁵ İbn Acîbe, *Bahru'l Medid*, c.IV, s.402.

⁶⁶ Yûsuf 12/7 لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٍ لِّلْمُتَلَبِّينَ

⁶⁷ Yûsuf 12/8 إِذْ قَالُوا لِيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّا نَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

Bursevî, “bazı âriflerden” ifadesiyle alıntı yaparak “Hz. Yûsuf, rüyasında kendisine on bir yıldız, ay ve güneşin secde ettiğini gördüğünde küllî istidâdı ortaya çıkmış, Hz. Yakûb'ta bu durumu fark edince ona olan sevgisi ziyadeleşmiştir.” şeklindeki yorumu şu şekilde açıklamaktadır: “Çünkü Allah, Hz. Yakûb'un Hz. Yûsuf'a duyduğu sevgiyi görünce onu imtihan etmek istedi. Ve bu imtihanı pekiştirmek için Hz. Yûsuf'u ondan uzaklaştırdı. Bu durum gayretullahın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Zîrâ Allah sevgisi ortak kabul etmez.”

İbn Acîbe de âşık ile mâşuk arasındaki münâsebeti değindikten sonra Bursevî'nin paylaştığı yoruma paralel olarak, Hz. Yakûb'un Hz. Yûsuf'tan ayrılmasındaki inceliği, “gayret” kavramı üzerinden açıklamıştır.⁶⁸

Her iki müellifin işârî yorumlarını mukayese ettiğimizde aynı doğrultuda açıklamalarda bulduklarını ifade edebiliriz.

9 ve 10. Âyetler

"Yûsuf'u öldürün veya onu (uzak) bir yere atın ki babanızın teveccühü yalnız size kalsın! Ondan sonra da (tövbe ederek) iyi kimseler olursunuz!"⁶⁹"Onlardan biri, "Yûsuf'u öldürmeyin, eğer mutlaka yapacaksınız, onu (kör) kuyunun dibine bırakın. Nasıl olsa gelip geçen kervanlardan biri onu bulup alır" dedi"⁷⁰ anlamındaki bu âyet-i kerîmenin açıklamasını yapmadan önce altıncı âyette yapılan benzetmeleri hatırlamak, âyetin yorumunu anlamak açısından önem arz etmektedir. Söz konusu âyette kalp Hz. Yûsuf'a, ruh Hz. Yâkub'a, heva ve heveslerde diğer kardeşlere benzetilmişti. Yine bu âyette bu benzetmelere yenileri eklenerek âyet açıklanmaya devam edilmiştir. Öyle ki bu âyeti yorumlarken Bursevî, kuyuyu bedene, nefsanî arzuları da kervana benzetmektedir. Bu bağlamda âyeti, kardeşlerin hevâsının, kalbi (Yûsuf) öldürmeye meyilli olduğunu, zira kalbi öldürenin de zaten heva olduğunu ifade etmiştir. Müellif, 'kalbi öldürmeyin, yaparsanız onu beden kuyusuna atın ki nefsanî arzular kervanı onu alıp götürsün' şeklinde veya başka bir deyişle bedende nefsanî arzularla dolmuş olan kalp zaten ölü hükmündedir şeklinde bir yorum yapmıştır.⁷¹

İsmâil Hakkı Bursevî, söz konusu âyette Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin yaptığı hataları, baştan 'tevbemiz kabul edilir' düşüncesiyle hatalarını kabul etmelerini, hatta

⁶⁸ İbn Acîbe, *Bahru'l Medîd*, c.IV, s.405.

⁶⁹ Yûsuf 12/9 أَفْتَلُوا يُونُسَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ

⁷⁰ Yûsuf 12/10 قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُونُسَ وَالْقَوْمُ فِي غِيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ

⁷¹ Bursevî, a.g.e., c.IX, s.31.

sonrası için tevbe edip salih kul olma yollarını tercih etmelerini, ancak kalbi selîm ve akli selîmden uzak olan kimselerin yapabileceğini şu kıyaslamayı yaparak açıklamıştır: Panzehir var diye zehir içmek kabul edilemez. Çünkü zehirlenen nice kimseler panzehiri içmeden yok olur giderler. Müellif, bu durumda Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin de kendilerine bu şekilde zarar verdiklerini âyetin zâhirî yorumuyla ifade etmektedir.

Ayrıca Bursevî, söz konusu âyetlerde Hz. Yûsuf'u kalbe, heva-heves gibi hisleri de bıçağa benzeterek, hevanın kalbi öldüreceğini ve böylece kalbin yerinin beşeriyet hisleriyle dolacağını söylemiş, ve 'O nefislerden bir sözcü şöyle: 'Yûsuf'u öldürmeyin, onu beden kuyusu adı verilen kuyuya atın (burada bedeni kuyuya benzetmiştir). Eğer böyle yaparsanız kervan onu alır götürür' şeklinde yorumlamıştır.

İbn Acîbe'nin söz konusu âyetlerin işârî yorumlarını daha iyi anlamak için, önce sekizinci âyetin işârî yorumuna bakılması kanaatindeyim. Önceki âyette İbn Acîbe; Allah, sevdiği kulun kalbinde başkasını gördüğü zaman onları birbirinden ayırdığı yorumunu yapmıştı. Burada ise en yüce sevgilinin kalbe nasıl yerleştirileceğini ifade ettiğini görmekteyiz. Müellif, en yüce sevgilinin kişinin kalbine yönelmesini, O'nu açıkça müşahede etmeyi ve yakînen tanımayı isterse, kalbinin meylettığı ve âşık olduğu bütün arzuları öldürmesi gerektiğini söylemektedir. Mevlâ'nın razı olduklarından başka herşeyi kaldırıp atmasını önermektedir. Bunun yapması halinde, O'nun zatının nurlarını, göreceğini belirtir. O öyle bir sevgilidir ki kalplerin ve sırların onunla sevineceği ve huzur bulacağını anlatır.⁷²

Her iki müellifin yorumunu karşılaştırdığımızda, Bursevî'nin akli ön plana çıkarıp sebep-sonuç ilişki kurarak zâhirî yorumda bulunduğu ve ilgili âyeti altıncı âyetle ilişki kurarak; anlam açısından -âyet aynı olsa- da ilgili âyetlere farklı anlamlar vererek tasavvufî işaretlerde bulunduğunu görmekteyiz. Bursevî aynı zaman da vücut organlarını adeta konuşurcasına kişinin iç dünyasında yaşanan yaralar varsa o yaralara merhem olacak tarzda çözümler getirmiştir. İbn Acîbe'nin ise, kalbine doğan ilhamla işârî yorumlarda bulunduğu görülmektedir. İbn Acîbe söz konusu âyet ile sekizinci âyet arasında anlam ilişkisi kurarak, en yüce sevgilinin kalbe nasıl yerleştirileceğini ifade etmiştir.

11 ve 14. Âyetler

⁷² İbn Acîbe *Bahru'l Medîd*, c.IV, s.407.

"Dediler ki: "Ey babamız! Niçin Yûsuf hakkında bize güvenmiyorsun? Oysa biz onun iyiliğini isteyen kimseleriz."⁷³ Yarın onu bizimle beraber (kıra) gönder de bol bol yesin içsin, oynasın; onu mutlaka koruruz."⁷⁴ Babaları, 'Doğrusu onu götürmeniz beni endişelendiriyor; farkında olmadığımız bir sırada onu kurt yer diye korkuyorum' dedi."⁷⁵ Dediler ki: 'Biz böylesine kalabalık iken onu kurt yerse o zaman gerçekten bize yazıklar olsun!'"⁷⁶ anlamına gelen âyetlerin işârî yorumu Bursevî tarafından toplu olarak verilmiştir. Bursevî'ye göre kalp, ruhun gözetimi altında olduğu müddetçe organlar ve kuvvellerle meşgul olmaz. Yani Hz. Yûsuf, Hz. Yâkub'un kontrolünde olduğu sürece kardeşleri Hz. Yûsuf'a zarar veremeyeceklerdir. Kardeşler, babalarından Hz. Yûsuf ile oynamak için izin alamazlar. Burada insan bedenindeki gibi kalp ile ruh bir arada olmalı, kalbe, heva ve his dolmamalıdır. Çünkü ruh Yâkub'u, kalbi (Yûsuf)'u o duyu ve güçlerle (kardeşleriyle) göndermeye güvenemez. Ayrıca ruh (Yâkup), kardeşlerin tuzaklarına ve kalp (Yûsuf) için kötülük düşündüklerinden haberdardır. Kalp, ruhtan ve onun gözetiminden uzaklaştıkça şeytan kurduna yaklaşır. Yani Hz. Yûsuf, Hz. Yâkup'tan ayrılırsa şeytan onu helak edecektir. İnsanın bütün organları kalbin helak olmasıyla zarar görür. Yani Hz. Yûsuf'un helak olmasıyla kardeşlerinin de zarar göreceği anlaşılmaktadır. Hz. Yûsuf'un selâmeti ile kardeşleri de kazançlı çıkacaktır. Dolayısıyla Hz. Yûsuf'un iyi ve güzel olmasıyla kardeşlerin de zarar görmeyeceği ifade edilmektedir.⁷⁷

İbn Acîbe, âyetin işârî yorumunu yapmadan önce âyetin zâhirî yorumunu yaparak bir açıklamada bulunmuştur: Hz. Yûsuf'un kardeşleri her ne kadar kötülük yapmış gibi görünselerde aslında O'na bir iyilik yaptıklarını ifade eder. Çünkü Yûsuf'un, kardeşleri sayesinde saltanat ve güce kavuştuğunu söyler. Müellif, daha sonra âyetin işârî yorumuna geçerek, Hz. Yakub'un sevdiği oğlundan bir saat ayrılmaya razı olmadığından hareketle, kulun da bir an yüce Mevlâ'sından gaflete düşmesinin de uygun olmayacağını dile getirir. Gafletin ayrılık, zikrin ise buluşmak anlamına geldiğini belirterek gerçek bir kulun, Rabbinden ayrı kalmaya sabredemeyeceğini ifade eder.⁷⁸

⁷³ Yûsuf 12/11. قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ

⁷⁴ Yûsuf 12/12. أَرْسَلَهُ مَعَنَا غَدًا يَزِينُ وَيَلْعَبُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

⁷⁵ Yûsuf 12/13. قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَضْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ

⁷⁶ Yûsuf 12/14. قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَخَاسِرُونَ

⁷⁷ Bursevî, *Rûhu'l beyân*, c.IX, s.35.

⁷⁸ İbn Acîbe, *Bahru'l Medîd*, c.IV, s.406.

İsmâil Hakkı Bursevî ile İbn Acîbe'nin söz konusu dört âyeti parça parça değil bir bütün olarak ele alıp yorumlamıştır. Bursevî söz konusu dört âyeti birlikte yorumlarken İbn Acîbe, on birinci âyeti zâhirî açıdan yorumlamış, on ikinci âyette herhangi bir açıklama yapmamıştır.

Görüldüğü üzere, Bursevî işârî yorumunda kalp ile ruh nasıl bir arada ise, Hz. Yâkup ve oğlunun da bir arada ayrılmaz bir bütün olarak tasavvur ederken; İbn Acîbe, kulun Rabbi ile her dâim birlikte olması gerektiğini vurgulayarak aynı âyete farklı yorumlar getirmişlerdir.

15. Âyet

Bursevî'nin işârî yorumda bulunduğu âyetlerden biri de "*Onu götürüp kuyunun dibine bırakmaya ittifakla karar verince bunu yaptılar. Biz de Yûsuf'a, "Kardeşlerinin bu yaptıklarını bir gün onlara, kendileri (senin kim olduğunun) farkına varmadan mutlaka haber vereceksin!" diye vahyettik*"⁷⁹ anlamındaki âyettir.

Bursevî âyetin yorumu sadedinde ruhtan (Yâkup), ulvi bir kalp (Yûsuf), süflî bir nefis, çeşitli kuvvetler (kardeşler) ve duyular doğduğunu söylemektedir. Ruh (Yâkup) ile kalbin (Yûsuf), meyli hep rûhânî âleme (güzelliklere) doğrudur. Nefis, kuvvetler ve duyguların (kardeşler)in meyli hayvânî âleme (kötülöklere) doğru olur. Bursevî, buradan hareketle kendisini dinleyenlere nasihat ederek önemli bilgiler paylaşmıştır. Şâyet insan kendi tabiatına bırakılırsa nefis ile beden, ruh ile kalbe üstün gelirse bu halde duranların durumunu şakîlerin (bedbahtların) durumuna benzetmiş, fakat kalp (Yûsuf) beden kuyusunun derinliklerinde Allah'ın yardımıyla desteklenirse, ruh ile kalp, nefse ve bedene karşı üstün gelir ki, bu halde olanların durumu ise saîdlerin (mutlu olan kimselerin) durumuna benzetilmiştir.

Müellif, Hz. Yûsuf'un, kuyuya atılmış durumda sıkıntı çekiyormuş gibi görünse de aslında Allah Teâlâ'dan aldığı vahiy ile desteklendiğinin bilgisini verir. Allah'ın, Hz. Yâkup ile Hz. Yûsuf'a bu ayrılığı vermesinin gerekçesini ise, her ikisi de sabırlı olsunlar, o zor durumdayken bile Allah'a ilticâları daha çok olsun, Allah Teâlâ'dan başka birşey düşünmesinler sadedinde yorumlamıştır.⁸⁰

⁷⁹ Yûsuf 12/15 فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَاجْمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غِيَابَتِ الْجُبِّ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

⁸⁰ Bursevî, a.g.e., c.IX, s.41.

Bursevî, 'Şâyet ruh ve kalp bir arada olursa onların meyledeceği yer ruhânî âleme doğru olur. Şâyet nefis ve duygular bir arada olursa onların meyledeceği yer ise hayvânî âleme doğru olur. Birinci durum saidlerin, ikincisi de şakîlerin durumudur' demektedir.

Hiz. Yâkub'un oğullarının Hiz. Yûsuf'u kaybettiklerini anlattıkları âyetlerde isyana dalanlar için ümit, gafletten sonra ihsan makamına ulaşmak isteyenler için de müjde olduğunu ifade eden İbn Acîbe, Hiz. Yakub'un oğulları, Hiz. Yûsuf'a yapmak istediklerini yerine getirdikten sonra tövbe ettiklerinden dolayı, Cenâb-ı Hakk'ın onları seçtiğini ve tövbelerini kabul ettiğini belirtir. Hatta bazı âlimlere göre onların peygamber dahi oldukları görüşünü paylaşır. Bu hususu da tasavvuf ehlinin şu sözleriyle delillendirir. "Nice seçkin veliler vardır ki hırsızların içinden, nice âbidler vardır ki azılı zalimlerin arasından çıkmıştır."⁸¹

İbn Acîbe, bu âyetlerde isyana dalanlar için ümit, gafletten sonra ihsan makamına ulaşmak isteyenler için de müjde olduğunu ifade eder. İbn Acîbe, Hiz. Yakub'un oğulları, Hiz. Yûsuf'a yapmak istediklerini yaptıktan sonra tevbe etmelerini, Cenâb-ı Hakk'ın onları seçtiğine ve tevbelerini de kabul ettiğine işaret olarak yorumlar.⁸²

Her iki müellifin yorumlarını kıyasladığımızda Bursevî'nin anlatımından, kulun kendisi cefa çekiyormuş gibi görünse de hakikatte ilahi vahiy ile desteklendiği için olumsuz gibi görünen durumlar aslında kendisi için olumlu olabilmektedir. Bu hususu da Allah'ın, Hiz. Yakup ile Hiz. Yûsuf 'u birbirinden uzaklaştırarak Allah'a daha çok münâcât etmelerini istediğinden anlamaktayız. İbn Acibe ise tasavvufi kavramlardan 'recâ' üzerinde durup kulun Rabb'inden ümit kesmemesi gerektiğini yorumlayarak, kulun olaylara pozitif yaklaşmasını, yıkıcı değil yapıcı olması gerektiğini ve sıkıntılı zamanlarda bile bardağın dolu tarafından bakılması gerektiğinin altını çizmiştir. Ayrıca iki müellifin de sadece bu âyetle ilgili değil birçok yerde nasihat verdiğini, vaaz veren kimselerin hedef kitleye ulaştırmak istedikleri mesajların ümit verici nitelikte olması gerektiğini vurgulamıştır.

16,17 ve 18. Âyetler

"Akşam ağlayarak babalarına geldiler."⁸³ Ey babamız! Biz yarış için uzaklaşmış, Yûsuf'u da eşyamızın yanında bırakmıştık; onu kurt yemiştir! Ama biz doğru söyleyen

⁸¹ İbn Acîbe, *Bahru'l Medid*, c.IV, s.415.

⁸² İbn Acîbe, *Bahru'l Medid*, c.IV, s.416.

⁸³ Yûsuf 12/16 وَجَاءُوا أَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ

kimseler olsak da sen bize inanmazsın" dediler.⁸⁴ Gömleğinin üstünde uydurma bir kan izi de gösterdiler. Yakup, 'Hayır! Nefsiniz sizi kötü bir iş yapmaya sürüklemiştir; artık (bana düşen) güzelce sabretmektir. Anlattığınız şeyler karşısında, (bana) yardım edecek olan ise ancak Allah'tır' dedi."⁸⁵

Hız. Yâkub'un ifade ettiği 'güzel sabrı', "şikâyetsiz sabır" olarak yorumlayan Bursevî çeşitli nakiller yaparak yetinmiştir.⁸⁶

İbn Acîbe ise Bahrû'l-medîd adlı eserinde ilgili âyetlerin tasavvufî işaretlerini şöyle yorumlamaktadır: "Bu âyetlerde isyan ehli için büyük bir ümit, gaflet halinden sonra ihsân makamına ulaşmak isteyenler için de bir müjde vardır. Nitekim Hz. Yûsuf'un kardeşleri mâsiyetten sonra tevbeye erişmiştir. Yine bu âyetlerde sabredenlerin makamı ve takvâ ehlinin âkıbeti medhedilmektedir. "Hz. Yakup, sabırdan sonra Hz. Yûsuf'a kavuşmuş, Hz. Yûsuf'ta sabırdan sonra birçok nimete garkolmuştur." Recâ ve sabır kavramları üzerinden âyeti yorumlayan İbn Acîbe, bu görüşlerini İbn Atâullah el-İskenderî ve İmam Şâfiî'den yaptığı alıntılarla desteklemiş, Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin isyandan sonra ihsâna ermesini, öncesinde eşkıya, hırsız ve zevk ehlinden velî mertebesine yükselen İbrahim b. Edhem, Fudayl b. İyaz, gibi zâtlar üzerinden örneklemiştir.⁸⁷

Her iki müellifin sabır kavramı üzerinde durduğuna şahit olmaktayız. Bursevî, sabrı her halükarda bir nimet olarak görürken İbn Acîbe ise çeşitli örneklemeler ve alıntılar yapmak suretiyle daha kapsamlı bir açıklama getirmiştir. Sabrı, ümit beslemek ile ilişkilendirerek insanı ihsan makamına ulaştıracak ipuçlarını vermiştir.

19 ve 20. Âyet

Bursevî, işârî yorumlarına "*Derken bir kervan geldi, sucularını gönderdiler, adam kovasını kuyuya saldı; "Müjde! İşte bir oğlan çocuğu!" diye bağırdı. Onu alıp bir ticaret malı olarak sakladılar. Allah onların yaptıklarını çok iyi biliyordu.*"⁸⁸ (Mısır'da) onu yok pahasına, birkaç dirheme sattılar. Zaten ona pek değer vermemişlerdi."⁸⁹ anlamındaki yirminci âyetle devam etmiştir. Şöyleki: Bursevî, kervancılarının Hz.

⁸⁴ Yûsuf 12/17 قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ الذِّبَابُ وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ

⁸⁵ Yûsuf 12/18 وَجَاءُوا عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبِّرْ جَمِيلًا وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ

⁸⁶ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, IV, 228.

⁸⁷ İbn Acîbe, *Bahrû'l-medîd*, II, 581.

⁸⁸ Yûsuf 12/19 وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَةً قَالَ يَا بُشْرَى هَذَا غُلَامٌ وَأَسْرُوهُ بِضَاعَةً وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ

⁸⁹ Yûsuf 12/20 وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِقِينَ

Yûsufu tanımadıklarından onu alışveriş malzemesi olarak gördüklerini belirtir. Kervancıların dili ile Hz. Yûsufun dilinin farklı olduğunu, bu yüzden iletişim kuramadıklarını veya Allah'ın murâdının yerine gelmesi için kervancılara, Hz. Yûsuf'a kim olduğu sorusunu sormayı unutturduğu şeklinde yorumlayarak Hz. Yûsuf'a değer vermedikleri sonucuna ulaşmıştır.⁹⁰

İbn Acîbe, Hz. Yûsuf'un başına gelen iyi ve kötü olayların ilahi takdir gereği olduğunu belirterek on dokuz ile yirmi ikinci âyetlerin yorumunu birlikte açıklayarak, ilgili âyetlerden kim Allah'ın lutfunun kaderinden ayrı olduğunu düşünürse bu bakış açısının kusurlu olduğunu ifade etmektedir. Misal olarak; Nemrûd, Hz. İbrahim'i helak etmek istedi, fakat Allah istemedi; Allah'n istediği gibi oldu diyerek hükmün ancak Allah'a ait olduğunu vurgular. Bu düşüncenin yanında, Allah'ın özellikle kendisine yönelmiş kullarına yaptığı lutfunu görmemek tam bir kusurdur diyerek Hz. Yûsuf 'un Rabbine yönelmesi ve O'nunla olmasından dolayı yaşadığı güzelliklerden başına her ne gelirse ancak ilâhî hükme göre geldiğini belirtmiştir. Müellif, bu şekilde Hz. Yûsuf gibi, rabbine yönelen kimsenin de, kendilerine Allah'ın yardımını ulaşılarak kaza ve bela anında onların üzerine ilâhî yardım gelip mükafatlandıracağını söyler.⁹¹

Her iki müellifin âyetleri yorumlarken yaklaşımlarını mukayese ettiğimizde her ikisi de ilâhî takdir ve ilâhî hikmete vurgu yapmıştır. Bursevî'nin itikadı ve tasavvuf anlayışının varlıkta bir olmak anlamında Vahdet-i vücûd düşüncesinde olduğunu söyleyebiliriz. İbn Acîbe'nin de Gazzâlî den etkilendiğini ve Bursevî gibi vahdet-i vücûd düşüncesi doğrultusunda fikirleri olduğunu ve her iki müellifin bu şekilde ortak kelâmî düşünceye sahip olduğunu ifade edebiliriz.

21 ve 22. Âyetler

*"Onu satın alan Mısırlı adam karısına, 'Ona değer ver ve güzel bak! Umulur ki bize faydası olur veya onu evlât ediniz' dedi. İşte böylece Yûsuf'a orada bir yer sağladık ve bunu (rüyana görülen) olayların yorumunu ona öğretilim diye de yaptık. Allah, emrini yerine getirmeye kâdirdir. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler."*⁹²Yûsuf

⁹⁰ Bursevî, *a.g.e.*, c.IX, s.51.

⁹¹ İbn Acîbe, *Bahru'l Medîd*, c.IV, s.430.

⁹² Yûsuf 12/21 وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لَامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

erginlik çağına erişince, ona güçlü bir muhâkeme yeteneği ve ilim verdik. İşte güzel davrananları biz böyle mükâfatlandırırız."⁹³

Bursevî, Hz. Yûsuf'a verilen hükümün amelî; ilmin ise nazarî hüküm ve hikmetler olduğunu söylemektedir. Bunun sebebini de riyâzât ve mücâhede ehlinin önce amelî hükümlere sonra nazarî hikmetlere ulaşmasına bağlamış, bu hüküm ve ilmin tekâmüle işaret ettiğini belirtmiştir. Kötülük, zorluk ve musibetlere sabretmesi neticesinde Hz. Yûsuf'a mükâşefe kapılarının açıldığını ifade eden Bursevî, "meczip sâliklerin yolu" olarak nitelendirdiği Hz. Yûsuf'un yolunun, peygamber ve evliyâlar için sünnetullah olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca ilmin amelden faziletli olduğunu, Hz. Âdem'in isimleri, Hz. Süleyman'ın kuşdilini bilmek sûretiyle makam elde ederlerken Hz. Yûsuf'un rüya ilmi sayesinde izzete kavuştuğunu dile getirmiştir.⁹⁴

İbn Acîbe ise bu âyeti, sûrenin kutbu olarak kabul etmektedir. Çünkü tüm hâdiselerde bu âyetin tecellisi görülmektedir. İbn Acîbe, bu görüşünü Kur'an'daki kıssalarla örnelemiştir: "Hz. Âdem'in cennette kalması, Nemrud'un Hz. İbrahîm'i, Firavun'un Hz. Mûsa'yı helak etmesi, Hz. Davûd'un, oğlu Mişâ'yı halife kılmak isterken Allah'ın aksini istemesi ve onun talebinin galip gelmesini"⁹⁵ misal olarak vermiştir.

İbn Acîbe'nin, 19-22. âyetleri açıklarken Allah'ın kanununun celâlden sonra cemâl, zorluktan sonra kolaylık ilkesinin cereyan ettiğini söylediğini ifade etmemiz önem arz etmektedir.⁹⁶

Müelliflerin yorumlarını mukayese ettiğimizde Bursevî âyetleri birçok tasavvufî işaretlerle detaylı olarak aralarındaki manayı ön planda tutarak açıklarken İbn Acîbe ise âyetlerin, başlı başına sûrenin, Hz. Yûsuf ile ilgili anlatılan birçok tasavvufî terimi de kapsayan genel bir umum ifade ettiğini dikkatlere çekmiştir. Söz konusu işârî yorumlarını yaparken gerek esmâü'l-hüsnâdan istifade etmiş gerekse çeşitli örneklemeler vererek deliller getirmiştir.

Biraz daha açmak gerekirse İsmâil Hakkı Bursevî hikmet üzerinde İbn Acîbe ise hüküm kavramı üzerinde durmuştur. Bursevî, söz konusu âyetler de 'Kervancıların Hz. Yûsuf'u tanımadıklarından bir değer takdir edemediklerini, hatta kervancılarının çocuğa

⁹³ Yûsuf 12/22 وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ

⁹⁴ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, IV, 233-234.

⁹⁵ İbn Acîbe, *Bahrü'l-medîd*, II, 585-586.

⁹⁶ İbn Acîbe, *Bahrü'l-medîd*, II, 585.

kim olduğunu bile sormadıklarını, bu iki durumun ise bir hikmetin gereği olduğu' sonucuna varmıştır.

İbn Acîbe, Hz. Yûsuf'un başına gelen iyi ve kötü olayların ilahi takdir gereği olduğunu belirterek, 'kim Allah'ın lutfunun kaderinden ayrı olduğunu düşünürse bu bakış açısının kusurlu olduğunu ifade etmektedir. Misal olarak; Nemrûd, Hz. İbrahim'i helak etmek istedi, fakat Allah istemedi; Allah'ın istediği gibi oldu, diyerek hükmün ancak Allah'a ait olduğunu vurgular. Bu düşüncesinin yanında, Allah'ın özellikle kendisine yönelmiş kullarına yaptığı lutfunu görmemek tam bir kusurdur diyerek Hz. Yûsuf'un Rabbine yönelmesi ve O'nunla olmasından dolayı yaşadığı güzelliklerden başına her ne gelirse ancak ilâhî hükme göre geldiğini belirtmiştir. Müellif, bu şekilde Hz. Yûsuf gibi, rabbine yönelen kimsenin de, kendilerine Allah'ın yardımını ulaştırarak kaza ve bela anında onların üzerine ilâhî yardım gelip mükafatlandıracağını söyler.⁹⁷

23-24. Âyetler

*Evinde bulunduğu kadın, onunla ilişkiye girmek istedi. Kapıları iyice kapattı ve 'haydi gel!' dedi. O da 'Hâşâ, Allah'a sığınırım! Zira kocan benim velînimetimdir, bana iyilik edip evini açtı. Gerçek şu ki zalimler iflah olmaz!' dedi.*⁹⁸ Kadın onu kesinlikle arzulamıştı; eğer Rabbin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadını arzuları. İşte biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için böyle yaptık. Şüphesiz o ihlâslı kullarımızdandı."⁹⁹ şeklinde mealini verdiğimiz âyetlerde Hz. Yûsuf kıssasının Mısır safhası anlatılmaktadır. Buradaki âyetlerde Bursevî, Hz. Yûsuf'un, üstün özelliklere sahip olsa da Züleyha'nın evinde bulunduğu sürece, Züleyha'nın ilgisinin Hz. Yûsuf'un üzerinde olmaya devam edeceğini ifade ederek, nasıl ki kalp bir cesede muhtaç ise Hz. Yûsuf'un da Züleyhâ'nın evine muhtaç olduğunu söylemiş, Züleyha'nın evini cesede benzetmiştir.

Böyle anlam verilince âyetin tefsiri şöyle olmaktadır: Hz. Yûsuf ile aynı evde bulunan Züleyha, -başka bir deyişle- kalbin cesed ile aynı yerde bulunmasıyla, dünyevî hazzardan faydalanmak, dahası kalp Yûsuf'unun nefsinden faydalanmak istedi. Âyette geçen '*kapıları*' kelimesini, dinin temel esaslarına benzeten Bursevî, âyeti şöyle yorumlamaya devam etmiştir: Hz. Yûsuf'a haz kapılarını açan Züleyha, dinin temel

⁹⁷ İbn Acîbe, *Bahrü'l-medîd*, II, 587.

⁹⁸ Yûsuf 12/23 وَرَأَوْنَهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْت لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُغْلِبُ الظَّالِمِينَ

⁹⁹ Yûsuf 12/24 وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا اَنْ رَّا بُرْهَانَ رَبِّهٖ كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوٓءَ وَالْفَحْشَآءَ اِنَّهٗ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِيْنَ

esaslarını temsil eden kapıları iyice kapatarak *'Haydi gel'* Hakk'tan yüz çevirip bana yönel' dedi. Rabbiyle bâkî olan kalp Yûsuf'u da nefsinden kurtulup, Allah'tan başka varlıklardan ancak O'na sığınırım, dedi.¹⁰⁰

Bursevî yorumlarına devam ettiği âyette; efendisinin, Hz. Yûsuf üzerinde hakkı olduğunu vurgulamıştır. Kendisini terbiye etmesini; erdemli bir kişi olarak yetiştirmesine, efendisinin kendisine güzel bakmasını; hakikat âlemindeki makamını güzel kılmasına sebep olduğunu aktarmıştır. Dünyaya yönelenleri ise, Allah'tan yüz çevirenler olarak ifade edip, bu kimselerin de zalimlerden oldukları ve kurtuluşa eremeyecekleri yorumunu yapmıştır.

Müellif, bir sonraki âyette geçen *'Andolsun ki kadın ona meyletti'* kısmını, Züleyha'nın, Hz. Yûsuf'a insanî olarak zarureten muhtaç olduğundan yöneldiği; âyetin devamında geçen *'Eğer'* kalp yani Yûsuf, *'Rabbin işaret ve ikazını görmeseydi'* kısmını, "sâdıkların kalbine doğan kanaat nuru olarak görmeseydi"; ve yine âyetin devamında geçen *'o da kadına meyletmişti'* kısmını ise, yani dünyaya ve lezzetlerine aşırı düşkün olan nefsin, kalpte de bulunmasından ve dünyaya karşı zaruri ihtiyacından dolayı Hz. Yûsuf da Züleyha'ya meyledecekti, şeklinde açıklamıştır. Bursevî âyette geçen *'kötülük'* kelimesini, dünyaya karşı aşırı düşkünlük olarak; *'fuhuş'* kelimesini ise, dünya sevgisi olarak tefsir etmiştir. Yine âyette geçen *'uzaklaştırma'* eylemini, 'işaret etmek' manasında yorumlamıştır. O takdirde âyet "İşte böylece biz dünyaya karşı aşırı düşkünlüğü ve dünya sevgisini kendisinden uzaklaştırmak için (işaretimizi gösterdik)" şeklinde çıkmaktadır. Âyetin son kısmında Bursevî *'Şüphesiz o'* yani Hz. Yûsuf *'ihlâsa erdirilmiş'* yani hakîkî varlığa ulaştırılmış *'kullarımızdandır'* yani, dünyanın ya da başkasının değil, sadece bize ait olan kulumuzdur¹⁰¹ şeklinde tevil etmiştir.

Hz. Yûsuf ile Züleyha'nın odada yalnız oldukları ve odadan çıkarken Aziz ile karşılaştıkları bölümü anlatan âyetlerden İbn Acîbe, Allah Teâlâ bir kulunu, özel olarak peygamberliğine veya dostluğuna seçmek istediği zaman onu özel himayesinde koruyacağını; ezeli inâyetiyle onu kendisine çekeceğini anladığını söyler. Müellif, Yüce Allah'ın, sevdiği kulunu bir imtihanla yüz yüze getirdiği zaman, onu günahlardan koruyarak destekleyeceğini, ifade eder. Hz. Yûsuf 'un da Allah tarafından özel

¹⁰⁰ Bursevî, *a.g.e.*, c.IX, s 68.

¹⁰¹ Bursevî, *a.g.e.*, c.IX, s.70.

dostluğana seçilmiş olmasının, O'ndaki beşerî vasıfların yok olmasını gerektirmeyeceğini, O'nda şehvetin bulunmasının tabii bir durum olduğunu belirtmiştir.

İbn Acîbe buradan itibaren nefsin bazı mertebeleriyle ilgili açıklamalarda bulunarak; nefsin, mutmainne makamında olmasıyla şehvetini defetmek için büyük mücâhedeye ihtiyaç duymayacağını, ancak nefsin levvâme makamında (sürekli kötülüğü emreder halde) olmasıyla, kendisine hücum eden şehvetleri gidermek için büyük bir sıkıntı ve mücâhedeye girmek zorunda olduğunu bilgisini verir. Vesvesenin bütün kalplere geleceğini, Hz. Yûsuf 'un sahip olduğu mutmainne nefsin onu giderme kuvvetiyle Züleyha'nın teklifine ret cevabı verdiğini söyler.¹⁰²

Müellif, daha sonra Allah'ın kemal sıfatlarının, kulun noksanlıklarının ortaya çıkmasıyla gözükeceğini söyler. Ayıp ve kusurlu işleri yapmakta ısrar etmenin ise, Allah'ın özel dostluğuna seçtiği kullarda asla bulunmayacağını belirtir. Böyle düşüncelerin bir ısrar olmaksızın kula hücumuna gelince, bu hal, peygamber ve veli gibi seçilmiş kullarda da bulunabileceğini, fakat gelen düşünce de Allah'a yönelme hali meydana gelirse o, kulun manevi halinin artmasna sebep olacağını ifade eder.

İbn Acîbe, âyetlerin tasavvufî işaretlerini gösterdikten sonra Hz. Yûsuf 'un başına gelen olayın bir benzerinin gençliğinde başına geldiğini; yüce Allah lutuf ve keremiyle kendisini kötü bir hale düşmekten koruduğunu söyleyerek Allah'a sonsuz hamd ve senâ da bulunur.¹⁰³

Yorumlarını incelediğimiz müfessirlerin yaklaşımlarını kıyasladığımızda Bursevî, Hz. Yûsuf ile Züleyha'nın aynı yerde bulunmasından dolayı böyle bir durumun ortaya çıktığını ve 'haydi gel' şeklindeki davetini 'haktan yüz çevirip bana yönel' olarak anlayarak, bakî olan Allah'ın kendisiyle beraber olduğunu düşünerek Allah tarafından korunması olarak yorumlarken, İbn Acîbe ise Allah, sevdiği kulunu günahlardan koruması, özel himaye ve desteklemesi olarak yorumlayarak, birebir aynı yorumu yapmasalar da birbirine yakın işârî tevil yaptıkları kanaatini taşımaktayız. Ayrıca Bursevî, 'Allah'ın ikazını görmeseydi' kısmını, sadıkların kalbine doğan kanaat nuru olarak tefsir ederek, bu işten uzaklaşması sonucunu doğurduğunu, İbn Acîbe ise burada Hz. Yûsuf'un sahibi olduğu mutmainne nefsin gereği olarak o teklife ret cevabı vermesinin doğal olması yorumunu yapmıştır.

¹⁰² İbn Acîbe, *Bahru'l Medîd*, c.IV, s.435.

¹⁰³ İbn Acîbe, *Bahru'l Medîd*, c.IV, s.439.

25-29. Âyetler

"İkisi de kapıya doğru koştu. Kadın onun gömleğini arkadan yakalayıp yırttı. Kapının yanında kocası ile karşılaştılar. Kadın kocasına dedi ki: 'Senin ailene kötülük etmek isteyeninin cezası, zindana atılmaktan veya elem verici bir işkenceden başka ne olabilir?'¹⁰⁴ 'Yûsuf, 'Asıl kendisi benimle ilişkiye girmek istedi' dedi. Kadının akrabasından biri şöyle bilirkişilik yaptı: 'Eğer gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir; bu ise yalancılardandır.'¹⁰⁵ 'Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir; bu doğru söyleyenlerdendir.'¹⁰⁶ 'Aziz, Yûsuf'un gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce dedi ki: 'Anlaşıyor ki bu iş, siz kadınların tuzağıdır. Sizin tuzağınız gerçekten yamandır.'¹⁰⁷ 'Yûsuf! Sen bunu olmamış say! Hanım! Sen de günahının affını dile; çünkü sen günahkârlardan oldun!'"¹⁰⁸

Bursevî, 26-29. âyetleri işârî açıdan yorumlarken isim olarak belirtmese de Dâye'nin görüşlerini paylaşmakta olduğunu söyleyebiliriz. Bununla beraber mecazî-ilâhî aşka değinir, Molla Câmî ve bazı tasavvuf erbabından birçok alıntı yapar.¹⁰⁹

İbn Acîbe 23-29. Âyetleri parça parça değil toplu olarak şu şekilde tefsir etmektedir: "Allah peygamber ve velî seçmek istediği kimseyi murad ederse onu himâye eder ve imtihan ettiğinde de onu cürümlerden koruyarak destekler. Kişi özel olsa da insanî vasıflardan berî değildir. Ancak mutmainne mertebesindeki kişi şehveti def etmek için büyük çabaya ihtiyaç duymaz. Levvâme mertebesi ise, şehvete karşı büyük sıkıntı çekerek mücâhede etmektedir."¹¹⁰ Bu bilgilerin yanında, İbn Acîbe eserinde Hz. Yûsuf'un bu imtihanının tüm ümmetin gençleri için de geçerli olduğunu gösteren bazı misaller verir. Bu örneklerle kıssada Allah için haramı terk edenin daha güzeline vâsıl olacağı ya da terk ettiğinin helal sûrette döneceği îmâ edilmiştir.

Her iki müellifin işârî yorumlarının mukâyesesi bir önceki âyetlerin karşılaştırma bölümünde paylaşılmıştır. Bu nedenle sonraki âyetler ile devam edeceğiz.

30-35. Âyetler

¹⁰⁴ Yûsuf 12/25 وَأَسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَأَلْفَا سَيِّدَهَا لَدَا الْبَابِ قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ

الْبَيْتِ

¹⁰⁵ قَالَ هِيَ رَاوَدْتَنِي عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدٌّ مِنْ قَدِّ فَصَدَقْتِ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ

¹⁰⁶ وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدٌّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبْتِ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ

¹⁰⁷ فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قُدٌّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ

¹⁰⁸ يُوسُفُ أَعْرَضَ عَنْ هَذَا وَاسْتَغْفِرِي لِذَنبِكِ إِنَّكَ كُنتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ

¹⁰⁹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, IV, 243-244.

¹¹⁰ İbn Acîbe, *Bahrü'l-medîd*, II, 590.

Hız. Yûsuf kıssasının Mısır'da geçen kısmını anlatan "Şehirdeki bazı kadınlar, "Aziz'in karısı, hizmetindeki genç ile beraber olmak istiyormuş; (Yûsuf'un) sevdası kalbe işlemiş! Biz onu gerçekten açık bir sapkınlık içinde görüyoruz" dediler.¹¹¹ Aziz'in karısı, kadınların dedikodularını duyunca onlara davetçi gönderdi; yaslanmaları için yastıklar hazırladı ve onlardan her birine bir bıçak verdi. (Kadınlar meyvelerini soyarken Yûsuf'a), "karşularına çık!" dedi. Kadınlar Yûsuf'u görünce güzelliği karşısında şaşırıp kaldılar. Bu yüzden ellerini kestiler ve "Hâşâ rabbimiz! Bu bir beşer değil, bu ancak değerli bir melektir!" dediler."¹¹² Kadın dedi ki: "İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur. Ben onunla beraber olmak istedim. Fakat o, iffetini korudu. Andolsun, eğer kendisine emredeceğimi yapmazsa, mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır!"¹¹³ Yûsuf, "Rabbim! Zindan bana bunların benden istediklerinden daha iyidir. Eğer onların bana kurdukları tuzağı boşa çıkarmazsan, onlara meyleder ve cahillerden olurum!" dedi."¹¹⁴ Rabbi onun duasını kabul etti ve kadınların tuzağına düşürmedi. Şüphesiz O, çok iyi işiten, pekiyi bilendir."¹¹⁵ Sonunda kesin delilleri görmelerine rağmen- onu bir zamana kadar zindana atmak (yetkililerce) gerekli ve uygun görüldü."¹¹⁶ Bu âyetlerin işârî yorumunda Bursevî, âyette yer alan 'şehirdeki' kelimesini, vahşî âleme, 'bazı kadınlar' kelimesini, beşeriyet sıfatlarına tevîl etmiştir. 'Azizin karısı' olan Züleyha'yı da dünyaya benzeterak açıklama yoluna gitmiş ve şöyle bir anlam ortaya çıkmıştır: Vahşî âlemdeki bazı kadınlar, Züleyha ile ilgili olarak şöyle demişlerdir: 'Züleyha, kölesi olan kalpten (Yûsuf)tan murâd almak istemiş!' Burada Bursevî, şu gerekçeyi ortaya koyar: Çünkü kalp (yani köle) hayatını devâm ettirebilmesi için dünya Züleyha'sına muhtaçtır. Daha sonra ise açıklamasının devamında, 'ancak kalp (Yûsuf), beşeriyet pisliğinden kurtularak ilâhî nazara elverişli hale gelince Rab Teâlâ'nın kendisine tecelli ettiğini, ardından kalbin (Yûsuf'un) Allah'ın cemâl ve celâl nuru ile pürnûr olduğunu, böylece dünya (Züleyha) da dahil her şeyin (diğer kadınların) kalbe (Yûsuf)'a muhtaç olduğunu ve kendisine secde edip boyun eğdiğini ifade etmektedir. "Sevdâ onun kalbine işlemiş!" yani burada Züleyha'nın asıl vurulduğu sevginin, Hız. Yûsuf'ta görülen Allah Teâlâ'nın camâl sıfatı olduğuna işaret

¹¹¹ Yûsuf 12/30 وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرِيهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

¹¹² Yûsuf 12/31 قَلَّمَا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكًا وَأَتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سَكِينًا وَقَالَتْ أُخْرَجْ عَلَيْهِنَّ قَلَّمَا رَأَيْتَهُنَّ أَكْبَرُتَهُنَّ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ

¹¹³ Yûsuf 12/32 قَالَتْ فَلْيَلِكَنَّ الَّذِي لَمُنْتَنِي فِيهِ وَلْيَدْرُؤْهُ رَاوِدُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ مَا امْرَأَةٌ لِّلسُّجُنِ لَيَكُونَنَّ مِنَ الصَّاعِرِينَ

¹¹⁴ Yûsuf 12/33 قَالَ رَبِّ السُّجُنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصُبُ بِالْنِّهْرِ وَأَكُنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ

¹¹⁵ Yûsuf 12/34 فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

¹¹⁶ Yûsuf 12/35 ثُمَّ بَدَأَ لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا آيَاتِ لَيْسُجُنُّهُ حَتَّىٰ جِئَ

edilmiştir. Beşerî sıfatlara sahip olan kadınların, Kalp Yûsuf'unun böylesine güzel olduğundan habersiz oldukları için, kalbe (Yûsuf'a) olan sevgisinden dolayı dünyayı (Züleyha'yı) kınayarak: "*Biz onu gerçekten apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz!*" dediler."¹¹⁷ '*Azizin karısı*' (Dünya Züleyhâsı), kendisini kınayan bu kadınların "*dedikodusunu işitince onlara*" yani bu sıfatlara "*dâvetçi gönderdi. Onlar için dayanacak yastıklar hazırladı.*" her sıfat için uygun olan yiyeceği hazırlattı. "*Onlardan her birine de bir bıçak*" zikir bıçağı "verdi. Dünya Züleyhâsı, Kalp Yûsuf'una: '*Çık karşularına!* dedi.' Bursevî buradaki ifadeden, kalbin güzel hallerini, beşeriyetin çirkin sıfatlarına galip gelmesi olarak yorumlamıştır. Devamındaki pasajda ise, '*Kadınlar onu görünce*' yani beşerî sıfatlar onu görüp güzelliğine vâkıf olunca, kalbin sahip olduğu bu güzelliği bir beşer güzelliği olamayacak kadar gözlerinde büyüttüler, '*büyükliğini anladılar*' zikir bıçağı ile '*ellerini*' mâsivâya bağlanmaktan '*kestiler ve: 'Hâşâ Rabbimiz! Bu bir beşer*" güzelliği "*değil! Bu ancak üstün bir melektir!*" onun güzelliğidir 'dediler' şeklinde tevil etmiştir.¹¹⁸

Ayrıca âyetin son kısmında Bursevî, kıraat farklılığına değinerek bilgi vermiş mânâyâ zenginlik katıldığını paylaşmıştır. "Melek" kelimesini "Melik" diye okuyanlara göre mânânın: '*Kerîm ve Melik olan Allah Teâlâ'nın cemâlinin mazharı ve güzelliğidir*' şeklinde ortaya çıktığını ifade etmiştir.

Özellikle bu âyetlerin işârî yorumlarından sonra Bursevî, sevgili Peygamberimizle ilgili olarak bir açıklama ihtiyacı hissetmiştir. Şöyle ki: Bâzı peygamberlerin birbirlerinden bâzı konularda üstün olduğunu, cildin beyaz oluşu mânâsındaki güzelliğin, Hz. Yûsuf'a has kılınmış bir özellik olduğunu belirtir. Ancak, Rasûl-i Ekrem'in ise esmer tenli olmasının, bir olumsuzluk değil tam bir yakışıklılık arzettiğini, böylece esmerliğin O'nun güzel olmasına ters düşmeyeceğini vurgulamıştır.¹¹⁹

Züleyha'nın diğer kadınlarla arasında geçen diyaloğu anlatan âyetlerden İbn Acîbe, Züleyha'nın durumuna değinerek kadınların söylediği '*Biz seni apaçık bir şaşkınlık içinde; yani aşk içinde kaybolmuş, sevdiğinden başkasını görmez bir vaziyette görüyoruz*' kısmını ele alarak ilâhî sevginin kalbin dışında kalması veya kalbin içine işlememesiyle kulun, hem dünyası hem de ahiretiyle birlikte olacağını ve zikirle gaflet

¹¹⁷ Bursevî, *a.g.e.*, c.IX, s.91

¹¹⁸ Bursevî, *a.g.e.*, c.IX, s.90.

¹¹⁹ Bursevî, *a.g.e.*, c.IX, s.92.

arasında ortada olduğunu söyler. Müellif, sevginin, kalbin özüne girdiğinde ve kalbin zararını yaktığında ise kulun dünyasını da ahiretini de unutacağını; nefsinden ve hevâsından uzaklaşacağını anlatır. Bu şekilde kulun Rabbinin sevgisi içinde kendini kaybedeceğini ifade eder. Bu çıkarımdan hareketle Hz. Yûsuf'a bütün benliği ile âşık olan Züleyha için, "*Rabb'in seni kaybolmuş bir halde bulup doğru yola sevketmedi mi?*"¹²⁰ âyetiyle ilişkilendirerek peygamberimizin ilâhî aşk içinde kaybolmuş, kendinden geçmiş bir halde bulup ilâhî huzurda müşahede ve yakınlık makamına ulaştırması hali ile karşılaştırma yaparak Züleyha'nın sevgisinin de kalbin içine yerleşme halini anlatmıştır. Daha sonra müellif, sevginin alametinin mâsivadan uzaklaşmak, Allah ile ünsiyet içinde olmak, her nefeste sevdiğini zikretmek, kendisine gelen düşünce ve vesveseler anında ona kapılmayıp kalbi Allah ile huzur halinde bulunmak¹²¹ şeklinde bilgi vererek âyeti yorumlamayı tamamlamıştır.

Bursevî, otuz ve otuz birinci âyetlerin işârî yorumunu yaparken otuzbeşinci âyete kadar işârî yorumda bulunmamıştır. İbn Acîbe ise otuzuncu âyetten otuzdördüncü âyete kadar olan kısmın işârî yorumunu yapmıştır. Dolayısıyla her iki müellifin ortak yorumları ile ilgili mukayesemiz aşağıda verilmiştir. İşârî yorumda bulunmadıkları âyetlerin ise lafzî ve mealini dipnotta vermek suretiyle yetindik.

Yukarıdaki âyetleri kıyasladığımızda her iki müellifte Hz. Yûsuf'un kalbine atıfta bulunarak, Bursevî, Züleyha ve kadınların O'nda gördüklerinin, Allah'ın Hz. Yûsuf'un kalbine tecelli edip orada meydana gelen cemâl ve celâl sıfatlarına vurulması olarak açıklarken İbn Acîbe ise, Züleyha'nın sevgisinin kalbinin içine yerleşmesiyle vuku bulduğunu ifade ederek, Hz. Yûsuf da ki maddî ve manevî güzelliği açıklamışlardır. Bursevî, söz konusu âyette kıraat farklılığına da değinerek bilgi vermiş mânâyâ zenginlik katıldığını paylaşmıştır. "Melek" kelimesini "Melik" diye okuyanlara göre mânâ: '*Kerîm ve Melik olan Allah Teâlâ'nın cemâlinin mazharı ve güzelliğidir.*' şeklinde olmuştur. İbn Acîbe'nin ise kıraat farklılığına dair yorumlara zenginlik katan bir açıklamasına ise şahit olmadık.

36-38. Âyetler

Bursevî'nin işârî yorumlarına bütüncül baktığımızda kıssanın ilk âyetlerinden itibaren teşhis sanatına başvurduğunu müşahede etmekteyiz. Bursevî'nin daha önceki

¹²⁰ Duhâ 93/7.

¹²¹ İbn Acîbe, *Bahru'l Medîd*, c.IV, s.443.

âyetlerin açıklamasında Hz. Yûsuf'u kalbe, Hz. Yâkub'u ve Azizi ruha, Züleyha'yı dünyaya, kardeşlerini ve tuzak kuran kadınları bazı beşerî sıfatlara benzeterek âyetleri yorumladığını zikretmiştik. Otuz altıncı âyette de bu benzetmelere yenilerini eklemiştir. Bu benzetmeleri bilmemiz âyetlerin işârî yorumlarını daha iyi anlamamız açısından önem arz etmektedir. Bu konuda yaptığı bazı benzetmelerden örnek vermek gerekirse; kalp Yûsuf'unun iki zindan arkadaşından birini nefse diğerini bedene, kaldıkları zindanı ise şeriata benzetmesi söz konusudur.

"Onunla birlikte zindana iki delikanlı daha girdi. Onlardan biri, "Ben rüyada şarap yaptığımı gördüm" dedi. Diğer de, "Ben de başımın üstünde bir ekmek taşıdığımı gördüm. Kuşlar ondan yiyordu. Bunun yorumunu bize bildir. Kuşkusuz biz seni bu işleri iyi bilen biri olarak görüyoruz" dedi"¹²² âyetini Bursevî, "Kalp Yûsuf'u şerîat zindanına girince, onunla birlikte rûh azizinin iki hizmetçisi olan nefis ile beden de zindana girdiğini, zindana girmeden evvel nefsin, kralın içecek işlerine baktığını çünkü ruhun, bedende ancak nefsin içtikleriyle amellerde bulunabileceğini belirtir. Bedenin de, ruh için sâlih ameller yemeğiyle kuvvet kazandığını ifade eder. Ruhun ancak rûhânî gıdalarla, bedeninde de ancak cismânî gıdalarla yaşayabileceğini vurgular.

Müellif, nefis ile beden şerîat zindanında hapsedilmelerinin sebebi olarak, sırf ruh kralının yiyecek ve içeceğine zehir katarak onu öldürme suçuyla itham edilmiş olmalarından kaynaklandığını anlatır. Katılan zehrin ise, hevâ zehri olduğunu, dolayısıyla nefis ve beden, şerîat zindanında hapsedilince ruh kralının onların kötülüklerinden emin olunacağını söyler. Nefis ile beden dünyaya ait varlıklar olduğundan uykuda olduklarını, ancak öldükleri vakit uyanacakları bilgisini vererek dünya ehlinin yaptığı bütün amellerin, uyuyan birinin gördüğü rüyâlar değerinde olduğunu vurgular. Ölmek için uyandıklarında gördükleri rüyaların âhirette açığa çıkacağını söyler. Bursevî, âyetin son kısmında, Kalp Yûsuf'unun ibadet ehlinde olması ve Allah'ı görmesinden ötürü dünya ehlinin gördükleri rüyaların yorumunu bileceğini ifade eder. Bu bilgiyi de peygamberliğin bir gereği olduğunu belirtir.¹²³

İbn Acîbe ise, kula yetki ve imkân, ancak imtihandan sonra verilir diyerek, Hz. Yûsuf'un, zindanda ki arkadaşlarıyla şeriat ve hakikat yönünün kemale ermesi için imtihan edildiği yorumunu yapmıştır. Müellif, 'Biz seni ihsan sahibi kimselerden

¹²² Yûsuf 12/36 وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانٌ قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرَانِي أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ نَبَأْتُهَا لَوْلَا أَنَا لَرَبِّكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ

¹²³ Bursevî, a.g.e., c.IX, s.111.

görüyoruz.' kısmını ise 'kim rüyasında ekmek taşıdığını görürse bu onun şeriat bayrağını taşıdığına işaretler. Kim de rüyasında üzüm sıkıldığını ve ondan içki elde ettiğini görürse bu onun hakiki aşk şarabını elde ettiğine işaretler sadedinde rüya tabiri yaparak, rüya sonucunda Hz. Yûsuf'un ihsan makamına ulaştığını belirtir. İbn Acîbe, daha sonra Hz. Yûsuf'un, ihsan makamının neticesi olan has tevhidden bahsederek '*Bizim, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamız asla doğru olmaz.* Ayrıca buna amelle değil, '*Allah'ın lütf ve ihsanıyla ulaştığını*' söyleyerek, '*Allah'ın bize ve insanlara ihsanıdır*' şeklinde yorumunu tamamlamıştır.¹²⁴

Yukarıdaki âyetleri kıyasladığımızda Bursevî, zindana giren iki arkadaşın nefis ve beden olduğunu bunların niçin hapse atıldıkları üzerinde dururken İbn Acîbe, Hz. Yûsuf'un zindana atılma sebebinin, Allah'ın ihsan makamına ulaştırması sadedinde açıkladığını görmekteyiz. Müellif ayrıca kulun şeriat ve hakikat yönünün kemale ermesi için imtihan edildiğine dair bir işaret olduğunu ifade etmiştir

"Yûsuf şöyle cevap verdi: "Size erzak olarak verilen yemek gelmeden önce, onun yorumunu mutlaka size haber vereceğim. Bu, rabbimin bana öğrettiği bir bilgidir. Şüphesiz ben, Allah'a inanmayan, aynı zamanda kendileri âhireti de inkâr etmekte olan bir kavmin dininden uzaklaşıp geldim."¹²⁵ "Atalarım İbrâhim, İshak ve Ya'kûb'un dinine uydum. Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmamız bize yaraşmaz. Bu, Allah'ın bize ve insanlara olan lutfundandır. Fakat insanların çoğu şükretmezler."¹²⁶

Bursevî'ye göre bu âyet, Allah'ın vahdâniyetle kesrete galip geldiğine işaret etmektedir.¹²⁷ İbn Acîbe de Hz. Yûsuf'un atalarının dinine uymasını ve Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmaması, bunlar amel ile değil Allah'ın lütf ve ihsanı ile olduğunu söylemiştir.

Bu kısma kadar yürüttüğümüz kıyaslamalarda zaman zaman her iki müellifin işârî yorumlarını vermeye çalıştık ise de bundan sonraki kısımda her iki müellif hangi âyetlerle ilgili ortak işârî yorumda bulduysa onları aktarmakla yetineceğiz.

39-40. Âyetler

¹²⁴ İbn Acîbe, *Bahru'l Medîd*, c.IV, s.448.

¹²⁵ Yûsuf 12/37 قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِيهِ إِلَّا نَبَأُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قِيلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا دَلِيلًا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي إِيَّايَ تَرَكَتُمْ مَلَّةً قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ

¹²⁶ Yûsuf 12/38 وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ مَا كَانَ لَنَا أَنْ نُشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ذَلِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ

¹²⁷ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, IV, 261.

"Ey zindan arkadaşlarım! Çeşitli tanrılara mı, yoksa gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah'a mı (inanıp bağlanmak) daha iyi?"¹²⁸ "Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, sizin ve atalarınızın taktığı birtakım isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında herhangi bir delil indirmemiştir. Hüküm sadece Allah'a aittir. O size kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler."¹²⁹

Hız. Yûsuf'un zindan arkadaşlarına yönelik sorusunu ele alan Bursevî, çeşitli tanrılarla; altın, gümüş, demir, ağaç ve taş gibi nesnelere yapılan küçük, orta ve büyük putların kastedildiğini ifade etmektedir. Bu sayılanların her ne kadar dünya için hayır gibi görünmeleri söz konusu olsa da gerçekte ahiret için şer olarak tanımlanmaktadır. Çünkü bunları en yüce hedefe giden yoldan saptıran varlıklar olarak nitelendirip Allah'ın birliğinin, -sözde- çokluğuna gâlip geldiğine işaret etmiştir.¹³⁰

Hız. Yûsuf'un zindan arkadaşlarıyla tevhid kavramı üzerine yaptığı konuşmayı ele alan âyetlerde İbn Acîbe bu iki âyeti kısaca her kim kalbine Allah aşkını yerleştirmes, nefsanî hazları doldurursa, kalbin o geçici heveslere meylettığı ölçüde, kişinin kendisi için değişik efendiler ve putlar olacağını vurgulayarak yetindir.¹³¹

Her iki müellifin yorumlarını mukâyese ettiğimizde takip ettikleri yaklaşım birbirinden farklı olsa da sonuç itibarıyla mefhum birbirine çok yakın görünmektedir.

41. Âyet

*Ey zindan arkadaşlarım! Biriniz efendisine şarap sunacak; diğeri ise asılacak ve kuşlar onun başından yiyecek. Yorumunu sorduğunuz iki rüya (bu şekilde) kesinleşmiştir"*¹³² âyetinde de Hız. Yûsuf'un zindan arkadaşları ile ilgili bir bilgi paylaşılmıştır.

Daha önce zindana atılan iki gençten birisinin azizin yiyecek, diğerrinin de içecek işlerine baktığı ifade edilmişti. Bursevî, âyette ifade edilen 'efendisine şarap içirir' kısmını, içecek işlerinin hizmetinde bulunan nefsin, ruha (azize) içirdiği şaraptan ve bu şarabın özelliğinden bahseder. Öyle ki içilen şarabın, şehvî lezzetlerden olabileceği

¹²⁸ Yûsuf 12/39 يَا صَاحِبِي السِّجْنِ أَرَبَابٌ مُتَقَرَّبُونَ خَيْرٌ أَمْ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ

¹²⁹ Yûsuf 12/40 مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا بِهِ

¹³⁰ Bursevî, a.g.e., c.IX, s.115.

¹³¹ İbn Acîbe, *Bahru'l Medîd*, c.II, s.598.

¹³² Yûsuf 12/41. يَا صَاحِبِي السِّجْنِ أَمَا أَحَدُكُمْ فَاسْتَقِي رَبَّهُ حَمْرًا وَأَمَا الْآخَرُ فَيَصَلِّبْ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ فَضَيِّ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ

gibi rabbânî lezzetlerden de olabileceğini anlatır. Âyette, Hz. Yûsuf'un zindan arkadaşlarından diğerinin durumunu anlatan *'diğeri ise asılacak ve kuşlar onun başından yiyecek'* kısmını ise, Aziz'in yiyecek işlerinin hizmetini yürüten beden ölüm ipiyle asılması olarak açıklar. Öldükten sonra da Aziz'in, yardımcısı olan kuşlar tarafından bedeninin başından yenmesini, düşüncelerindeki bozuk hayalleri yiyip yok edilmesi olarak tevil eder.¹³³

Bursevî'nin *Rûhu'l-beyân* adlı eseri, Bursa Ulu Camii'nde halka yaptığı vaazlarından oluşmaktadır. Bursevî söz konusu âyetin işârî yorumundan sonra orada bulunan cami cemaatine ölüm konusunda nasihatlerde bulunmuştur. Yaptığı vaazda, ölümün en şiddetli olay olduğunu, bu ölüm olayı esnasında insanın hayatla bağının kesildiğini ifade eder. Ancak bu bağın kopmasını istemeyen kimseler için insanoğlunda şu üç sıfatın bulunması gerektiğini vurgular: Kalp temizliği, Allah'ı zikretmekle kazanılan ünsiyet ve Allah sevgisi. Kalp temizliğinin, kalbin dünyâ kirlerinden arındırılıp temizlenmesiyle, bu duruma kavuşmanın da ancak marifetle mümkün olabileceğini belirtir. Marifetin mevcûdiyetini ise kelime-i tevhid zikrine ve tefekküre bağlar.¹³⁴ Bu bilgi ve tavsiyelerini *"Allah'ı zikretmek imanın alâmeti ve nifaktan kurtuluştur. Şeytandan ve cehennemden korunmadır"*¹³⁵ rivâyetiyle delillendirmektedir.

İbn Acîbe ise söz konusu âyetle doğrudan işârî yorumda bulunmadığından mukayese yapma imkanı bulunmamaktadır.

42. Âyet

*"Onlardan, kurtulacağına inandığı kişiye, "Efendinin yanında benden bahset" dedi. Fakat şeytan ona, efendisine Yûsuf'tan söz etmeyi unutturdu. Dolayısıyla Yûsuf birkaç sene daha zindanda kaldı."*¹³⁶

Rûhu'l-beyân'da *"Beni efendinin yanında an"* ifadesini, yaratandan değil de yaradılıandan yardım isteme olarak yorumlanan görüşler ele alınmış, bu görüşlere delil olarak getirilen Hz. Peygamberin *"Allah, Yûsuf kardeşime yardımda bulunsun. Eğer*

¹³³ Bursevî, *a.g.e.*, c.IX, s.118.

¹³⁴ Bursevî, *a.g.e.*, c.IX, s.119.

¹³⁵ Alâuddîn Ali Muttakî b. Hüsâmiddîn el-Hindî, *Kenzu'l-ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut, 2004, c. I, s. 417. (Bu rivâyet Kütüb-ü sitte'de geçmemektedir).

¹³⁶ Yûsuf 12/42 وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنسَلِيهِ الشَّيْطَانَ ذَكَرَ رَبِّهِ فَلَمَّا فِي السِّجْنِ بَضَعُ سِنِينَ

iki kişiden, hapisten kurtulup bunca zaman geçtikten sonra olayı hatırlamış olanı, "Ben size bu rüyanın yorumuna dair bilgiyi öğrenip getiririm, beni hemen gönderin" dedi.¹⁴²"(Zindana gelerek) "Yûsuf! Ey özü sözü doğru arkadaşı! (Rüyada görülen) yedi arık ineğin yediği yedi semiz inek ile yedisi yeşil, diğer yedisi kuru olan başaklar hakkında bize yorum yap. Ümit ederim ki, insanlara dönerim ve umarım onlar da doğruyu öğrenirler" dedi.¹⁴³"Yûsuf şöyle dedi: "Her zaman yaptığınız gibi yedi sene ekin ekeceksiniz. Sonra yiyeceklerinizden ibaret olan az bir miktar hariç, hasat ettiğiniz ürünü başağında bırakın (böyle saklayın)." ¹⁴⁴ "Sonra bunun ardından, saklayacaklarınızdan az bir miktar (tohumluk) hariç, o yıllar için biriktirdiklerinizi yiyip bitirecek yedi kıtlık yılı gelecektir."¹⁴⁵

İsmâil Hakkı Bursevî Rûhu'l-beyân'da 44-48. âyetlerin işârî yorumunu yaparken et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'deki görüşlere yer vermektedir.¹⁴⁶

İbn Acîbe ise Bahrü'l-medîd'te aynı âyetleri toplu olarak değerlendirmekte ve bu âyetlerin yorumunda ruhun tabiatına değinmektedir. İbn Acîbe'nin tanımlamasına göre ruh, yaratılışı gereği birçok şeyi idrak eden ve kendisini perdeleyen maddeden uzaklaştığında meseleleri kable'l-vukû keşfedebilen bir yapıya sahiptir. Kim ruhunu tevhide ulaşmak sûretiyle şirkten temizler, tamamen eşyâdan sıyrılıp Hakk'a bağlanarak maddeden de uzak tutarsa, onun ruhu aslına dönecek ve bedenden önceki ilimleri kendisine inecektir.¹⁴⁷ Ruhun aslına dönmesinde riyâzât ve açlığın önemine değinerek açlığın birçok maddî-mânevî sır içerdiğini söyleyen İbn Acîbe, diğer tefsirlerde yer verilmeyen önemli bir noktaya temas etmektedir. Onun tespitine göre Hz. Yûsuf'un babası ve kardeşleriyle buluşması da mülk sahibi olması da açlık sebebiyle olmuştur. Hatta Hz. Peygamber'in "Allah'ım Yûsuf zamanında Mısır'ın yedi sene kıtlık çektiği gibi Kureyş'e de kıtlık çektirmek sûretiyle bana yardım et"¹⁴⁸ şeklindeki duasını da açlık imtihanının önemine binaen aktarmaktadır.¹⁴⁹

¹⁴² Yûsuf 12/45 وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنْتَبِئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ

¹⁴³ Yûsuf 12/46 يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ لَعَلِّي أَرْجِعَ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ

¹⁴⁴ Yûsuf 12/47 قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَابًّا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ

¹⁴⁵ Yûsuf 12/48 ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَحْصِنُونَ

¹⁴⁶ Bursevî, Rûhu'l-beyân, IV, 267-269.

¹⁴⁷ İbn Acîbe, Bahrü'l-medîd, II, 602.

¹⁴⁸ Buhârî, "Tefsir", 5.

¹⁴⁹ İbn Acîbe, Bahrü'l-medîd, II, 602.

Mukayese metodunu kullanarak yürüttüğümüz çalışmamızda söz konusu âyetleri Bursevî, doğrudan kendi yorumlarını yapmayıp nakillerde bulunduğu için İbn Acîbe'nin işârî yorumlarıyla karşılaştırma imkanı bulunamamıştır. Çalışmamıza sonraki âyetlerle devam ediyoruz.

49. Âyet

Sonra bunun ardından insanların bol yağmura kavuşacakları bir yıl gelecek; artık o yıl (bolca ürettikleri üzüm ve zeytin) sıkacaklar"¹⁵⁰ âyetinde Hz. Yûsuf'un rüya tabiri anlatılmaktadır. Bursevî, burada öncelikle rüyada görülen sığır ile başağın görülmüş olmasının ne anlama geldiği üzerinde durur. Sığırın yeme konusunda bir rumuz, buğdayın ise insanların en çok tükettikleri besin cinsi olduğunu ifade eder. Böylece rüyada görülen bu besinlerin, insanların en çok tükettikleri temel yiyecekleri olması hasabiyle geçim ve yaşama sıkıntısına düşeceklerine işaret etmekte olduğunu söyledikten sonra âyetin işârî yorumuna geçer.

Âyette bahsedilen "*Yedi semiz inek*" ten maksadın, yedi beşerî sıfat olduğunu söyler. Bunlar; hırs, cimrilik, hased, şehvet, düşmanlık, gasp ve kibirdir. '*Zayıf inekler*' den maksadın ise, bu beşerî sıfatların zıddı olan kanâat, cömertlik, gıpta, iffet, şefkat, hilm ve tavâzudan ibaret bulunan yedi ruhanî sıfat olduğunu belirtir.

Daha önce Aziz'in, ruh; ruhun ise beden şehrinin kralı olduğu ifade edilmişti. Burada "*efendiler*" şeklinde bahsedilen kısmın ise iç ve dış organları ifade ettiği bu organların da melekût âleminde ihtiyaca cevap veremediği anlatılmaktadır. Başka bir deyişle o toplumda yaşayan insanların Aziz'in rüyasını tabir etmeye güç yetiremedikleri söylenmektedir.

Melekût âleminde ihtiyaca cevap verecek, rüyanın tabirini yapacak olanın ise kalp (Yûsuf) olduğu, bu yüzden daha önce zindan arkadaşı olan nefis -ki nefsi mülhemedir- tefekkür kuvvesiyle kalbe başvurarak rüyanın tabirini öğrendiğinden bahsedilir.

Bursevî, âyette bahsedilen "*Yedi sene âdetiniz üzere ekin ekersiniz*" ifadesiyle de hırs, cimrilik, hased, şehvet, düşmanlık, gasp ve kibir diye vasıflandırılan sıfatların terbiye edilmesinin gerekliliğine işaret ederek, böyle bir terbiyenin de ancak çocukluk döneminde olacağını ifade etmektedir. "*Sonra da yiyeceklerinizden az bir miktar*" yani hayatınızı sürdürmeye yarayacak kadarı "*hariç*" kemâle erdiği zaman bu sıfatlardan

¹⁵⁰ Yûsuf 12/49. ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يُعْصِرُونَ

“biçtiklerinizi” kullanmayınız. Onları yerlerinde “bırakınız. Bu miktarın ise artık çocukluk döneminden sonraki ergenlik dönemindeki akıl nimetiyle açığa çıkana kadar bedeninin ayakta durmasını sağlayacak gıdalar mesabesinde olduğunu ifade etmektedir.

Rüyada yedi zayıf inek, yedi semiz ineği yemişti. Bursevî, “yedi zayıf” diye bahsedilen ruhanî sıfatların isimlendirilme sebebini, ruhlar âleminin latif bir âlem olmasından ileri geldiğini söyler. “Yedi semiz” diye bahsedilen beşerî sıfatların isimlendirilme sebebine gelince, bunlar cesedler âleminin yoğun olmasından kaynaklandığını belirtmiştir. İşte burada bahsedilen kanâat, cömertlik, gıpta, iffet, şefkat, hilm ve tavâzudan oluşan sıfatların galip gelip hırs, cimrilik, hased, şehvet, düşmanlık, gasp ve kibir diye sayılan beşerî sıfatların yok olmasıyla bolluk ve bereketin gelmesini kulun Allah'ın inâyetinin üzerlerine olduğu sonucuna varılır.¹⁵¹

İbn Acîbe'nin; Hz. Yûsuf'un, Aziz'in rüyasını tabir etmesini konu alan âyetlerde toplu olarak yorumlama yoluna gittiğini önceki pasajda ifade etmiştik. Burada konuyu Bursevî daha kapsamlı yorumlaması sebebiyle İbn Acîbe'nin de daha detaylı yorumunu paylaşmanın daha doğru olacağı kannatini taşımaktayız. İbn Acîbe, rüya tabirinin öncelikle insanın ruhuna dökülen bilgiyle öğrenildiğini ifade ederek ruhun mahiyeti ile ilgili bilgi verir. Ruhun, yaratılış itibarıyla pek çok şeyi bilen ve idrak eden bir varlık olduğunu söyler. Ruhun, kendisine gelen bilgiye ruhun maddi şeylerden uzaklaşmasıyla geleceğini keşfederek bu durumun bir kâfir için bile söz konusu olacağını dile getirir. Müellif, bu vesileyle kim, ruhunu tevhide ulaşarak şirk kirlerinden temizler, bütünüyle eşyadan sıyrılıp Allah'a bağlanarak maddi meşguliyetlerden uzak tutarsa ruhun aslına döneceğini ve beden kalıbıyla birleşmeden önce bildiği ve keşfettiği ilimlerin kendisine dökülmeye başlayacağını ifade eder. Daha sonra ruhun aslına dönmesi konusunda bilgiler veren İbn Acîbe, ruha uykusuzluk ve açlık kadar fayda veren bir şey yoktur der. Açlıkta, maddi ve manevî pek çok sır olduğunu söyleyerek Allah Teâlâ'nın, açlık sebebiyle Hz. Yûsuf'u, babası ve kardeşleriyle buluşturduğunu, hepsini bir araya getirdiğini belirtir. Yine açlık sebebiyle Hz. Yûsuf'u mülk sahibi yaptığını, kendisine yardım ettiğini, onu yeryüzünde yetki ve otorite sahibi kıldığını bu sayede Mısır ve ahalisine sultan olduğu yorumunu yapar.¹⁵²

¹⁵¹ Bursevî, *a.g.e.*, c.IX, s.134.

¹⁵² İbn Acîbe, *Bahru'l Medîd*, c.IV, s.459.

Her iki müellifin yorumlarını mukayese ettiğimizde benzer tasavvufî kavramlar üzerinden açıklama yoluna gittiklerini ifade edebiliriz. Bursevî, nefis terbiyesi üzerinde dururken İbn Acîbe ise açlık kavramı üzerinde durarak âyeti daha genelden özele çekerek yorumlamıştır. Başka bir deyişle ifade edecek olursak Bursevî, yöntem olarak tümdengelim metodunu uygularken İbn Acîbe'nin tümevarım metodunu uygulayarak âyeti açıkladığını söyleyebiliriz.

50, 53 ve 57. Âyetler

Aziz'in rüyasını tabir etmekle birlikte hapisten kurtulan Hz. Yûsuf'un başına gelen olayların anlatıldığı "*Kral 'Onu bana getirin!' dedi. Elçi Yûsuf'a geldiğinde Yûsuf, 'Efendine dön de sor ona, 'Ellerini kesen o kadınların zoru neydi?' Şüphesiz rabbim onların hilesini çok iyi bilir' dedi. Kral (kadınlara), 'Yûsuf'u elde etmek istediğinizde beklentiniz ne oldu?' diye sordu. Kadınlar, 'Hâşâ! Allah için, biz ondan hiçbir eğrilik görmedik' dediler. Aziz'in karısı da: 'Şimdi gerçek ortaya çıktı, ben onunla beraber olmak istemiştim. Şüphesiz ki o doğru söyleyenlerdendir' dedi. Yûsuf dedi ki: 'Bu, Aziz'in, yokluğunda ona hainlik etmediğimi ve Allah'ın, hainlerin hilesini başarıya ulaştırmayacağını bilmesi içindi. Yine de ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, rabbimin acıyıp koruması dışında, daima kötülüğü emreder; şüphesiz rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir.'* Kral dedi ki: '*Onu bana getirin, onu kendime özel danışman edineyim.*' Onunla konuşunca, '*Bugün sen katımızda yüksek yeri olan, güvenilir birisin' dedi. Yûsuf da, 'Beni ülkenin hazinelerine tayin et! Çünkü ben çok iyi korurum ve bu işi bilirim' dedi. Böylece Yûsuf'a orada dilediği gibi hareket etmek üzere ülke içinde yetki verdik. Biz dilediğimiz kimseye rahmetimizi eriştiririz. Güzel davrananların mükâfatını zayi etmeyiz. İman edip de sakınanlar için âhiret mükâfatı daha hayırlıdır'*"¹⁵³ anlamındaki âyetlerden İbn Acîbe, üç güzel netice çıkarmıştır. Birincisi, musibet anında da olsa bütün işlerde teenni ile (acele etmeden sükûnetle) hareket etmek gerektiği övülmüş, aceleyle iş yapmak kötülenmiştir. Müellif, teenninin ne olduğunu Hz. Yûsuf'un başına gelenlerden anlayabileceğimizi nitekim O'nun uzun bir süre zindanda kaldıktan sonra, kendisini çıkarmak için gelen elçiye verdiği cevaptan

¹⁵³ وَقَالَ الْمَلِكُ انْتُونِي بِهٖ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ اِلَى رَبِّكَ فَسَلْهُ مَا بَالُ النَّسْوَةِ الَّتِي قَطَعْنَ اَبْدِيَهُنَّ اِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ﴿٥٠﴾ قَالَ مَا خَطْبُكَ اِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهٖ فُلْنُ حَاشَ لِلّٰهِ مَا عَلَّمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوْءٍ قَالَتْ اَمْرَاةُ الْعَرِيزِ اِنَّ حَصْحَصَ الْحَقِّ اَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهٖ وَاِنَّهٗ لَمِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿٥١﴾ ذٰلِكَ لِيَعْلَمَ اَنِّي لَمْ اَخْنُهٗ بِالْغَيْبِ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخٰنِثِيْنَ ﴿٥٢﴾ وَمَا اَبْرَأُ نَفْسِيْ اِنَّ النَّفْسَ لَآمَارَةٌ سُوْءٌ اِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيْ اِنَّ رَبِّيْ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٥٣﴾ وَقَالَ الْمَلِكُ انْتُونِيْ بِهٖ اسْتَخْلَصْنَهٗ لِنَفْسِيْ فَلَمَّا كَلَمَهُ قَالَ اِنَّكَ الْيَوْمَ لَدُنِّيَا مَكِيْنٌ اَمِيْنٌ ﴿٥٤﴾ قَالَ اجْعَلْنِيْ عَلٰى خَزَايِنِ الْاَرْضِ اِنِّيْ حَفِيْظٌ عَلِيْمٌ ﴿٥٥﴾ وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْاَرْضِ يَتَّبِعُوْا مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ نَصِيْبٌ لِّرَحْمَتِنَا مَنْ نَّشَاءُ وَلَا نُضِيْعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٥٦﴾ وَلَا جَزَ الْاٰخِرَةَ خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَكَانُوْا يَتَّقُوْنَ ﴿٥٧﴾

anlayacağımızı ifade ederek bu güzel davranışı bir hadisle desteklemektedir. "*Teenni ile (acele etmeden) hareket etmek Allah'tan, acele ile hareket etmek ise şeytandandır.*"¹⁵⁴

Âyetten çıkaracağımız ikinci sonucun insanın nefsinı temize çıkarmaması ve onu sürekli suçlaması gerektiğini söylemiştir. Nefsin manevi temizlikte hangi noktaya ulaşırsa ulaşsın, onu sürekli itham altında tutmak gerektiğini vurgulamıştır.¹⁵⁵

İbn Acîbe, çıkarılan son neticeyi de elli yedinci âyette geçen '*İman edip de (kötülüklerden) sakınanlar için*' cümlesinde ki sakınmak kelimesini 'Allah'a layıkıyla kulluk etmek' olarak anlar ve o kavram üzerinde durur. Kulluk etmenin bir hikmetin gereği olduğunu söyler. Bu bakımdan layıkıyla kulluk etmeyen kimse için âhiretin dünyadan daha hayırlı olmadığını çünkü âhiretin hayırlı olduğunu gerçek mânâsıyla bilen bir kimsenin, Allah'ın emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçınan kul olduğunu söyler.¹⁵⁶

Peygamberlerin nefis mertebelerindeki seyri, nefis-i mutmainneden nefis-i râdiye, mardıyye ve nefis-i sâfiyye doğru ise de mutlak mânâda nefislerin dâimâ kötülüğü emretme tabiatı üzerinde olduğunu söyleyen Bursevî, ancak her ne kadar durum böyle olsa da peygamberlerde emmâriyet izlerinin bulunacağı anlamına gelmediğini de ifade eder. Dolayısıyla, Hz. Yûsufun nefsinı temize çıkarmadığını ifade ettiği âyetten bu durumun anlaşıldığını ifade eder. İşte bu sebeple Hz. Yûsuf "*Nefsimi temize çıkarmıyorum*" dedikten sonra '*Nefsım dâimâ kötülüğü emreder*' demeyip kötülüğü emredenın nefis olduğunu ifade etmiş ve mâsum nefisleri emmâriyet vasfından çıkarmıştır. '*Ancak Allah'ın koruması (ismet) olmasaydı, nefis yapacağını onlara da yapardı*' şeklindeki âyetten sonra Peygamber Efendimiz'in "*Rabbim, beni bir göz açıp kapayana kadar, hatta bundan da az bir süre için bile nefsimin eline bırakma*"¹⁵⁷ duasını paylaşarak tevilini bitirmiştir.¹⁵⁸

Hz. Yûsuf'un Mısır'da devlet görevine getirilmesini anlatan âyet ile ilgili olarak Bursevî, bu iki işârî yorumda bulunmaktadır:

¹⁵⁴ Sevre et-Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, Birr, 66.

¹⁵⁵ İbn Acîbe, *Bahrü'l-medîd*, II, 606; İbn Cüzeir, *et-Teshîl li-ulûmi't-tenzil*, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1995, I, 390.

¹⁵⁶ İbn Acîbe, *Bahrü'l Medîd*, c.IV, s.469.

¹⁵⁷ Ahmed b. Muhammed b. Hanbel el-Mervezî, *Müsnedü'l-imâmi Ahmed b. Hanbel*, Lübnan 2015. c.V, s.42. Ebû Dâvud, "Edeb", 110.

¹⁵⁸ Bursevî, *a.g.e.*, c.IX, s.144.

1- Ruhun (Aziz), kalbi (Yûsuf) beşeriyet sıfatları zindanından çıkarmaya çalışmasını, Aziz'in Hz. Yûsuf'u hapisten çıkarması olarak yorumlayan Bursevî, aslında -zâhiren durum böyle olsa da- kalbin (Yûsuf), halkın maslahatı için yaratıldığını, bu durumun Aziz tarafından bilinmediğini ifade etmiştir.

2- Bursevî, Allah Teâlâ'nın, Hz. Yûsuf'u zindandan çıkararak Aziz'den razı olduğunu, böylece Aziz'in hidayete erip asıl zindandan kurtulmanın kendisi olduğunu ve Aziz'in dünyanın süslerini terk edip Allah'ın has bir kulu olma pâyesine erdiğini ifade eder.

Bursevî yaptığı iki işârî yorumun ardından, âyetin mefhumuyla alakalı bir açıklama ihtiyacı hisseder: Nasıl ki Aziz,¹⁵⁹ peygamber olan Hz. Yûsuf'u hapisten çıkarıp önemli bir makam için ikramda bulunduğu dolayısıyla imanla şerefleniyorsa, Hz. Peygamber'e iyilik edip onu himayesi altında bulunduran Ebû Tâlib'e imanı nasip etmez mi diye karşılaştırma yapan Bursevî, Allah'ın Ebu Tâlib'e tekrardan hayat bahşederek onun imanla şereflendiği görüşünü benimsemektedir.¹⁶⁰

Bursevî'nin Ebû Tâlib hakkındaki bu yorumunun isabetli olmadığı kanaatindeyiz. Nitekim küfür üzere ölen bir kimsenin tekrar diriltilip kendisine iman etme fırsatı tanınması Kur'ân-ı Kerîm de özellikle kâfirlerin ahiretteki pişmanlıklarını anlatan "*Nihayet onlardan birine ölüm gelip çatınca, "Rabbim! Beni geri gönder de, geride bıraktığım dünyada iyi işler yapayım" der. Hayır! Onun söylediği bu söz boş laftan ibarettir. Önlerinde, yeniden diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır*"¹⁶¹ anlamındaki ve buna benzer diğer âyetlerde¹⁶² böyle bir durumun söz konusu olamayacağı açıkça ifade edilmektedir.

Söz konusu âyette kıyaslama yapacak olursak; İbn Acîbe, Bursevî ile yakın anlamda ve aynı doğrultuda bir yol izleyerek âyeti işârî manada yorumlamıştır. Ayrıca âyetlere farklı açılardan bakarak bazı sonuçlara ulaşmıştır. Onlardan bir tanesi de, sıkıntı çekmeden güzellik olmayacağını; yani fakirlikten sonra zenginliği, zillet halinden sonra izzeti, hapis hayatından sonra özgürlüğü, zaferi ve yetkiyi müjdeleyerek

¹⁵⁹ Aziz: Ulû ve güçlü anlamlarına gelen bu kavram, o dönemde Mısır Devlet yönetimindeki en yetkili kişiyi ifade etmektedir.

¹⁶⁰ Bursevî, *a.g.e.*, c.IX, s.149.

¹⁶¹ Mü'minûn, 23/99-100.

¹⁶² Bkz. Fâtır 35/37; Mülk 67/10, Ahzâb 33/66.

yorumlarken Bursevî ise gerek Allah'ın yardımını gerekse de dua ile nefsin emirlerinden uzak kalmayı temenni ederek Hz. Yûsuf'un cevabını örnek göstermiştir.

Elli dördüncü âyeti mukayese edecek olursak her iki müellifin de âyetlerle ilgili yaptığı yorumların ikişer netice çıkarmaları ortak yönleri olması bakımından dikkat çekicidir. Ancak her ikisinde âyetlerden farklı neticeler çıkarmıştır. Bursevî kralın, Hz. Yûsuf'a yardım etmesi sebebiyle ona imanı nasip etmesi olarak, İbn Acîbe ise Hz. Yûsuf'ta bulunan -iki özellik sebebiyle ki- teenni ve kişinin kendisini suçlamasını esas alarak hapisten çıkması olarak yorumlamıştır.

Elli yedinci âyetin işârî yorumlarını hatırlayacak olursak İbn Acîbe, âyetten çıkaracağımız neticeyi, bir bela ve musibete uğrayan kimsenin ihsan halini koruması durumunda muhakkak hayırlı bir sonuca ulaşacağını belirtir. Müellif, Allah Teâlâ'nın, Hz. Yûsuf'a zilletten sonra izzeti, fakirlikten sonra zenginliği, zayıf düşürülüp horluk yaşadıkdan sonra yeryüzünde zaferle müjdelediğinin bilgisini vermektedir.

Bursevî, ise âyetteki *'İman edip de (kötülüklerden) sakınanlar için'* cümlesinde ki sakınmak kelimesini 'Allah'a layıkıyla kulluk etmek' olarak anlar ve o kavram üzerinde durur. Kulluk etmenin bir hikmetin gereği olduğunu söyler. Bu bakımdan layıkıyla kulluk etmeyen kimse için âhiretin dünyadan daha hayırlı olmadığını çünkü âhiretin hayırlı olduğunu gerçek mânâsıyla bilen bir kimsenin, Allah'ın emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçınan kul olduğunu söyler.

Buradaki kıyaslama da her iki müellifte anlam itibarıyla aynı sonuca ulaşmıştır. Bursevî, Allah'a layıkıyla kulluk eden kimsenin ahireti de güzel olur sonucuna, İbn Acîbe ise dünya da sıkıntı çekerek kendisini doğru yoldan ayırmayan kimseye güzel sonucun kendisiyle olacağı yorumunu yapmıştır.

58, 61 ve 62. Âyetler

Hz. Yûsuf'un kardeşleriyle bir araya gelmesini konu alan *"Yûsuf'un kardeşleri (tahıl almak üzere) gelip huzuruna girdiler. Kardeşleri onu tanımadıkları halde Yûsuf onları tanıdı"*¹⁶³ *"Yüklerini hazırlayınca, "Sizin baba-bir kardeşinizi de bana getirin" dedi, "Görüyorsunuz ki ben ölçeği tam dolduruyorum ve ben iyi bir ev sahibiyim."* Eğer onu bana getirmezseniz artık bende size verilecek tahıl yoktur; bana hiç yaklaşmayın!" anlamındaki âyetlerde Bursevî, Dâye'nin *et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'* eserinden nakil

¹⁶³ Yûsuf 12/58-60. وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِآخِ لَكُمْ مِنْ أَيْكُمُ الْآلَا تَرُونَ أَبِي أَوْفَى الْكَيْلِ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ﴿٥٩﴾ فَإِنْ لَمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرُبُونِ ﴿٦٠﴾

yaparak, Hz. Yûsuf'un, kardeşlerini marifet ve nübüvvet nuruyla tanıdığını, kardeşlerinin Hz. Yûsuf'u tanıyamamalarının sebebini ise, gerek mâsiyetlerinin gerekse tevbe ve istiğfarın nurundan mahrum olma karanlığının hâlâ sürmesinden kaynaklandığını ifade eden Dâye, zaten Hz. Yûsuf'u hakkıyla tanımış olsalardı az bir paraya satmayacaklardı yorumunu yapmıştır.¹⁶⁴

*Dediler ki: "Onu babasından istemeye çalışacağız, mutlaka bunu yapacağız."*¹⁶⁵ Bursevî söz konusu âyetin zâhirî yorumuna giderek, Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin, Bünyamin'i babasının elinden alma hususunda çeşitli çare ve hîlelere başvuracaklarını, bu konuda gayret göstereceklerini belirterek bu ifadeyle istenen şeyin ne kadar değerli, onu elde etmenin ise ne kadar zor olduğuna dikkat çekmektedir. Kardeşlerin "*mutlaka bunu yapacağız*" sözleriyle de müellif, kardeşlerin söz konusu eylemi gerçekleştirirken hem aşırıya düşmeden hem de ağır davranmadan yapacaklarını belirtmiştir. Ayrıca güzel ve hoş çarelerin amaca ulaşmak için vesîle olduğunu, böylesi hîleler yapmanın halkın özelliğinde bulunduğu gibi, Allah'ın özel kullarının özelliğinde de bulunduğu işaret etmiştir.¹⁶⁶

*"Yûsuf, emrindeki gençlere dedi ki: "Ödedikleri bedeli yüklerinin içine koyun. Umarım ki ailelerine döndüklerinde bunun farkına varırlar ve umarım yine gelirler."*¹⁶⁷

Uzun bir aradan sonra kardeşleriyle bir araya gelen Hz. Yûsuf'un konuşmasını içeren âyeti almış ikinci âyete kadar olan kısmı birlikte açıklayan İbn Acîbe, "*Yûsuf onları tanıdı, onlar ise kendisini tanıımıyordu*" âyetini ele alarak, ihsan makamına yükselmiş seçkin velilerin, halkın sahip olduğu makam ve mertebeleri kabul ettiklerini, ancak iman ehli halkın, velilerin makam ve mertebelerini kabul etmediklerini belirtir. Müellif, bunun gerekçesini ise velinin makamı yükseldikçe, hali ve makamı insanlardan gizlenir şeklinde açıklar. Allah dostlarının derecelerini ancak onlarla birlikte ilâhi huzura giren kimselerin bileceğini ifade eder. Bu veliler dışında kalan kimselerin, Allah dostlarının gerçek hallerini tanımayacağını savunur.

Kalbine ilham olunan işârî manalarla âyetleri yorumlamaya devam eden İbn Acîbe, Yûsuf 'ın kardeşlerine dediği "*Eğer onu bana getirmezseniz, size benim yanımda hiçbir yiyecek yok*" âyetini, kıyaslama yoluna giderek, Allah'ın da aynı şekilde kuluna

¹⁶⁴ Bursevî, a.g.e., c.IX, s.165.

¹⁶⁵ Yûsuf 12/61. قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ.

¹⁶⁶ Bursevî, a.g.e., c.IX, s.167.

¹⁶⁷ Yûsuf 12/62 وَقَالَ لِفِتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يُغْرَفُونَ إِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

"Bana kalbini getir; eğer onu getirmezsen taatini kabul etmem, kalbin olmadan huzuruma yaklaşamazsın." şeklinde kalbine ilham edildiğini belirtir. Bu yaşadığını "*Allah sizin dış şekillerinize ve yaptıklarınıza bakmaz; O ancak kalplerinize ve niyetlerinize bakar.*"¹⁶⁸ hadisiyle delillendirir.

Kardeşlerinin Yûsuf ' a cevaben, "*Onu babasından isteyeceğiz, bunu muhakkak yapacağız*" âyetini ele alan İbn Acîbe, kardeşlerin Bünyamin'in peşine düştükleri gibi, kulun da kalbinin derdine düşmesi, kalbini Rabb'ine yöneltmeye çalışması gerekir der. Bu işin olmasını, kalbi perdeleyen alakaları kesip atarak, boş meşguliyet ve engellerden kaçarak olacağını söyleyip, bu sayede kalbin üzerinde hakikat nurları parıldamasının söz konusu olacağını ifade eder.

Âyetin devamında yer alan "*Onların bedellerini (ana sermayelerini) yüklerinin içine koyun*" şeklinde Hz. Yûsuf 'un cümlesini ele alan İbn Acîbe, halka vaaz etmek ve onları uyarmakla meşgul olanların, insanlara müjdeyi vermesi ve onların ana sermayelerini artırması gerektiğini belirtip bu sermayelerin de; iman, Allah sevgisi ve marifet olduğunu ifade eder. Müellif, daha sonra vâizin kim olduğu, vasıfları ve görevleriyle ilgili bilgiler vermiştir. Şöyle ki; insanların kalbine imanı, Allah sevgisini ve marifeti yerleştirmeli; böylece insanları Allah'a sevkeden bir kimse olmalıdır der. Vâiz, insanları ümitsiz bırakmamalı, bilakis, müjde ile sakındırmayı, teşvik ile korkutmayı birlikte yapmalıdır diyerek; Allah'ın ihsan ve nimetlerini hatırlatarak teşvik tarafı ağır basmalı görüşünü savunur. Bu sayede vâizi dinleyen kimseler, geçim sebeplerine yöneldiklerinde bu nimetleri hatırlayıp bütün hallerinde Allah'a dönecekleri umudunu taşır.¹⁶⁹

Her iki müellifin yorumlarını karşılaştırdığımızda âyetleri pasajlar halinde toptan olarak yorumladıklarına şahit olmaktayız. Bursevî, âyetleri doğrudan kendisi yorumlamayıp Dâye'nin işârî yorumlarını paylaşmıştır. Dolayısıyla İbn Acîbe'nin yorumlarıyla mukayese etme imkanı bulunmadık. Bununla birlikte Bursevî, sonraki âyetlerde işârî yorumda bulunmayıp âyetin zahirî yorumunu yapmıştır.

İbn Acîbe ise âyetleri bütün olarak bir araya getirip toptan işârî yorumlar yapmıştır. Bursevî'nin söz konusu âyetlerle ilgili işârî yorumları bulunmadığından her iki müellifin birlikte tasavvufî yorumlarda buldukları işârî tevillerle devam edeceğiz.

¹⁶⁸ Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâburî, *es-Sahihü'l-müslim*, Matbaatü's-Saâde, Mısır 1910, birr, 33.

¹⁶⁹ İbn Acîbe, *Bahru'l Medîd*, c.IV, s.475.

63-67. Âyetler

Kardeşlerin Kenan şehrine dönüp Hz. Yâkup ile aralarında geçen konuşmayı ele alan *"Babalarına döndüklerinde, 'Ey babamız! Artık bize erzak verilmeyecek (çünkü kardeşimizi istiyorlar). Kardeşimizi bizimle beraber gönder de erzak alalım. Biz onu mutlaka koruyacağız' dediler. Yakup dedi ki: 'Daha önce kardeşi Yûsuf hakkında size ne kadar güvendiysen, bunun hakkında da size ancak o kadar güvenirim! En iyi koruyucu Allah'tır. O, acıyanların en merhametlisidir. Eşyalarını açtıklarında ödedikleri bedelin kendilerine geri verildiğini gördüler. Dediler ki: 'Ey babamız! Daha ne istiyoruz? İşte bedelimiz de bize geri verilmiş; yine ailemize yiyecek getiririz; kardeşimizi koruruz ve bir deve yükü de fazla alırız. Çünkü bu (getirdiğimiz) az bir miktardır. Yakup şöyle cevap verdi: 'Aşılamaz engellerle kuşatılmanız hariç, onu bana mutlaka getireceğinize dair Allah adına yeminle kesin söz vermediğiniz takdirde onu sizinle beraber göndermem!' Ona, hepsi de kesin söz verince, 'Söylediklerimize Allah şahittir' dedi. Sonra şunu söyledi: 'Oğullarım! (Şehre) hepimiz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama Allah'tan gelecek hiçbir şeyi sizden savamam. Hüküm, Allah'tan başkasının değildir. Ben yalnız O'na güvenip dayandım. Güvenecek olanlar yalnız O'na güvenip dayansınlar"¹⁷⁰ anlamındaki âyetlerde İbn Acîbe, kardeşlerin şehre döndüklerinde daha önce kendilerine gösterilmeyen bir ilgi teveccühün üzerlerine olduğunu söyleyerek bu durumun sebebini, Hz. Yûsuf ile görüşmelerinden dolayı üzerlerinde O'nun nuru, etkisi ve izi olması şeklinde açıklamıştır.*

Müellif, bu düşünceden hareketle "Kim veli kulların huzuruna girerse oradan ancak nurlarla sarılmış, manevi sırlarla mâmur olmuş bir halde geri döneceğini, herkesin o kimseye ikram ve iyilikte bulunacağını belirtir. Daha sonra Hz. Yakub'un oğullarına yaptığı, *"Hepiniz şehre tek kapıdan girmeyin, farklı kapılardan girin ..."* tavsiyesini ele alan İbn Acîbe, ilgili âyette, Allah'a ulaşmanın ve ilâhi huzura girmenin, tek kapıdan olmayacağına işaret edildiğini söyler. Allah'a ulaşmanın, müridin tek hale ve tek yola sarılmasıyla mümkün olmayacağını; yani sadece uzletle veya sürekli sükût haliyle veyahut Allah Teâlâ'nın isimlerinden birini sürekli zikrederek vuslat aramanın uygun olmayacağını ifade eder. Bunların aksine müridin manevi makamında karar

¹⁷⁰ Yûsuf 12/63-67 قَلَّمَا رَجَعُوا إِلَىٰ آبَائِهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مَنَعَنَا مِنَ الْكَيْلِ فَأَرْسَلْنَا مَعَنَا أَخَانَا نَكْتَلُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٦٣﴾ قَالَ هَلْ أَمْنُكُمْ قَلَّمَا رَجَعُوا إِلَىٰ آبَائِهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي هَذِهِ بَضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا وَنَمِيرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ أَخَانَا وَنَزِدَادُ كَيْلَ بَعْضِ ذَلِكَ كَيْلٌ بَسِيرٌ ﴿٦٥﴾ قَالَ لَنْ أَرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّىٰ تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِ إِلَّا أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٦٦﴾ وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَاذْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾

kılmadan önce ve sonraki manevi seyir ve hallerinde değişmelerin olması gerektiğini vurgular.¹⁷¹ Sürekli uzlete devam etmenin, makamı zayıf kimselerin yaptığı bir iş olduğunu, uzlet hali yaşamadan halkın arasına karışmanın da tembellik ve gevşeklik yaratacağını belirtir. Tasavvufî kavramlarla âyeti açıklamaya devam eden müellif, kulun, yüce Allah'ı tanıyınca kadar ârif olamayacağını Allah'ı tanımanın uzlette ve halkın içinde, sükût halinde ve konuşmasında, kabz ve bast halinde, gönül huzurunu kaybettiği ve bulduğu zamanlarda kalbin sürekli Allah ile olmasıyla gerçekleşeceğini anlatır. Bu makama çıkan kulun, Allah'ı zikretmekten, manayı düşünmeye ve hakikati müşahede etme haline yükseleceğini bu durumunda, ehlince bilineceğini söyler. Son olarak "*Ben yalnız O'na güvenip dayandım. Tevekkül edenler yalnız O'na güvenip dayansınlar*" âyetinde, tevekkül makamına ve bütün işlerinde Allah'a güvenmeye bir teşvik olduğunu belirtir.¹⁷²

Bursevî, Hz. Yakûb'un oğullarından Allah'ı vekil kılarak yemin vermelerinden hareketle şu tasarruflar da bulunmuştur: "Bir insan sebeplere üzerinden beklenti içerisine girmeksizin sadece Allah'a tevekkül ederek kalbini onun takdirine bırakmalıdır. Önemli olan kulun Allah'la arasındaki vasıtaların kalktığı tecrîd makamına ermişken sebepleri terk etmesidir." Bursevî bu hâldeyken kendisini tecrîd eden kimseyi rıza kaftanı giymesine rağmen çobanlıkta gönlü olan kimseye benzetmektedir.¹⁷³

Her iki müellifinde işârî yorumda bulunduğu âyeti mukayese edecek olursak Bursevî, Hz. Yakûb'un Mısır dönüşü oğullarındaki değişikliği gördükten sonra göz değmesinden çekindiği ve özellikle Hz. Bünyamin adına endişelendiği için tedbire yöneldiğini söylerken. İbn Acîbe ise bu yorumu destekler nitelikte Şemun ile Yehuda arasında geçen bir diyalogtan bahsetmiş,¹⁷⁴ bu durumu da âriflerin huzuruna varan kimseye nispet ederek, mânevî nûr ve sırlara bürünen bu kişinin halkın ilgisi ile karşılaşacağını belirtmiştir.

68,70 ve 76. Âyetler

¹⁷¹ İbn Acîbe, *Bahru'l Medîd*, c.IV, s.480.

¹⁷² İbn Acîbe, *Bahru'l Medîd*, c.IV, s.481.

¹⁷³ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, IV, 291-292.

¹⁷⁴ Bu diyaloga göre Şemun, Mısır'da hiç ilgi görmediklerini, Mısır ziyareti sonrası ise halk tarafından ilgiyle karşılaşmalarından ötürü şaşırđığını ifade etmektedir. Yehuda ise bu ilgi ve ikramı Mısır sultanının nûrunun sirayeti olarak yorumlamaktadır.

Kardeşlerin Mısır'a ikinci kez gelişini Hz. Yûsuf ile tekrar görüşmelerini ele alan "Babalarının kendilerine emrettiği şekilde girdiklerinde (emrine uymuş oldular. Fakat bu), Allah'tan gelecek hiçbir şeyi onlardan savamazdı; ancak Yakub'un duygularından kaynaklanan bir ihtiyacı gidermiş oldu. Şüphesiz o, ilim sahibiydi, çünkü ona biz öğretmiştik. Fakat insanların çoğu bilmezler. Yûsuf'un huzuruna girdiklerinde öz kardeşini yanına aldı (ve ona gizlice) 'Ben, gerçekten senin kardeşinim; onların yaptıklarına üzülmeye!' dedi. Yûsuf, onlar için yüklerini hazırlattığı zaman (saraya ait bir) su kabının kardeşinin yükü içine konmasını sağladı! Sonra arkadan seslenen biri, 'Ey kabile! Siz mutlaka hırsızsiniz!' diye bağırdı. Kardeşleri onlara dönerek, 'Ne arıyorsunuz?' dediler. 'Kralın su kabını arıyoruz; onu getirene bir deve yükü (bahşiş) var' diye cevap verdiler. (İçlerinden biri) 'Ben bu söze kefilim' dedi. Onlar, 'Allah'a andolsun ki bizim bu yerde fesat çıkarmak için gelmediğimizi siz de biliyorsunuz, biz hırsız da değiliz' dediler. (Görevliler), 'Peki, yalan söylüyorsunuz (sizde) bunun cezası nedir?' diye sordular. 'Onun cezası, kayıp eşya kimin yükünde bulunursa onun buna karşılık alıkonulmasıdır. Biz zalimleri böyle cezalandırırız' dediler. Bunun üzerine Yûsuf, kardeşinin yükünden önce onların yüklerini aramaya başladı. Sonra da su kabını kardeşinin yükünden çıkardı. İşte biz Yûsuf'a böyle bir tedbiri öğrettik, yoksa Allah dileyip bunu öğretmeseydi kralın kanununa göre kardeşini alıkoyamazdı. Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır"¹⁷⁵ anlamındaki âyetlerden, önce "Babalarının kendilerine emrettiği şekilde farklı kapılardan girdiklerinde..." kısmını ele alan İbn Acîbe, babanın (helâl ve hak olmak şartıyla) emrettiği ve nehyettiği hususlarda emrine veya nehyine riâyet etmek gerektiğini vurgular. İnsanın kendi babasından hareketle, ruhanî baba olarak kabul edilen şeyhin de emirlerine aynı şekilde hareket edilmesini gerektiğini söyler. Müridin, şeyhinin emirlerine can pahasına da olsa sımsıkı sarılması gerektiğini ifade ederek bu durumu, âriflerin şu sözüyle desteklemiştir. "Tasavvufun temeli şu üç şeydir: Allah yolunda bir olmak, hak sözü dinlemek ve müridine itaat etmek."¹⁷⁶

¹⁷⁵ Yûsuf 12/68-76 وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ مَا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةٌ فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضِيهَا وَإِنَّهُ لُدُو وَعَلِمَ لِمَا عَلَّمَاهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾ وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ أَوَى إِلَيْهِ أَخَاهُ قَالَ إِنِّي أَنَا أَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِينَ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فِي رَحْلِ أُخِيهِ ثُمَّ أَدْنَىٰ مُؤَدِّيٰ إِلَيْهَا الْعَبِيرَ لَكُمْ لَسَارِقُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُوا وَقَبِلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾ قَالُوا تَفْقَهُ صَوَاعِقَ الْمَلِكِ وَلَمَن جَاءَ بِهِ جُمْلٌ بِعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ ﴿٧٤﴾ قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وُجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٧٥﴾ فَبَدَأَ بِأَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أُخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَاءِ أُخِيهِ كَذَلِكَ كُنَّا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ ﴿٧٦﴾

¹⁷⁶ İbn Acîbe, *Bahru'l Medîd*, c.IV, s.485.

Müellif, daha sonra "*Babalar Allah 'tan gelecek hiçbir şeyi onlardan engelleyecek değildi; ancak bu şekilde Yakup içindeki arzuyu yerine getirmiş oldu*" âyetinde yer alan Hz. Yâkub 'un sözüyle ilgili, ilâhî kudretin ve hikmetin edebine riâyet edilerek söylenen söz olduğunu vurgulayarak yetinmiştir.

İbn Acîbe, Allah'ın kudretinin, her işin kendisine havale edilmesini gerektirdiğini ifade ederek; gerçekte Allah'tan başka hakiki fâil olmadığını söyler. Hikmetin ise tedbir almayı ve sebepleri kullanmayı gerektirdiğini; nitekim hikmetin, ilâhî kudreti örten bir örtü olduğunu vurgular. Kemal halinin ise, rubûbiyyet sırrını gizlemek için ikisinin arasını birleştirmek olduğunu, bu durumda, işin iç yüzüne bakan kimsenin, her şeyde ilâhî kudretin tasarrufunu göreceğini; işin zâhirîne bakanın ise hikmet perdelerini yani ilâhî kudreti örten sebepleri kullanacağını ifade eder.

"*Yûsuf onların yükünü hazırlattığı zaman su kabını kardeşlerinin yükünün içine koydu*" âyetinden kalbine akıtılan ilhamla müellif, bütün işlerini Allah'ın sevkiyle yapanın, kendi iradesinden alınmış ve dinin zâhirî hükümlerinin altına girmeyen kimselerin işi olduğunu; çünkü ona o işin yaptırılmış olduğunu belirtir. Yahut bu durum bir kimsenin, yaptığı işi, Hz. Hızır'ın yaptığı işlere benzeterek, Allah'ın nuruyla gayb âlemine bakarak yaptığını söyler.¹⁷⁷

Son olarak mezkûr âyetlerde yer alan "*Biz dilediğimiz kimseleri derecelerle yükseltiriz*" anlamındaki âyeti ele alan İbn Acîbe, Allah'ın dilediğine, yüce zatını tanıtarak yüksek derecelere çıkaracağını, bu marifet halinin kula, zatının sırlarını, sıfatlarının nurlarını açarak, onu isimlerinin tecellileriyle ahlâk sahibi yaparak, yakîn makamlarına ve Allah'a gidenlerin menzillerine ulaştırarak gerçekleştireceğini söyler. Bu derecede olanları, mukarrebîn makamındaki ârifler olarak tanımlar. Âriflerin üzerinde ise sadece peygamberlerin derecesi olduğunu belirtir. Müellif, "*Biz dilediğimiz kimseleri derecelerle yükseltiriz*" âyetini yukarıda verilen manadan farklı olarak, Allah, dilediği kulunu, ona ilâhî ahkâmın ve dininin hükümlerini öğreterek derecelerle yükselteceğini, bu halin ise, ibadetlerin, günlük işlerin ve diğer muamelelerin ilmini bilmekten geçtiğini ifade eder. Bunları bilmenin, müminler içindeki müttaki salih âlimlerin işi olduğunu söyler. Bu âlimlerin derecelerinin sonu ise, mukarrebîn makamındaki âriflerin derecelerinin başlangıcı olduğunu, âriflerin üstünde ve ilerisinde de peygamberlerin derecesinin bulunduğunu vurgular. Tasavvufî işaretlerini "*Her ilim*

¹⁷⁷ İbn Acîbe, *Bahru'l Medîd*, c.IV, s.487.

sahibinin üstünde ondan daha iyi bilen biri vardır; âyetiyle tamamlayan İbn Acîbe, bütün ilimlerin sonu nihayette Allah'a ulaşmaktadır diyerek noktalar.¹⁷⁸

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de, beşerî sıfatların ruhun akılla emrettiğini yaparak çeşitli kulluk kapılarından girdikleri belirtilmiştir. 'İnsanların çoğu' terkibine sûret ehli mânâsı verilerek âyetin tamamı "Havass ehlinde olan bitenin bizim vahiy ve ilhamımız ile olduğunu avam ehli bilmezler." şeklinde te'vil edilmiştir.¹⁷⁹ Rûhu'l-beyân'da da bu yorum aynen aktarılmıştır. Aynı şekilde Bursevî'nin tefsirinde 'Siz, hırsızınız' ibâresi üzerinde durulmuş, bu ifadede tevriye ile kardeşlerin Hz. Yûsuf'u çalmasına atfı yapıldığı zikredilmiştir.¹⁸⁰

Her iki müellifin değindiği konular aynı görünmemektedir. İbn Acîbe, Hakiki failin Allah olduğunu, sonucun da onun dilemesi ile gerçekleştiğini ifade ederken Bursevî aklın ruha emir verdiğini ifade ederek İbn Acîbeden ayrılmıştır.

Aynı şekilde Bursevî bir takım nakiller yaparak işârî yorumlar paylaşmıştır. Söz konusu nakilleri ayrı bir başlık altında paylaştığımız için mukayese yapma imkanı bulunmamaktadır.

77-79. Âyetler

Hz. Yûsuf'un kardeşlerinden Bünyamin'in Mısır'da kalması için çantasından sözde çalınan su kabının çıkmasıyla diğer kardeşleri, "Dediler ki: 'Eğer o çaldıysa, daha önce onun kardeşi de çalmıştı.' Yûsuf onlara belli etmeksizin içinden şunları geçirdi: 'Asıl sizin durumunuz kötü! Allah, sizin suçladığınız hususu çok iyi bilmektedir. Dediler ki: 'Ey Aziz! Gerçekten onun çok yaşlı bir babası var. Onun yerine içimizden birini alıyoy. Şüphesiz biz seni iyilik sever biri olarak görüyoruz.' Yûsuf, 'Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını alıkoymaktan Allah'a sığınırız! Aksi halde biz gerçekten haksızlık etmiş oluruz!' dedi"¹⁸¹ anlamındaki âyetlerden tasavvufî işaretlerini aktaran İbn Acîbe, öncelikle Hz. Yûsuf ile kardeşlerinin nefis mertebelerini ele almıştır. Devamlı kötülüğü emreden (emmâre) nefsin sıfatını ki, -kardeşlerinin sıfatı da budur-kendini savunmak, noksanlıkların ve utanç sebebi olacak şeyleri kendinden

¹⁷⁸ İbn Acîbe, *Bahru'l Medîd*, c.IV, s.489.

¹⁷⁹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, IV, 297.

¹⁸⁰ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, IV, 298-299

¹⁸¹ Yûsuf 12/77-79. قَالَوا اِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ اَخٌ لَهٗ مِنْ قَبْلِ فَاسْرَهَا يُوْسُفُ فِي نَفْسِهٖ وَلَمْ يُبَيِّهْهَا لَهُمْ قَالَ اَنْتُمْ شَرٌّ مَكَانًا وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَصِفُوْنَ ﴿٧٧﴾ قَالَوا يَا اَيُّهَا الْعَزِيْزُ اِنَّ لَهٗ اَبًا شَيْخًا كَبِيْرًا فَحَدِّثْنَا مَكَانَهٗ اِنَّا نَرٰكَ مِنَ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٧٨﴾ قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ اَنْ نَّأْخُذَ اِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهٗ اِنَّا اِذَا لَطَمُوْنَ ﴿٧٩﴾

uzaklaştırmak olarak tanımlar. Mutmainne halindeki nefsin sıfatını ise, halini Allah'ın bilmesiyle yetinmek ve Allah tarafından takdir edilen şeylere rıza göstermesi olarak tarif ederek, Hz. Yûsuf 'un, hissettiği intikam alma ve kendini savunma duygusunun harekete geçse bile, onu içinde gizlediğini, ortaya çıkarmayacağını ifade eder.¹⁸²

Bursevî âyetlerin yorumunda Dâye'den nakilde bulunarak: Hz. Yûsuf ve Hz. Bünyamin, başlangıçta, dünyevî ve nefsânî lezzetlerden harcamak mânâsında hırsızlık töhmetini kabul etmiştir. Ancak onlar bu tavırlarıyla, hakikatte uhrevî hazları tercih etmektedir işârî yorumunu paylaşmıştır.¹⁸³ Rûhu'l beyân'da da benzer bir yaklaşımla, insan-ı kâmilin başlangıçta dünyevî ve nefsânî hazlardan çalmak sûretiyle hırsızlıkla itham edilebileceği söylenmiştir. Ancak Bursevî bu yorumu yaparken et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'ye atıfta bulunmamaktadır.¹⁸⁴

Her iki müellif 'su kabının ortadan kaybolması' üzerinde durmak suretiyle İbn Acîbe, Hz. Yûsuf'un kardeşlerinden intikam alma vesilesi olarak tanımlayıp gerçek mana da hırsızlık olayının vuku bulmadığını ifade ederken Bursevî ise, Kâmil birinin hırsızlıkla itham edilmesinin başlangıç için mümkün olduğunu söyleyerek İbn Acîbe'den farklı bir sonuca ulaştığını görmekteyiz.

80-83. Âyetler

Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin kendi aralarında geçen istişareden bahseden "*Ondan ümitlerini kesince görüşmek üzere bir kenara çekildiler. Büyükleri dedi ki: 'Babanızın sizden Allah adına söz aldığını, daha önce de Yûsuf hakkında işlediğiniz kusuru bilmiyor musunuz? Babam gelmeme izin verinceye veya benim için Allah hükmedinceye kadar bu yerden asla ayrılmayacağım. O hükmedenlerin en iyisidir. Babanıza dönün ve deyin ki: 'Ey babamız! Şüphesiz oğlun hırsızlık etti. Biz de ancak bilip gördüğümüze tanıklık ettik. (Koruma sözü verdik ama) bilgimiz dışında kalan olaylara karşı da onu koruyamazdık. İstersen orada bulunduğumuz şehrin halkına ve aralarında geldiğimiz kafileye de sor. Biz gerçekten doğru söylüyoruz. Babaları şöyle dedi: 'Hayır, nefisleriniz bu hususta sizi aldattı. Bana düşen artık güzel bir sabırdır. Umulur ki, Allah onların hepsini bana getirir. Şüphesiz O, çok iyi bilendir, hikmet sahibidir'*"¹⁸⁵ anlamındaki

¹⁸² İbn Acîbe, *Bahru'l Medîd*, c.IV, s.491.

¹⁸³ Dâye, *et-Te'vilâtü'n-Necmiyye*, III, 337.

¹⁸⁴ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, IV, 301.

¹⁸⁵ *فَلَمَّا اسْتَيْسُّوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ آبَاءَكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَ فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّى يَأْتِيَ أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٠﴾* اِرْجِعُوا إِلَى آبَائِكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ وَمَا

âyetlerin tasavvufî işâretlerini vermeden önce bir hatırlatma yapmayı uygun bulduk. Sûre başından itibaren İsmâil Hakkı Bursevî'nin işârî tevillerini incelemiştik. O, bazı âyetleri yorumlarken kalp, ruh, nefis ve vücûdun bazı organlarını kullanarak âyetleri açıklama yoluna giderdi. Bu kısma kadar Bursevî'den farklı olarak âyetleri yorumlama yoluna giden İbn Acîbe, bu âyette Bursevî gibi vücûdun bazı organlarını kişileştirme sanatı kullanarak açıklama yoluna gittiğini gözlemlemekteyiz. Müellif, âyetlerin tasavvufî işâretlerine Hz. Yâkub 'u kalbe diğer uzuvları ise O'nun oğullarına benzetmiştir. Âyetlere bu şekilde bakılırsa daha iyi anlaşılacağı kanaatindeyiz.

Kalp, dünyadan sevgisini çekince onun için Allah ile özel münâcâtı hâsıl olur. Kalp, vücut ülkesinde âzaların en büyüğü ve onların sultanı olarak derki: "Bundan önce, yani bu gaflet ve tembelliğinizden önce, Allah'ın sizden kendisine isyan etmeyeceğinize ve emirlerine aykırı davranmayacağınıza dair söz almıştım bilmiyor musunuz? Siz O'nun ibadetinde haddi aştınız. Allah bana rubûbiyyetinin azametini müşahedeye izin verinceye kadar ve benim için (ölümle) vuslata hükmedinceye kadar, kulluktan ayrılmayacağım. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır." İbn Acîbe, burada daha önce Hz. Yûsuf ile ilgili olarak kardeşlerinin Hz. Yâkub'a O'nu koruyacaklarına dair verdikleri sözü hatırlatmaktadır.¹⁸⁶

Âzalardan birinde kusur ve hata meydana geldiğinde, diğer âzalara denir ki: "Kalbe gidin ve ona deyin ki: Senin emrindeki bir âza hata yaptı, yani bizim gördüğümüz duruma göre, haddi aştı ve kendisine helâl olmayan kötü bir işe bulaştı. Biz ancak bildiğimiz ve gördüğümüz şeye şahitlik ediyoruz. Çünkü bazan dıştan bakan ve işin iç yüzünü bilmeyen kimselere günah şeklinde gözükene nice işler vardır ki asıl itibariyle bir taattir." Müellif, burada ise çantasından su kabı çıkan Bünyamin'in Yûsuf'un yanında suçlu olarak kalmasından bahsedildiğini söylemektedir.

Âyetin devamında Hz. Yâkub'un oğullarına verdiği cevap konu edilerek; O zaman kalp onlara der ki: "Hayır, durum öyle değil, tam aksine, nefsiniz size hevânın sebep olduğu kötü işi süslemiş. Bu durumda sizin ilacınız güzel sabır ve yüce Allah'a tövbe etmektir. Umarım Allah bütün azaları toparlayıp bana getirir; ben de onları Allah'ın taatinde ve rızasında kullanırım." şeklinde Hz. Yâkub'un durumunu açıkladığını bildiren

شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلَّمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ ﴿٨١﴾ وَسَأَلَ الْقُرْتَبِيُّ الَّذِي كُنَّا فِيهَا وَالْجَبْرِ الَّذِي أَقْبَلْنَا فِيهَا وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٨٢﴾ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٨٣﴾

¹⁸⁶İbn Acîbe, *Bahru'l Medid*, c.IV, s.494.

ebeveynine yaptıklarından dolayı Hz. Yûsuf'a çıkışacağım! Gam ve kederini teskin etmek için babasına tek satır bir şey yazarak durumunu bildirmemiş!" şeklindeki değerlendirmesini tenkit etmektedir. Müellif bu sözün dalgınlıkla yapılan yanlış bir yorum olduğunu, Hz. Yûsuf'un Allah'tan aldığı emir gereği böyle yaptığını ve peygamberlerin akrabalık hukukuna asla riâyetsizlik yapmayacağını belirtir.

H. Yâkub'un gözlerinin görme yetisini kaybetmesini ise, Hz. Yûsuf'u çok düşünmesinden kaynaklandığını söyler. Ancak görme yetisini tekrar kazanmasını da, Hz. Şuayb'ın Allah sevgisinden dolayı çok ağlamasından kör olup sonra tekrardan görme gücüne kavuşması sadedinde değerlendirmektedir. Bu bağlamda Hz. Yâkub'un da tekrar görme gücüne kavuşmasının mümkün olacağını söyleyerek, söz konusu sûrenin doksan altıncı âyetinin '*Derhal gözü görür oldu*' kısmını delil göstermektedir.¹⁹⁰

Her iki müellifin yorumlarına bakıp mukâyese ettiğimizde Bursevî, yaşananların peygamberlik görevinin sorumlulukları gereği olarak görmüştür. Bu konuyla ilgili tanıklar getirmiş olaylar anlatmıştır. İbn Acîbe ise Bursevîden farklı olarak manevî açıdan olaylara bakar, anlaşılması gereken tek sonucun aslında Allah ile beraber olmak gerektiğini vurgulamıştır.

88. Âyet

"Yûsuf'un huzuruna girdiklerinde dediler ki: 'Ey Aziz! Bizi ve ailemizi kıtlık bastı ve biz, az bir bedel ile geldik. Yine de bize talebimizi karşılayacak kadar ver; bize başta da bulun. Şüphesiz Allah sadaka verenleri mükâfatlandırır.'"¹⁹¹

Bursevî, âyetin son kısmında geçen '*Şüphesiz Allah sadaka verenleri mükâfatlandırır*' cümlesindeki 'tasadduk edenler' tabirini ele alır. Hz. Yûsuf'un kardeşleri Allah'ın, Hz. Yûsuf'a güzel karşılık vereceğini belirtsinler veya belirtmesinler O'nun tasadduk edenler kısmında yer aldığını ifade ederek verilecek karşılığın dünyevî ve uhrevî olduğunu söyler.¹⁹²

Bu âyette İbn Acîbe şöyle bir yoruma gitmiştir: Nasıl ki Hz. Yûsuf kendisini kardeşlerine tanıtır, onların hatalarını yüzüne vurmuyup, müsamaha gösterdiyse, netice itibarıyla -peygamber de olsa ki insandır- o halde yüce Allah da, kalbi yorgun ve zillet

¹⁹⁰ Bursevî, *a.g.e.*, c.IX, s.211.

¹⁹¹ Yûsuf 12/88. *فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِيضَاعٍ مُّرْجِيَةٍ فَأَوْفَ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ*

¹⁹² Bursevî, *a.g.e.*, c.IX, s.222.

halinde gelen bir kuluna müsamaha göstermez mi? Onu bağışlamaz mı? İşte bu kapıda yüce rabbimizin huzuruna vasıl olacağımız usulü bizlere göstermiştir.

Müelliflerin yorumlarını kıyaslamaya gittiğimizde tevillerinin birbirinden farklı yönde olduklarını görmekteyiz. Bursevî'nin âyetle ilgili ziyâde bir bilgi vererek açıklama yaptığını İbn Acîbe'nin ise güzel bir kıyaslama yaparak kulun ümitsizliğe düşmemesiyle ilgili bilgiler verdiğini görmekteyiz.

89-92. Âyetler

Hız. Yûsuf'un, diğer kardeşlerine kendini tanıttığı ve kardeşlerinin de hatalarını itiraf ettiği bölümü anlatan *"Yûsuf'un huzuruna girdiklerinde dediler ki: 'Ey Aziz! Bizi ve ailemizi kıtlık bastı ve biz, az bir bedel ile geldik. Yine de bize talebimizi karşılayacak kadar ver; bize bağışta da bulun. Şüphesiz Allah sadaka verenleri mükâfatlandırır. Yûsuf, 'Siz, cahilliğiniz yüzünden Yûsuf ve kardeşine yaptıklarınızı biliyor musunuz?' dedi. 'Yoksa sen, gerçekten sen Yûsuf musun?' diye sordular. O da 'Evet' dedi, 'Ben Yûsufum, bu da kardeşim. Allah bize lutufta bulundu. Kim Allah'tan korkar ve sabrederse, şüphesiz Allah güzel davrananların mükâfatını zayi etmez.'* Dediler ki: *'Allah'a andolsun, hakikaten Allah seni bize üstün kılmış. Gerçekten biz hataya düşmüşüz.'* Yûsuf şöyle dedi: *'Bugün yaptıklarınız yüzünüze vurulmayacak, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir'*¹⁹³ anlamındaki âyetlerde İbn Acîbe, hatalarını kabul eden kardeşlerin durumunu, kalp kırıklığı olarak değerlendirmiş, Hız. Yûsuf'un hatalarını yüzüne vurmayarak Allah'a havale etmesini de, kulun Allah'ın huzuruna pişmanlık duyarak girilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Müellif, Hız. Yûsuf, kardeşlerinin suçlu olduğunu bildiği halde kardeşlerine müsamaha göstermesi, onları kendisine yaklaştırıp, kendilerine bolca ihşanda bulunmasından yola çıkarak; bir kulunda Allah'a yönelmesi, durumunu yalnız O'na arzetmesi durumunda Rabbi'nin kapısından boş dönmeyeceği umudunu vermiştir.¹⁹⁴

Bursevî, Hız. Yûsuf'un kardeşlerinin mahcup edilmeyeceğinden bahseden anlamındaki âyetle ilgili işâri yorumda bulunmayıp Dâye'nin işâri yorumuna yer vermiştir. Dâye, Hız. Yûsuf'un, kardeşlerine daha önce yaptıkları kötülükleri hatırlattığını, ancak bu kötülüklerin aslında dolaylı olarak Hız. Yûsuf'un rütbesinin

¹⁹³ Yûsuf 12/89-92 قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ ﴿٨٩﴾ قَالُوا ءَأِنَّكَ لَأَنْتَ يُوسُفَ قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا إِنَّهُ مَنْ يَتَّقُ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضَيِّعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٠﴾ قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ أَتَرَكْنَا اللَّهَ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِبِينَ ﴿٩١﴾ قَالَ لَا تَثْرِيْبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٩٢﴾

¹⁹⁴ İbn Acîbe, *Bahru'l Medid*, c.IV, s.507.

yükselmeye ve büyük bir mülke erişmesine imkân sağladığı için “Allah sizi bağışlasın” niyazında bulunmasının sebebini açıklamıştır. Âyetin devamında “O, merhametlilerin en merhametlisidir” ifadesine değinen Dâye, “Allah o kadar merhametlidir ki; makbul kullarından birisine, başkası için şuan zararlı olan bir durumu yaptırır, ancak sonuç itibariyle aynı kişiye faydalı bir işi de yaptırır. Sonra da bu yaptıklarını bağışlaması için hasmını râzı etmeye muvaffak kılarak şikâyetçi olması gereken kişi, o kimse için Allah’tan da bağışlanma diler ve Allah da o kimseye merhamet eder diyerek Rabbi'mizin engin merhametinin sınırsız olduğunu vurgulamıştır.¹⁹⁵

Her iki müellifin söz konusu âyetlerde ortak işârî yorumda bulunmadıkları sebebiyle bu sebebin yanısıra Bursevî'nin de nakil yapması sebebinin eklenmesiyle birlikte mukayese yapma imkânı bulunamamıştır.

93-98

“Şu benim gömleğimi götürün de onu babamın yüzüne koyun, gözleri görecektür duruma gelir; bütün ailenizi de bana getirin.”¹⁹⁶ anlamındaki âyette Bursevî, Hz. Yûsuf'un hırkasını babasına göndermesiyle gözünün tekrar görmesi üzerinde durmuştur. Müellif, öncelikle böyle bir uygulamanın meşâyih'in âdeti olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Hz. Yûsuf'un bunu Allah'tan ilham ile yaptığını söyleyerek hırkanın kokusunu alarak gözlerinin açılması olayını kesinlikle bid'at saymamışlardır. “Babamın yüzüne koyun da gözü açılsın.” âyetine cevaben “Derhal gözü görür oldu” âyetiyle delillendirmişlerdir.¹⁹⁷

Bursevî, Hz. Yâkub'un Hz. Yûsuf'a duyduğu hasretini ele alan “Kafîle Mısır’dan ayrılınca babaları, ‘Eğer bana bunamış demezseniz, inanın ben Yûsuf’un kokusunu alıyorum!’ dedi”¹⁹⁸ anlamında ki âyetten Hz. Yâkub'un gözlerinin açılma sebebini doksan altıncı âyette bahsedilen Hz. Yûsuf'un gömleğine bağlamıştır. Söz konusu gömleğin üzerindeki kokunun Hz. Yûsuf’un kokusu olmayıp cennet kokusu olduğunu ifade ederek, asıl o cennet kokusunun gözlerini açtığını vurgulamıştır.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Bursevî, a.g.e., c.IX, s.228.

¹⁹⁶ Yûsuf 12/93 إِذْ هَبُوا بَقْمِصِي هَذَا فَالْفَوْهُ عَلَى وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ

¹⁹⁷ Bursevî, a.g.e., c.IX, s.230.

¹⁹⁸ Yûsuf 12/94. وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تُفَكِّدُون.

¹⁹⁹ Bursevî, Rûhu'l-beyân, c.IX, s.234.

Bursevî, Hz. Yâkub'un gözlerinin açılmasını ele alan "*Yanımdakiler ise, "Vallahi sen hâlâ eski şaşkınlığındasın" dediler.*²⁰⁰ *Müjdecî gelince, gömleği yüzüne koyar koymaz Yakup tekrar görür hale geldi. Dedi ki: 'Ben size, 'Allah tarafından sizin bilmediklerinizi bilirim' demedim mi?*²⁰¹ anlamındaki âyetten, Hz. Yûsuf'un Hz. Yâkub'a muhtaç olması gibi Hz. Yakub'un da Hz. Yûsuf'a ihtiyaç duyduğuna işâret edildiğini belirtir. Müellif, önceden Hz. Yûsuf'un amacına ulaşmak için Hz. Yakub'a ihtiyaç duyduğunu, ancak Allah'ın yardımıyla Mısır hükümdarlığına ulaşan Hz. Yûsuf'a, artık Hz. Yâkub'un muhtaç olduğunu ifade eder. Bu durumu da, ilâhî nuru alan Hz. Yûsuf'u lamba olarak, Hz. Yâkub'u da lambanın yanmasına vesile olan yağ olarak görerek açıklamaya çalışır. Nasıl ki başlangıçta lamba yanmak için yağa muhtaç ise, netice de yağ da, yanabilmek için lambaya muhtaçtır diyerek, lambanın yağ olmadan yanmayacağı sonucuna ulaşır. Dolayısıyla, müellif için gömlek lamba, görmeyen gözler de yağ olur. İkisi bir araya gelince lambanın yanmasını, Hz. Yakub'un gözlerinin görmesine delâlet etmesi sadedinde yorumlar.²⁰²

*"Ey babamız! Bizim günahlarımızın affını dile! Çünkü biz gerçekten hata ettik" dediler.*²⁰³ *"Ya 'kûb, "Sizin için biraz sonra rabbimden af dileyeceğim. Şüphesiz O çok bağışlayan, pek esirgeyendir" dedi.*²⁰⁴ İbn Acîbe'nin yorumlarına geçmeden evvel konunun tam anlaşılması ve âyetler arası bağlamın kopmaması ayrıca eksik âyet kalmaması açısından, dolaylı olarak âyetlerin lafzı ve mealini vermekle yetinip işârî yorumu yapılan sonraki âyetlerle çalışmamıza devam ediyoruz.

Hz. Yûsuf'un hasretinden gözlerine boz düşen Hz. Yakub'a müjdecî tarafından getirilen gömlek ile tekrar görme yetisine kavuşan Hz. Yakub'un oğulları için yaptığı duayı da ele alan âyetleri İbn Acîbe, Allah'ın, insana basar ve basîret adında ikisi başta ikisi de kalpte olmak üzere gözler verdiğini; bunlardan basarın maddî şeyleri, basîretin ise manevî şeyleri gördüğünün bilgisini vererek başlar. Müellif, basardan ziyade basîretin üstünde durarak, o kalp gözünden birinin şeriat nurlarını, diğerinin ise hakikat sırlarını gördüğünü söyler. Kalp gözünü kör eden etkinin ise küfür olduğunu belirterek; nefsanî hazların peşinde koşmanın ve hevâyâya uymann zulmeti kaplayacağını, bu

²⁰⁰ Yûsuf 12/95 قَالُوا تَاللّٰهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ

²⁰¹ Yûsuf 12/96 فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْفِيَهُ عَلَىٰ وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بِصَبْرٍ قَالِ الْمَ أَقَلْ لَكُمْ إِيَّيْ أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

²⁰² Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, c.IX, s.236.

²⁰³ Yûsuf 12/97 قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَعْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ

²⁰⁴ Yûsuf 12/98 قَالَ سَوِّفَ اسْتَعْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

durumunda hakikat gözünün kör olmasına, şeriat gözünün zayıflamasına sebep olması şeklinde açıklar.

Müellif, Hz. Yâkub'un görmeyen gözlerinin, Hz. Yûsuf'un gömleğinin gözüne koyulmasıyla görmeye başlamasını; kulun hakikat gözüne marifet gömleğinin atılması, şeriat gözüne de günahlardan korunma örtüsünün koyulmasıyla kıyaslayarak, o kimsenin de kalbi şifa bularak görmeye başlayacağını söyler. Bunun için de bu gömleği verecek arif bir şeyhin manevi terbiyesinin gerekli olduğunu belirtir. İbn Acîbe, âyetin '*Şu benim gömleğimi götürün de onu babamın yüzüne koyun, gözleri görecek duruma gelir*' kısmını; "*Şu gömleğimi götürün, onu basiretinizin üzerine atın ki irfan sahibi olup görmeye başlasın.*" şeklinde, Hz. Yâkub'un oğlunun kokusunu almasını ise; kulun kalbine mârifet gömleği yaklaştığı zaman, kalbin üzerine vuslat rüzgârı esmesi, orada vecd ve hal dalgaları oluşması şeklinde tevil etmiştir.

İbn Acîbe, Hz. Yâkub'un yaşadığı hâleti rûhiyenin mutluluk dolu olduğuna, bu mutluluğun kul için cereyan etmesini ise "Kalbimin içi, sizin için bir harem bölgesi oldu. Orada lutf âlemine ait sırlar dolup, tavaf eder. İki sevgili arasında öyle vesileler vardır ki onu tarif etmeye dil, resim ve ilim yetmez. Zatınızı görmekten dolayı bize öyle ilim ve marifetler gelir ki güzelliği her türlü güzel kokunun üstündedir" sözleriyle ifade etmiştir.²⁰⁵

Yukarıda İbn Acîbe gömleğin kokusunu visal rüzgârına benzetirken Bursevî ise, gömleğin kokusunu cennet kokusu olarak tanımlamış, Hz. Yûsuf 'un kendi kokusu olarak görmemiştir.

Bu yorumlardan hareketle kıyaslamaya gidecek olursak; her iki müellif, gerek tanımlamalarda, gerek benzetmelerde, gerekse sonuçlarda farklı mana ve kavramlarla âyeti yorumlasalar da sonuç itibarıyla ortaya çıkan anlamın, manaya bir zenginlik kattığı görüşünü paylaşabiliriz.

99-100. Âyetler

Hz. Yûsuf ile ailesinin bir araya gelmesini ele alan "*Yûsuf'un yanına girdiklerinde anne babasını bağrına bastı ve 'Allah'ın izniyle Mısır'a güven içinde girin kalın' dedi.*"²⁰⁶ *Anne babasını makamına çıkardı. Hepsi onun huzurunda yere kapandılar; Yûsuf dedi ki: 'Babacığım! İşte daha önce gördüğüm rüyanın mânası buymuş; rabbim onu*

²⁰⁵ İbn Acîbe, *Bahru'l Medîd*, c.IV, s.511.

²⁰⁶ Yûsuf 12/99 فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَى يُوسُفَ أَوَىٰ إِلَيْهِ أَبُوهُ وَقَالَ ادْخُلُوا مَعِيَ إِنِّي شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ

gerçekleştirdi. Doğrusu rabbim bana lutuflarda bulundu: Beni zindandan çıkardı, sizi çölden (çıkartıp buraya) getirdi, üstelik şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra! Şüphesiz rabbim dilediğine çok lutufkârdır. Kuşkusuz O çok iyi bilendir, hikmet sahibidir²⁰⁷ anlamındaki âyetlerde Bursevî, öncelikle “Allah’ın irâdesiyle” kısmını ele alır. Melik olan oğullarının yanına gelen anne, baba ve kardeşlerinin ancak Allah’ın dilemesi sonucu kavuştuklarını vurgular. “Güven içinde” sözünün ise uzun yıllar ayrı kaldıktan sonra artık ayrılık olmayacağı, bu konuda endişeye kapılmamak gerektiği şeklinde yorumlar. Ailenin bir araya gelmesinin uzun süren bir çalışma ve gayretten sonra vuku bulduğunu belirterek, kulun da karanlıklardan aydınlığa çıkıncaya ve Rabbi’ne ulaşıncaya kadar bahane üretmeden çalışması gerektiğini öğütler. Sonraki âyette ise, Bursevî, Hz. Yâkub’u ruha, hanımını nefse, çocuklarını beşerî sıfatlara, Hz. Yûsuf’u da kalbe benzeterek, kalbin arş mesabesinde olduğunu, ancak gerçek anlamdaki arşın Allah’ın arşı olduğuna işaret eder. Netice itibariyle, Hz. Yûsuf’un anne, baba ve kardeşlerinin yaptığı secde her ne kadar zahiren Hz. Yûsuf’a gibi görünsede hakîkatte, yapılan secdenin, Hz. Yûsuf’un da, arşın da Rabbi olan Allah’a olduğunu ifade eder.²⁰⁸

Bursevî, yüz on bir âyetten oluşan Yûsuf Sûresinin yüzüncü âyetiyle işârî tevillerini tamamlamıştır.

Hz. Yûsuf ile ailesinin buluşmasını ele alan âyetlerde İbn Acîbe, ailenin yaşadığı mutluluk tablosunu gözler önüne sererek, Hz. Yâkup ve ailesinin yaşadıkları duyguları yansıtmaya çalışmaktadır. Ayrılıktan sonra kavuşmanın tatlılığından, ayrılık ne kadar çok olursa vuslatın kıymeti de o denli büyük olmasını vurgulamaktadır. Müellif, sıkıntı çekmeden güzelliğe ulaşamayacağını altını çizerek, kulun da Rabb’ine karşı ciddi olması, O’na yönelirken nefsanî hazlarından ve hevâdan uzaklaşılması gerektiği üzerinde durmaktadır. İşte bu sayede izzet ve yücelik içinde dâimi vuslat elde ederek, bütün arzu ve emellerine ulaşabileceğini aktarmaktadır.²⁰⁹

Yapılan yorumların kıyaslamasını yapacak olursak, Bursevî ile İbn Acîbe’nin kelâmî açıdan, îtikâdî konularla ilgili görüşlerinin ipuçlarına ulaşabileceğimizi de söyleyebiliriz. Bursevî’nin yaptığı yorumlarda Allah’ın iradesine daha çok vurgu

²⁰⁷ Yûsuf 12/100 وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجْدًا وَقَالَ يَا أَبْتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُءْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِمَا يَشَاءُ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

²⁰⁸ Bursevî, *Rûhu'l Beyân*, c.IX, s.245.

²⁰⁹ İbn Acîbe, *Bahru'l Medîd*, c.IV, s.515.

yaptığını İbn Acîbe'nin ise Allah'ın iradesinin yanında, kulun da eylemleri yerine getirebileceği görüşünde olduğunu söyleyebiliriz.

Netice itibariyle vücudun organlarını kullanarak âyetlere açıklık getirmeye çalıştığını gördüğümüz Bursevî, bu âyette de benzer bir metod takip etmişken, İbn Acîbe ise nasihat ve tavsiyelerle yorumunu tamamlamıştır.

2. Bursevî'nin İşârî Yorumda Bulunmayıp Başka Müelliflerin İşârî Yorumlarını Naklettiği Âyetler

Bursevî'nin Yûsuf Sûresi işârî tevillerini incelerken her âyette işârî veya zâhirî yorumda bulunmadığını, bazı âyetlerin zâhirî yorumunu yaptığını, bazı âyetlerde ise bizzat kendisi yorumda bulunmayıp diğer tasavvuf ehlinde olan alimlerin işârî yorumlarına yer vererek nakillerde bulunduğunu tespit ettik. Bursevî'nin kendilerinden nakilde bulunduğu bazı âlimler ve eserleri şunlardır: Necmeddîn-i Dâye *Bahru'l-hakâik ve'l-meânî*, Sadreddîn Konevî, *Miftâhu ğaybi'l-cem'i ve'l-vücûd fi'l-keşfi ve's-şühûd*; Ebu'l-Abbas el-Hasen el-Kevâşi'nin *Tebssiratü'l-mütezekkir ve tezkiratü'l-mütebassır*; Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî*; Ebu'l-Fazl Celâluddîn es-Süyûtî'nin *ed-dürri'l-Mensûr*. Nakilde bulunduğu âyetlerin sayısı ise on beş olup bu başlık altında ele alınmıştır. Ayrıca şunu da belirtmemiz gerekir ki, Bursevî'nin daha çok Dâye'den nakilde bulunmasını ve diğerlerine göre Dâye'nin yorumlarının daha açık ve anlaşılır olmasını da dikkate alarak çalışmamızda Dâye'nin yorumlarına ağırlık verdik.

21-22. Âyetler

"Onu satın alan Mısırlı adam karısına, 'Ona değer ver ve güzel bak! Umulur ki bize faydası olur veya onu evlât ediniriz' dedi. İşte böylece Yûsuf'a orada bir yer sağladık ve bunu (rüyana görülen) olayların yorumunu ona öğretilim diye de yaptık. Allah, emrini yerine getirmeye kâdirdir. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler.²¹⁰ Yûsuf erginlik çağına erişince, ona güçlü bir muhâkeme yeteneği ve ilim verdik. İşte güzel davrananları biz böyle mükâfatlandırırız.²¹¹ âyetlerinde Hz. Yûsuf'un kıssasının Mısır safhası anlatılmaktadır. Burada yer alan âyetlerde Bursevî bir yorumda bulunmayıp Necmeddîn-i Dâye'nin yorumunu paylaşmıştır. Dâye, *et-Te'vilâtü'n-Necmiyye* adlı eserinde işârî yorumunu şöyle ifade eder: "Kervandakiler Yûsuf'u tabiat kuyusundan

²¹⁰ Yûsuf, 12/21 وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لَامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِن تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

²¹¹ Yûsuf, 12/22 وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَٰلِكَ نُجْزِي الْمُحْسِنِينَ

çıkartıp şeriat Mısır'ına getirince “Mısır’da onu satın alan adam” şeriat Mısır'ının azizi, yani onu hakikat âlemine ulaştırmak için tarikat caddesi üzerinde terbiye edip yol gösteren kişi “karısına” -ki bu da dünyadır- “Ona değer ver ve iyi bak!” yani ona ihtiyaç duyduğu kadar cesed evinde hizmet et diyerek “Umulur ki” kendisine şeriat verilip dünya hükümdarlarından biri olduğu zaman peygamberlik iksiri ile hakkımızda tasarruflarda bulunur, şeriat hakikate, dünya da âhirete dönüşür de “bize faydası dokunur ya da onu evlat ediniz.” dedi”²¹² anlamında tevilini tamamlamıştır.

Hz. Yûsuf’un Mısır’a yerleşmesini konu alan “İşte böylece (Mısır’da adaletle hükmetmesi) ve kendisine (rüyada görülen) olayların yorumunu öğretmemiz için Yûsuf’u o yere yerleştirdik” anlamındaki âyette Dâye, bu ifadeden, kalb Yûsuf’unun beşeriyet arzında yerleştirilmesinin sebebi olarak, rüya tâbiri ilmini, yâni peygamberlik ilmini öğretmek olduğuna işaret ettiğini söylemektedir. Ayrıca, ağacın kökü yerde sağlamca yerleştiği zaman meyve verdiği gibi, kalb ağacında da dinî ilimler ve rabbanî müşâhedelerin meyvelerinin ortaya çıkması için kalbin ayağının insan tıynetinde sâbit olması gerektiğini belirtir. Dâye, “Allah, emrini yerine getirmeye kadirdir.” ifadesini iki şekilde açıklar:

Birincisi, kalbin işlerinde Allah’ın galip olmasıdır. Yani kalp genellikle Allah’ın emri üzere bulunur, daima O’nu sever, O’nu arar.

İkincisi, kalbi, kendisinden fânî, Allah ile bâkî olma yolu üzerinde tutmak için, kalpte inâyet cezvelerinin galip olmasıdır. İşte o zaman kalp tüm tasarruflarında Allah ile, Allah için ve Allah’ta olmuş olur. Çünkü o kişi O’nun hüviyeti ile bâkî ve nefsinin benliğinden fânîdir. “Fakat insanların çoğu” bu kemâli kabul edecek istîdadda yaratılmış olduklarını “bilmezler” ve istidadlarını kendilerine eksiklik ve hüsrân kazandıracak tutum ve davranışlara yönlendirirler.”²¹³

Sonraki âyette işârî yorumlarına devam eden Dâye, “Kalb Yûsuf’u “tam erginlik çağına” ulûhiyyet feyzini kabul etme istidadının kemal noktasına “erişince, ona hüküm ve ilim verdik.” ilâhî hikmet ile ledün ilmini sağanak halinde akıttık. Kalbe fazl-u keremimiz sayesinde hak ettiği hikmet ve ilmi akıttığımız gibi “işte biz, güzel davrananları” yani başlıca uzuvları ve organları, yaptıklarını şeriat ve tarikat temeli üzere güzelce yapmaları ve huylarını güzelleştirmeleri durumunda “böyle” en güzel bir

²¹² Bursevî, a.g.e., c.IX, s.56.

²¹³ Bursevî, a.g.e., c.IX, s.56.

şekilde “mükâfatlandırırız” sadedinde yorumlayarak mükâfatı, hakikat makamına ulaşmak olarak tanımlamaktadır. Söz konusu mükâfâtın, amelin bittiği an esas alınarak verildiğini belirtir. Ayrıca mükâfâtın, bazen bütün amellerin bitmesinden sonra ortaya çıkmasının mümkün olması gibi, bazen de biten her amel için bir karşılık olarak ortaya çıkabileceğini söyler. Bu hususun verilen mükâfatların sonuna ulaşana dek süreceğini ifade eder. Hz. Yûsuf'un mükâfâtı, hükümdarın ve iki zindan arkadaşının rüyalarını yorması sebebiyle zindanda verildiğini anlatır. Hz. Yûsuf'a küllî bir takım ilimlerin eklenmesiyle birlikte bu tâbir ilminin tamamlanması başına gelen belâların sona ermesinden sonra olduğunu, bu konuda kendisini dinleyenleri uyararak, çok iyi anlayıp sözün inceliklerini algılayabilecek bir basiret üzere olmalarını tavsiye eder.²¹⁴

Bursevî, söz konusu âyeti Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî'nin *Letâ'ifü'l-işârât* adlı eserinden de nakilde bulunarak "Hz. Yûsuf'a verilen 'hüküm ve ilim verdik' anlamındaki âyet üzerinde durmuştur. Kuşeyrî, hüküm verme kısmını Hz. Yûsuf'un kendi nefesine hükmedip şehvetini dizginleyerek Züleyha'nın isteğine karşı koyması anlamında kullanarak, kendi nefesine hükmedemeyenlerin başkalarının nefislerine hükmedemeyeceği yorumuna ulaşmıştır.²¹⁵

25-29. Âyetler

Züleyha'nın Hz. Yûsuf'a yaptığı teklifin reddedilmesiyle yaşanan olayı konu alan "İkisi de kapıya doğru koştular. Kadın onun gömleğini arkadan yakalayıp yırttı. Kapının yanında kocası ile karşılaştılar. Kadın kocasına dedi ki: "Senin ailene kötülük etmek isteyeninin cezası, zindana atılmaktan veya elem verici bir işkenceden başka ne olabilir?"²¹⁶Yûsuf, 'Asıl kendisi benimle ilişkiye girmek istedi' dedi. Kadının akrabasından biri şöyle bilirkişilik yaptı: 'Eğer gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir; bu ise yalancılardanır.'²¹⁷Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir; bu doğru söyleyenlerdendir.'²¹⁸Aziz, Yûsuf'un gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce dedi ki: 'Anlaşıyor ki bu iş, siz kadınların tuzağıdır. Sizin tuzağınız gerçekten yamandır.'²¹⁹Yûsuf! Sen bunu olmamış say! Hanım! Sen de günahının affını

²¹⁴ Bursevî, a.g.e., c.IX, s.59.

²¹⁵ Bursevî, a.g.e., c.IX, s.57.

²¹⁶ Yûsuf, 12/25. *وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا الْبَابِ قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ*

²¹⁷ Yûsuf, 12/26 *قَالَ هِيَ رَاوَدْتَنِي عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ*

²¹⁸ Yûsuf, 12/27 *وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ*

²¹⁹ Yûsuf, 12/28 *فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ*

dile; çünkü sen günahkârlardan oldun!"²²⁰ anlamındaki âyetlerin yorumunu Bursevî yapmamıştır. Necmeddîn-i Dâye'nin *et-Te'vilâtü'n-Necmiyye* diye meşhur olmuş ama asıl adı *Bahru'l-Hakâik ve'l-Meânî* adlı eserinden nakil yaparak âyetlerin işârî yorumunu paylaşmıştır.

Bursevî'nin aktardığı yorumda Dâye, Züleyha ile Hz. Yûsuf'un koştugu kapıyı, dünya ile âhireti birbirinden ayıran ölüm kapısına benzeterek, dünya Züleyha'sının arzularına kapılarak ölüm kapısından çıkmadan evvel Hz. Yûsuf'un gömleğine yapıştığını ifade etmektedir. Ölüm kapısından çıkmadan evvel gömleğin yırtılmasıyla birlikte ölüm kapısının diğer kısmında Züleyha'nın eşi yani efendisiyle karşılaştılar. Âyetin devamında ki '*senin ailene kötülük etmek isteyeninin cezası*' kısmını, kötü tasarruflarla dolu kalbin yani Hz. Yûsuf'un cezası,' *zindana atılmak*' yani kalbin Allah'tan uzak kalmasıdır, '*veya elem verici bir işkenceden başka birşey değildir*' yani kalbin Allah'tan ayrı kalmasıyla elem duyması şeklinde ceza alması gerektiği sadedinde yorumlamıştır.²²¹

Bir sonraki âyette '*Hz. Yûsuf: Asıl o benimle ilişkiye girmek istedi*' kısmını Dâye, dünya Züleyha'sının kalp Yûsuf'unun gömleğini yırtmasından sonra ölüm kapısından geçerek Hz. Yûsuf'un Züleyha'ya duyduğu düşmanlık ve *Allah'a kaçın*²²² ilkesi gereği bu cümleyi söyleyerek Züleyha'dan uzaklaşıp Allah'a kaçtığıнын bir göstergesi olarak yorumlamıştır. Dâye, '*Kadının ailesinden birisi şöyle şahitlik etti*' kısmındaki şâhidin, hâkim olduğu ve şâhitlik etmesini de hâkimin hükmetmesi olarak tevil etmiştir. Bursevî, bu kısımda İmâmü'l-haremeyn el-Cüveyni'nin *el-irşâd* adlı eserinden nakil yaparak '*Kadının ailesinden birisi şöyle şahitlik etti*' anlamındaki âyette zikredilen şâhidin, meydana gelen olayı beyân etmek için özellikle Züleyha'nın ailesinden olmasını vurgulamıştır. Eğer şâhit Züleyha'nın ailesinden olmasa bile bu durumun değişmeyeceğini ifade etmiştir.²²³ Sonrasında yine âyetin yorumunu Dâye'nin yorumuyla vermeye devam etmiştir.

Dâye, '*Eğer Yûsuf'un gömleği önden yırtılmışsa*' kısmını, bu takdirde takip edip hevâ ve hevesine uyanın kalp Yûsuf'u olduğunu ve Hz. Yûsuf'un doğru yoldan sapması olarak, '*kadın doğru söylemiştir*' yani kadının iddiasında doğru olduğuna delil olarak ve

²²⁰ Yûsuf 12/29 يُوسُفُ أَعْرَضَ عَنْ هَذَا وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ إِنَّكَ كُنتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ

²²¹ Bursevî, a.g.e., c.IX, s.80.

²²² Zâriyât 51/50

²²³ Bursevî, a.g.e., c.IX, s.75.

'o ise' kalp Yûsuf'u, o benden murad almak isteyerek peşime düştü iddiasında 'yalancılardandır ' şeklinde âyete açıklama getirmiştir. Bir sonraki âyetin açıklamasında, haklı olanın kim olduğunu bir önceki âyette verdiğimiz açıklamanın tam zıddını yaparak anlatmaktadır.²²⁴

Dâye, 'Aziz, Yûsuf'un gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce' âyetini, hâkimin, dünya Züleyha'sının kalp Yûsuf'u üzerinde tasarruf yapması olarak, 'şüphesiz bu' kısmını kalp Yûsuf'unun gömleğine yapışma olarak 'sizin tuzağınızdır' kısmını ise dünya ve şehevî arzuların tuzakları olarak yorumlamıştır. 'Sizin tuzağınız gerçekten büyüktür' şeklinde verdiği cevabı ise Allah'a giden yolu kesmek olarak belirtmiştir.

Müellif, ilgili pasajın son âyetini ise Aziz'in 'Hz. Yûsuf'a sen bundan uzak dur' şeklindeki cümlesini, ondan yüz çevirmesi ve muhabbeti kesmesi gerektiği, Züleyha'ya 'günahından dolayı af dilemesini' gerektiğini söylemesini ise, Hz. Yûsuf için Allah'a giden yolu kapamak olarak mana vermiş, günahkarlardan olmayı ise yolunu şaşırmış kimseler olarak yorumlamıştır.²²⁵

34. Âyet

Dâye, Allah'ın Hz. Yûsuf'u korumasını ele alan "Rabbi onun duasını kabul etti ve kadınların tuzağına düşürmedi. Şüphesiz O, çok iyi işiten, pek iyi bilendir."²²⁶ Sonunda -kesin delilleri görmelerine rağmen- onu bir zamana kadar zindana atmak (yetkililerce) gerekli ve uygun görüldü"²²⁷ anlamındaki âyetten, "Allah'ın, Hz. Yûsuf'un duasını kabul etme sebebini, Züleyha'nın çağrısına uymaması, nefsin isteklerine cevap vermemesi olarak açıklamıştır. Müellif, zindan da bile olsa Yüce Allah'ın koruması altında olduğunu ifade etmiştir. Şâyet Allah'ın koruması olmasaydı, kalp (Yûsuf) kendi nefesine uyup kadınların tuzağına düşerek onlara meyletseydi o takdirde cahil ve zalim duruma düşerdi" şeklinde âyete mana vermiştir.²²⁸

37. Âyet

Dâye, Hz. Yûsuf'un zindan arkadaşlarının gördüğü rüya ile ilgili bilgi vereceğini ifade ettiği "Yûsuf şöyle cevap verdi: "Size erzak olarak verilen yemek gelmeden önce, onun yorumunu mutlaka size haber vereceğim. Bu, rabbimin bana öğrettiği bir bilgidir.

²²⁴ Bursevî, a.g.e., c.IX, s.81.

²²⁵ Bursevî, a.g.e., c.IX, s.82.

²²⁶ Yûsuf 12/34 فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

²²⁷ Yûsuf 12/35 ثُمَّ بَدَأَ لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ لَيْسَ جُنُنَهُ حَتَّىٰ

²²⁸ Bursevî, a.g.e., c.9, s.100.

Şüphesiz ben, Allah'a inanmayan, aynı zamanda kendileri âhireti de inkâr etmekte olan bir kavmin dininden uzaklaşıp geldim"²²⁹ anlamındaki âyetin son kısmını ele alarak Hz. Yûsuf'un, inkarcıların dinini terk etme sebebiyle, Rabbi'nin kendisine bilgi öğretmesinin kastedildiğini belirtir. Müellif, bu durumu biraz daha açarak kalbin nefis, hevâ ve tabîatın dînini terk ettiği nisbette Allah'ın kendisine hakikat ilmini öğreteceğine işaret edildiğini söyler.²³⁰

Bursevî, Alâeddîn es-Semerkindî'nin *Bahrü'l-ulûm* adlı eserinden de nakilde bulunarak "Bu, rabbimin bana öğrettiği bir bilgidir" anlamındaki âyette Hz. Yûsuf'a verilen bilgi üzerinde durmuştur. Semerkandî, bu bilginin Hz. Yûsuf'a verilme sebebini Allah'ı inkar edenlerin dininden uzaklaştığı için verildiğini belirterek,²³¹ Dâye ile aynı şekilde âyeti yorumladıklarına şahit olmaktayız.

42. Âyet

Hz. Yûsuf'un zindanda kalma süresinin uzatılmasını konu alan "Onlardan, kurtulacağına inandığı kişiye, "Efendinin yanında benden bahset" dedi. Fakat şeytan ona, efendisine Yûsuf'tan söz etmeyi unutturdu. Dolayısıyla Yûsuf birkaç sene daha zindanda kaldı"²³² anlamındaki âyette Bursevî, Allah Teâlâ'nın, hem yerdekilerin hem de göktekilerin kemâlâtı ile kendi varlığını kemâle erdirmesi için Hz. Yûsuf'u on iki sene zindanda hapsedtiğini, zindanda on iki yıl kalmasını ise, Hz. Yûsuf ile birlikte on bir kardeşine işaret edildiği açıklamasını yapar.²³³ Sonra Necmeddîn-i Dâye'nin âyetteki işârî yorumunun bilgisini paylaşır.

Beşerî sıfatlar zindanına atılmış olan kalp Yûsuf'u, zindan arkadaşı olan nefse, 'Ruh'un yanında beni an!' dedi. Bursevî, bu ifadenin hapsedilmiş durumdaki kalbin, nefse güzel davranışlarla kendisini ruhun yanında anması olarak anladığını ve kendi kalbine bu şekilde ilham edildiğini söyler. Ayrıca Ruh'un (azizin), güzel davranışlarla güçlenmesini istemesinin, ruhun gaflet uykusundan uyanması, rûhânî davranışlarda bulunması ve özellikle de kalbi (Yûsuf)'u bu beşerî sıfatlar zindanından kurtarması için yaptığını söyler. Ancak şeytanın verdiği vesveselerle kalbin nefse verdiği güzel

²²⁹ Yûsuf 12/35 قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُزْرَقَانِيهِ إِلَّا نَبَأُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قِيلَ أَنْ يَأْتِيكُمَا ذَلِكَمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّيَ إِنِّي تَرَكْتُ مَلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ

²³⁰ Bursevî, *a.g.e.*, c.IX, s.113.

²³¹ Bursevî, *a.g.e.*, c.IX, s.113.

²³² Yûsuf 12/42 وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنْسِيَهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ

²³³ Bursevî, *a.g.e.*, c.IX, s.121.

davranışların izini sildiğini, bu şekilde nefsin, ruha bu güzel davranışları anmayı unutturğunu anlatır.

Bu anlatılan işârî yorumdan başka âyette bir mânâ daha olduğu ifade edilir. Bu bağlamda şeytanın, kalbe Rabbini anmayı unutturmasının söz konusu olduğundan bahsedilir. Çünkü kalbin, kendisini ruha hatırlatması için nefisten yardım dilemesi verilmiştir. Şâyet Allah'tan yardım dilemiş olsaydı o anda kurtulacağı vurgulanmıştır.

Hız. Yûsuf'un hapis süresinin uzatılmasını “*Dolayısıyla birkaç yıl daha zindanda kaldı*” anlamındaki âyeti, Hız. Yûsuf'un hapiste beş yıl kaldıktan sonra yedi yıl daha kalmasının sebebi olarak, kalpte bulunan yedi beşerî sıfatın neden olduğuna işaret edilmiştir. Bu sıfatların da hırs, cimrilik, şehvet, hased, düşmanlık, öfke ve kibirten oluştuğu belirtilmiştir.²³⁴

55. Âyet

"*Yûsuf da, 'Beni ülkenin hazinelerine tayin et! Çünkü ben çok iyi korurum ve bu işi bilirim' dedi.*"²³⁵ mealindeki âyetin yorumunu Bursevî tek başına yapmayıp diğer tasavvuf ehlerinden de istifade ederek ortak bir yoruma gitmektedir.

Bursevî, '*Beni ülkenin hazinelerine tâyin et*' meâlindeki âyeti yorumlarken kendilerinden nakilde bulunduğu müfessirlerin yorumlarını da dikkate alarak âyette geçen ülke tabirini, cesed ülkesi diye nitelendirmektedir. Müellif, ayrıca cesedin iç ve dış organları olduğundan ve bu organlarında her biri için de Allah'ın iyi ve kötü hazineleri olduğundan bahseder. Her hazine de başka bir nimet vardır diyerek bize göz organını örnek verir. Meselâ kulun, göz organı nimetiyle görme eylemini gerçekleştirdiğini, bu eylemin iyiyi ve güzeli görmek için gerçekleşmesi durumunda lutuf hazinelerine, şehevî ve çirkin şeyleri görmek için kullanılması durumunda kahr hazinelerine gireceğini ifade eder. İşte âyetten çıkarılan mana da; Hız. Yûsuf'un bu sebeple '*Çünkü ben çok iyi korurum ve bu işi bilirim*, dediğini yani nefisini faydalı ve zararlı işlerde nasıl kullanacağını bildiğini aktarır.²³⁶

58. Âyet

Hız. Yûsuf'un kardeşleriyle bir araya gelmesini konu alan "*Yûsuf'un kardeşleri (tahıl almak üzere) gelip huzuruna girdiler. Kardeşleri onu tanımadıkları halde Yûsuf*

²³⁴ Bursevî, a.g.e., c.IX, s.122.

²³⁵ Yûsuf 12/55. قَالَ اجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلَيْمَ

²³⁶ Bursevî, a.g.e., c.IX, s.158.

onları tanımişti"²³⁷ anlamındaki âyette Bursevî, Dâye'nin *et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'* eserinden nakil yaparak, Hz. Yûsuf'un, kardeşlerini marifet ve nübüvvet nuruyla tanıdığını, kardeşlerinin Hz. Yûsuf'u tanıyamamalarının sebebini ise, gerek mâsiyetlerinin gerekse tevbe ve istiğfarın nurundan mahrum olma karanlığının hâlâ sürmesinden kaynaklandığını ifade eden Dâye, zaten Hz. Yûsuf'u hakkıyla tanımış olsalardı az bir paraya satmayacaklardı yorumunu yapmıştır.²³⁸

76. Âyet

Bünyamin'in Mısır'da alıkonulmasını ele alan "*Bunun üzerine Yûsuf, kardeşinin yükünden önce onların yüklerini aramaya başladı. Sonra da su kabını kardeşinin yükünden çıkardı. İşte biz Yûsuf'a böyle bir tedbiri öğrettik, yoksa Allah dileyip bunu öğretmeseydi kralın kanununa göre kardeşini alıkoyamazdı. Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır.*"²³⁹ âyette Bursevî, Dâye'nin *et-Te'vilâtü'n-Necmiyye* adlı eserinden nakil yaparak Dâye'nin işârî yorumunu paylaşmıştır.

Dâye, söz konusu âyeti “Biz” kullarımızdan “kimi dilersek” kendilerine rubûbiyyet tevfiği sayesinde beşeriyet derekesinden ubûdiyyet zirvesine yükselmenin ilmini vermek sûretiyle “derecelerle yükseltiriz” anlamında yorumlamıştır. Ayrıca kula verilen bu yükselme ilmine sahip olan kişiyi “her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır” şeklinde nitelendiren müellif, o bilgi sahibini, yaratılmış bir ilimle yükseldiği o mertebeye, ancak kadîm bir ilimle yükselebileceğini, söz konusu ilim sayesinde yine o mertebeden de daha yüksek bir dereceye yükseleceğini belirtmiştir. İşte bu durumu da, Allah'ta Allah ile ve Allah'a seyrdir (seyr fillah billah ilallah) şeklinde tanımlayıp bu durumu bir kaba benzetererek, insanlık kabının onu içine alamayacağını ifade etmiştir.²⁴⁰

87. Âyet

Hz. Yâkub'un, oğullarına Hz. Yûsuf ile Bünyamin'i aramalarını isteğinin anlatıldığı "*Ey oğullarım! Gidin de Yûsuf'u ve kardeşini iyice araştırın, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü inkâr edenlerden başkası Allah'ın rahmetinden ümit*

²³⁷ Yûsuf 12/58. وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ.

²³⁸ Bursevî, *a.g.e.*, c.IX, s.165.

²³⁹ Yûsuf 12/76 قَبْدًا بِأَوْعَيْنِهِمْ قَبْلَ وَغَاءِ أَجِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وَغَاءِ أَجِيهِ كَذَلِكَ كُنَّا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِنَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ

²⁴⁰ Bursevî, *a.g.e.*, c.IX, s.197.

kesmez!"²⁴¹ anlamındaki âyetlerde Bursevî, bizzat kendisi işârî yorumda bulunmayıp Dâye'nin işârî yorumuna yer verir. Dâye, söz konusu âyette, her müslüman kalb Yûsuf'u ile sır Bünyamin'ini aramakla mükelleftir işaretinde bulunarak, Allah'ın rahmetinden, yani Hz. Yûsuf ve Bünyamin'den gelecek esintiden ümit kesmemesi gerektiğini vurgular. Müellif, ayrıca Hz. Yûsuf'u bulanların, aslında Rablerini de bulacaklarına işaret etmektedir. Çünkü Allah'ın inanan veli kullarının kalblerinde tecellî edeceğini belirterek tevilini tamamlar.²⁴²

92. Âyet

Bursevî, Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin mahcup edilmeyeceğinden bahseden "*Yûsuf şöyle dedi: "Bugün yaptıklarınız yüzünüze vurulmayacak, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir"*"²⁴³ anlamındaki âyetle ilgili işârî yorumda bulunmayıp Dâye'nin işârî yorumuna yer vermiştir. Dâye, Hz. Yûsuf'un, kardeşlerine daha önce yaptıkları kötülükleri hatırlattığını, ancak bu kötülüklerin aslında dolaylı olarak Hz. Yûsuf'un rütbesinin yükselmesine ve büyük bir mülke erişmesine imkân sağladığı için "*Allah sizi bağışlasın*" niyazında bulunmasının sebebini açıklamıştır. Âyetin devamında "*O, merhametlilerin en merhametlisidir*" ifadesine değinen Dâye, "Allah o kadar merhametlidir ki; makbul kullarından birisine, başkası için şuan zararlı olan bir durumu yaptırır, ancak sonuç itibariyle aynı kişiye faydalı bir işi de yaptırır. Sonra da bu yaptıklarını bağışlaması için hasmını râzı etmeye muvaffak kılarak şikâyetçi olması gereken kişi, o kimse için Allah'tan da bağışlanma diler ve Allah da o kimseye merhamet eder diyerek Rabbi'mizin engin merhametinin sınırsız olduğunu vurgulamıştır."²⁴⁴

3. Bursevî'nin Yalnızca Zâhirî Yönden Yorumladığı Âyetler

İsmâil Hakkı Bursevî'nin işârî yorumda bulunmayıp sadece âyetin zâhirî yorumunu yaptığı âyetlerin sayısını yedi olarak tespit ettik. Şimdi müellifin söz konusu âyetlerin yorumlarına geçebiliriz.

5. Âyet

²⁴¹ Yûsuf 12/87. يَا بَنِي إِدْهَبُوا فَتَخَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَأْتُوا مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَأْتِي مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرُونَ.

²⁴² Bursevî, a.g.e., c.IX, s.219.

²⁴³ Yûsuf 12/92. قَالَ لَا تَثْرِبَ عَلَيْكُمْ النَّيْمُ يَعْفُورُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ.

²⁴⁴ Bursevî, a.g.e., c.IX, s.228.

Bursevî, "Babası, "Yavrucuğum" dedi, "Rüyanı sakın kardeşlerine anlatma, sonra sana tuzak kurarlar! Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır"²⁴⁵ anlamındaki âyetin yorumunu, aynı sûrenin dördüncü âyetinde anlatılan rüya üzerine Hz. Yâkub'un verdiği cevap olarak değerlendirmektedir. Öyle ki, Hz. Yûsuf daha küçük bir çocuk olmasından dolayı "yavrucuğum" şeklinde ki nidasını, yavrusuna duyduğu sevgi ve merhametin bir göstergesi olarak yorumlamıştır. Şeytanın insan için apaçık bir düşman olmasını ise, peygamber bile olsa yine de şeytanın insana musallat olabileceğini, nitekim Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın hataya düşürülmesini örnek göstererek, Hz. Yâkub'un da evinde, şeytanın Hz. Yûsuf'un kardeşlerine musallat olmasının mümkün olabileceğini ifade etmiştir.²⁴⁶

9. Âyet

Bursevî, Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin kendi aralarındaki konuşmalarını ele alan "Yûsuf'u öldürün veya onu (uzak) bir yere atın ki babanızın teveccühü yalnız size kalsın! Ondan sonra da (tövbe ederek) iyi kimseler olursunuz!"²⁴⁷ âyetinde 'iyi kimseler olma' kısmını ele alarak, ismini zikretmediği hikmet ehlinden birinin: "İşte mü'min böyle olur, günahı işlemeden tevbe hazırlar" sözünü paylaşır. Kendisi de bu cümlenin açıklaması sadedinde âyetin zâhirî yorumunu, "insanın beşerî yönünün galip gelmesi yüzünden sâdir olacak zelleler için tevbe etmeye daha baştan kesin olarak karar vermesi" olarak açıklar. Ayrıca akli ön plana çıkararak, "Zehirlenen nice kimseler vardır ki panzehire ulaşmadan ölür gider. Panzehir, zehrin zararını yok eder zannıyla zehir içmek selim kalb ve sağlam akıl sâhiplerinin işi değildir" yorumuyla da Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin 'iyi kimseler oluruz' düşüncesini yanlış bularak cevap verir.²⁴⁸

51. Âyet

Bursevî, kadınlarla Aziz arasında geçen diyalogun anlatıldığı "Kral (kadınlara), 'Yûsuf'u elde etmek istediğinizde beklentiniz ne oldu?' diye sordu. Kadınlar, 'Hâşâ! Allah için, biz ondan hiçbir eğrilik görmedik' dediler. Aziz'in karısı da: 'Şimdi gerçek ortaya çıktı, ben onunla beraber olmak istemiştım. Şüphesiz ki o doğru

²⁴⁵ Yûsuf 12/5 قَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَقْضُوا رُءْيَاكُمْ عَلَىٰ إِخْوَتِكُمْ فَيَكِيدُوا لَكُمْ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ

²⁴⁶ Bursevî, a.g.e., c.IX, s.21.

²⁴⁷ Yûsuf, 12/9. أَفْتَلُوا يُوْسُفَ أَوْ اطَّرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهَ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ

²⁴⁸ Bursevî, a.g.e., c.IX, s.29.

*söyleyenlerdendir' dedi*²⁴⁹ anlamındaki âyette işârî yorumda bulunmamış âyetin zâhirî yorumuna parça anlam vererek tevil etmiştir. Kadınlar Aziz'in huzuruna gelince Aziz kadınlara: “*Yûsuf 'un nefisinden murâd almak istediğiniz*” ve ona tuzak kurduğunuz “*zaman durumunuz neydi?*” Hiç onun size meylettiğini hissettiniz mi? “*dedi.*” Müellif, bu âyetten sadece Aziz'in karısının değil, bütün kadınların Hz. Yûsuf'un nefisinden murâd almak istediklerini ifade eder. Bu hususta bir delil olmadığı sürece kadınların da ondan murâd almak istemediklerinin söylenemeyeceğini belirtir. Daha sonra, Aziz'in sorusuna “*Kadınlar*”ın verdiği: “*Hâşâ! Allah için, biz ondan hiçbir eğrilik görmedik' dediler*” ifadesini ele alan Bursevî, böylesine iffetli birini yaratan ilâhî kudrete duyulan hayranlığın ve bu kudreti noksanlıktan tenzih etmek gerektiğinin bir göstergesi olarak anlamak gerektiğini ifade etmiştir. Yâni Allah, Hz. Yûsuf gibi temiz bir kişiyi yaratmak için âciz olmaktan uzaktır şeklinde yorumlamıştır. Âyetin “*Şimdi gerçek ortaya çıktı*” kısmını, kalblerde ve nefislerde iyice yerleşip apaçık bir şekilde ortaya çıkması olarak, “*Ben onun nefisinden murâd almak istemişim.*” kısmını ise 'Yûsuf'u ben talep eyledim, O'nunla vuslat arzusuna ben düştüm' şeklinde Züleyha'nın itirafı olarak yorumlamıştır. *O benim nefsimden murâd almak istemiş değildi*' anlamındaki Züleyha'nın verdiği cevapları ele alan müellif, “*Şüphesiz ki o doğru söyleyenlerdendir*” kısmında Züleyha'nın, Hz. Yûsuf'un suçsuz olup hakkını verdiğini ifade ederek yorumunu tamamlamıştır.

52. Âyet

Bursevî, hainlerin tuzaklarıyla ilgili “*Yûsuf dedi ki: 'Bu, Aziz'in, yokluğunda ona hainlik etmediğimi ve Allah'ın, hainlerin hilesini başarıya ulaştırmayacağını bilmesi içindi*”²⁵⁰ anlamındaki âyette bir açıklamada bulunmuştur. Müellif açıklamasında, emin olma vasfının güzel hasletlerden olduğuna, hâinlik etmenin de kötü sıfatlardan olduğuna delâlet ettiğini söylemektedir. Mesela namaz, oruç, ölçü-tartı, köleler, cariyeler gibi bazı hususların bize tevdi edilen emanetler olduğunu, yine imamlık, hatiplik, müezzinlik ve benzeri görevleri de idarecilerin bu görevleri hak eden kişilere vermesi gereken emanetler olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca yine kulun göz, kulak, el, ayak gibi

²⁴⁹ Yûsuf 12/51 قَالَ مَا حَطُّكَ إِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ فُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ قَالَتِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ اللَّئِنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ أَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ

²⁵⁰ Yûsuf 12/52 ذَلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ

emanetleri olduğunu hatırlatarak insanın bunlardan sorumlu tutulacağını, özellikle de kalb emanetine vurgu yaparak kalbi, Allah ile meşgul etme tavsiyesinde bulunmuştur.²⁵¹

57. Âyet

Bursevî, güzel iş yapanların karşılığının mutlaka verileceğini ifade eden "*İman edip de sakınanlar için âhiret mükâfatı daha hayırlıdır*"²⁵² anlamındaki âyette '*İman edip de (kötülüklerden) sakınanlar için*' cümlesindeki 'sakınmak' kelimesi üzerinde durur. Müellif, söz konusu terimi 'Allah'a layıkıyla kulluk etmek' olarak anlar ve o kavramı ele alır. Bursevî, kulluk etmenin bir hikmetin gereği olduğunu söyler. Bu durumu da, âhiretin daha hayırlı olduğunu bilen kimsenin anlayacağını belirtir. Allah'a layıkıyla kulluk etmeyen kimse için ise âhiretin, dünyadan daha hayırlı olmadığı sonucuna ulaşır. Netice itibariyle muttaki olan kimsenin, Allah'ın emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçınan kul olduğunu söyler.²⁵³

95. Âyet

Hiz. Yâkub'un yanında bulunanların söylemini konu alan "*Yanıdakiler ise, 'Vallahi sen hâlâ eski şaşkınlığındasın' dediler*"²⁵⁴ anlamındaki âyette, söz konusu kişiler, Hiz. Yâkub'un Hiz. Yûsuf'u aşırı sevmesinden ve kırk veya seksen yıl geçtikten sonra onunla buluşmayı ummasından dolayı şaşkınlık gibi hallerin vuku bulduğunu ifade etmişlerdir. Bursevî ise, Hiz. Yâkub'da ortaya çıkan bu özelliği görmelerinin sebebinin ise, Hiz. Yâkub'un yanında bulunan kimselerin, Hiz. Yûsuf'un çok uzun zaman önce öldüğünü zannetmelerinden dolayı bu ifade ile Hiz. Yakub'a cevap verdiklerini belirtmiştir.²⁵⁵

101. Âyet

Hiz. Yûsuf'un "*Ey rabbim! Bana iktidar verdin ve bana rüyaların yorumunu da öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada da âhirette de beni yönetip himaye eden sensin. Müslüman olarak canımı al ve beni iyi kulların arasına kat!*"²⁵⁶ duasıyla tamamlanan kıssa da Bursevî, âyetin "*Beni müslüman olarak öldür*" ifâdesini ele alarak, işârî yorumda bulunmayıp âyetin zâhirî teviline giderek Hiz. Yûsuf'un İslâm

²⁵¹ Bursevî, a.g.e., c.IX, s.141.

²⁵² Yûsuf 12/57. وَلَا جُزْءَ الْأَجْرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ.

²⁵³ Bursevî, a.g.e., c.IX, s.162.

²⁵⁴ Yûsuf 12/95 قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ

²⁵⁵ Bursevî, a.g.e., c.IX, s.235.

²⁵⁶ رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي بِالْحَقِّ مُسْلِمًا وَأَلْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ

üzere ölme talebini, kendisine nimetin tamamlanması olarak yorumlar. Bu görüşünü “*Ancak müslüman olarak can verin.*”²⁵⁷ âyetiyle delillendirir. Bu ifadeden ölüm temennisinin câiz olduğu görüşüne ulaşan müellif, “*Beni müslüman olarak öldür*” duasını bir kez daha fakat farklı olarak ‘Beni hâlisâne bir muvahhid olarak kendine al’ sadedinde yorumlayarak Hz. Yûsuf’dan önce de sonra da ölümü temennî eden bir peygamber olmadığını söylemiştir.

Bursevî, Hz. Yûsuf’un niyazıyla ilgili ölümle bağlantı kurarak “*Ölüm mü’mine bir armağandır*”²⁵⁸ hadisini paylaşarak dünyanın, mü’minin için zindan olduğunu ifade etmiştir. Bu bakımdan mü’minin ölmesini, serbestliğe ve rahata kavuşma olarak tevîl etmiştir.²⁵⁹

Bu bölüme kadar İsmâil Hakkı Bursevî ile İbn Acîbe'nin işârî yorumlarına yer verdik. Bu bölümde ise Bursevî'nin işârî yorumda bulunmayıp İbn Acîbe'nin Yûsuf Sûresine dair işârî yorumda bulunduğu âyetleri ele alacağız. Önceki bölümlerde sûrenin tüm âyetlerinin Arapçasını ve mealini zikrettiğimizden dolayı bu bölümde aynı şekilde âyetlerin lafız ve mealini paylaşmaya devam edeceğiz. Bu vesileyle çalışmamızın hacmini büyütmemek için Yûsuf Sûresi ve mealî şeklinde başlık açmıyoruz.

4. İbn Acîbe'nin İşârî Yorumda Bulunup Bursevî'nin İşârî Yorumda Bulunmadığı Ayetler

Her iki tefsir incelendiğinde sûrenin geri kalan kısmındaki on bir âyette Bursevî'nin özellikle Dâye'den nakiller yapıp söz konusu yorumların da birebir aynı yorumlar olması sebebiyle İbnAcîbe'nin işârî yorumlarını paylaşarak çalışmamıza devam edeceğiz.

101-102. Âyetler

Hz. Yûsuf’un duasını ele alan “*Ey rabbim! Bana iktidar verdin ve bana rüyaların yorumunu da öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada da âhirette de beni yönetip himaye eden sensin. Müslüman olarak canımı al ve beni iyi kulların arasına*

²⁵⁷ Âl-i İmran, 3/102.

²⁵⁸ Abdürraûf İmâm el-Münâvî, el-Câmiü's-sagîr fî ehâdîsi'l-beşîri'n-nezîr, c.III, s.233, el-matbaatü'l-meymeniyye, Kâhire 1904.

²⁵⁹ Bursevî, a.g.e., c.IX, s.251.

kat!"²⁶⁰"İşte bu kıssa, gayb haberlerindedir. Onu sana vahyedyoruz. Onlar, tuzak kurmak üzere ittifak ettikleri zaman, sen onların yanında değildin."²⁶¹

İbn Acîbe, Hz. Yûsuf'un 'Müslüman olarak canımı al' niyazını ele alarak, bir kulun fazlaca amel işlemesi ve kemal makamlarında olması halinde dünyada kalmayı istemesinde bir sakınca olmadığını söyler. Çünkü o kimsenin, ebedî olarak kalacağı yer için daha fazla azık hazırlama imkânına sahip olduğunu belirtir. Ancak kulun amelinde bir noksanlık içinde olması söz konusuysa veya kemal halinden sonraki halinde bir noksanlık olmasından korkarsa, o takdirde bu kimsenin dünyadan gitmeyi istemesinde bir sakınca olmadığını ifade etmektedir.

Müellif, Hz. Yûsuf 'ın peygamberlik ve maddi yetkiye ulaştıktan sonra ahireti istediğini, yine Hz. Ömer'in de idaresi altındaki halkın gidişatında kusur yapmaktan korktuğu için iman selâmetiyle ölümü temenni ettiğinin altını çizmiştir.²⁶²

Kıssanın sona ermesiyle birlikte basiret sahipleri için ibretlik haller olduğunu vurgulayan İbn Acîbe, anlatılan kıssada ki kişi ve olayların gelip geçtiğine ve arkadan anılan bir hadise olduklarını hatırlatarak bu durumun hayret vericiliği üzerinde durmuştur. Daha sonra nasihat babında; insanların gaflette olduğunu ve hep dünya için yarıştıklarını ayrıca hayatın kısa olduğunu belirterek gerekli tedbirleri alınması ve ebedi ahiret yurdu için çalışılması gerektiğini söylemiştir.²⁶³

103-106. Âyetler

Kıssanın sona ermesiyle hitabın efendimize yapıldığı " *Sen ne kadar inanmalarını istesen de insanların çoğu inanmazlar. Halbuki sen bunun karşılığında onlardan bir ücret de istemiyorsun. Kur'an herkes için ancak bir hatırlatma ve öğüttür. Göklerde ve yerde nice deliller vardır ki onlar bu delillerden yüz çevirerek geçip giderler. Onların çoğu ortak koşmadan Allah'a iman etmezler.*²⁶⁴ anlamındaki âyetlerden "Sen ne kadar çok istesen de insanların çoğu iman etmeyecekler" âyeti üzerinde duran İbn Acîbe, insanlara vaaz ve uyarı ile meşgul olan, onları velâyet makamına davet eden zatlara da hatırlatma yaparak tasavvufî anlamda; Sen velâyet makamına ulaşmaları için aşırı

²⁶⁰ Yûsuf 12/101. رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيَّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّيْ مُسْلِمًا وَالْحَقِّقِي بِالصَّالِحِينَ

²⁶¹ Yûsuf 12/102. ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْعَنَابِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ

²⁶² İbn Acîbe, *Bahru'l Medîd*, c.IV, s.520.

²⁶³ İbn Acîbe, *Bahru'l Medîd*, c.IV, s.521.

²⁶⁴ Yûsuf 12/103,106. وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ وَمَا تَسْأَلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ وَكَاتِبِينَ مِنَ آيَةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ

derecede hırs göstersen de insanların çoğu ona ulaşamazlar; çünkü seçkin veliler her devirde çok az bulunur diyerek Allah'ın "*Kullarımdan (gerçek manada) şükredenler çok azdır.*"²⁶⁵ âyetini delil göstermiştir. Müellif, "*Göklerde ve yerde nice âyetler var ki fakat onlar bunlara yüz çevirip geçiyorlar*" âyetinde, gafletin kötülendiğini, tefekkürden ve ibretten yüz çevirmenin zemmedildiğini vurgulayarak, yaratılış gayesini Allah'ı tanımak, O'nun zatının sırlarını ve sıfatlarının nurlarını bilmek olarak açıklamıştır.

İbn Acîbe son olarak "*Onların çoğu, Allah'a ancak şirk koşarak iman ederler*" âyetinden hareketle, riya ve benlik gibi gizli şirkten ancak, tevhid ve tasavvuf ehli kimselerin kurtulacağını söyler. O kimselerin özelliklerini ise, O'nu görüp müşahade eden, yalnız O'na güvenip dayanan kimseler olduğunu belirtir. Şayet, onlar gaflete düşüp Mevlâ'dan başkasına yönelmeleri durumunda Allah'ın onları hemen edeplendirdiğini ifade eden müellif, onların, Allah ile hallerinin birlikte sürekli olduğunu, kendisinin de o kimselerin içinde olmayı ve onların izinden yürümeyi temenni ettiğini niyaz ederek âyetin açıklamasını tamamlamıştır.²⁶⁶

107-108. Âyetler

Rabbimizin irşad usûlünü gösterdiği "*Allah tarafından onlara kuşatıcı bir azabın gelmesi veya onlar farkında olmaksızın kıyametin ansızın kopması karşısında kendilerini güvende mi hissediyorlar?*" "*De ki: "İşte bu benim yolumdur. Ben, ne yaptığımı bilerek Allah'a çağırıyorum; ben ve bana uyanlar (bunu yapıyoruz). Allah'ı ortaklardan tenzih ederim! Ve ben ortak koşanlardan değilim"*²⁶⁷ anlamındaki âyeti İbn Acîbe, irşad için bir kulun, Rabb'inden gelen basiret üzere yakîn ehli oluncaya kadar davet etmesinin sıhhatli olmayacağını, bunu yapacak kimsede hiçbir taklit halinin kalmamasını, içinde bir şek ve şüphe bulunmaması gerektiğini ifade ederek; Allah'a davet edenlerin, bu irşad görevini üç şekilde yapacağını söyler:

1. Bazıları, kulları Allah'a islâm ilmi ve delili üzere davet eder, der. O kimselerin, insanlara Allah'n emirlerini bilmeye ve dininin hükümlerini öğrenmeye çağırarak kimseler olduğunu ifade eder.

2. Bazıları, kulları Allah'a, iman ilmi ve delili üzere davet eder, diyerek o kimselerin, açık delillere dayanarak Allah'ın sıfatları ve O'na ait kemal hallerini

²⁶⁵ Sebe, 34/13.

²⁶⁶ İbn Acîbe, *Bahru'l Medîd*, c.IV, s.525.

²⁶⁷ Yûsuf 12/107-108. أَفَأَمَّا أَنْ تَأْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِنْ عَذَابِ اللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ

tanımaya, Allah Teâlâ için vacip, imkânsız ve câiz olan şeyleri bilmeye davet eden kimseler olduğunu söyler.

3. Bazıları ise, kulları Allah'a, ihsan ilmi ve hali üzere davet edeceğini, O kimselerin, zevk ve vicdan yoluyla elde ettikleri müşahede halinin, kullara Allah'ın yüce zatını tanımaya davet edenler olduğunu belirtir. Onların, kalplere sirâyet eden nura sahip ârifibillâh zatlar olduğunu, öyle ki kim onlarla yüz yüze gelirse, o nurun karşısındaki kişinin iç âlemine yansıtacağını, asıl davet ve kalpleri etkileyen ilmin de bu olduğunu vurgular.

Müellif, bu son makamdakilerin, Hz. Peygamber'in usulü üzere terbiye veren kimseler olduğunu, o kimselerin davetinin, daha faydalı ve daha tesirli olacağını söyleyerek, Allah Teâlâ'nın, onların vesilesiyle kısa zamanda büyük kitleleri hidâyete ulaştıracağına inandığını belirtir.²⁶⁸

109-110. Âyetler

Rabbimiz efendimize hitaben, *"Senden önce de şehir halkı içinden seçip kendilerine vahyettiğimiz kişilerden başkasını peygamber göndermedik. İnkârcılar yeryüzünde dolaşıp da kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görmediler mi? Sakınanlar için âhiret yurdu elbette daha iyidir. Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz? Nihayet peygamberler ümitlerini yitirip de kendilerinin yalancı sayıldıklarını anladıkları sırada onlara yardımımız gelir ve dilediğimiz kimse kurtuluşa erdirilir. Fakat suça gömülmüş olanlardan azabımız geri çevrilmez"*²⁶⁹ anlamındaki âyetlerden İbn Acîbe, aldığı ilhamla velilerin çoğunun, şehirlerden ve yerleşim yerlerinden çıktığını, bazılarının da köy ve şehir harici yerlerden çıktığını ifade eder. Müellif, velilik, Allah'ın ihsanıdır diyerek Allah'ın onu dilediğine verdiğini belirtir. Aynı zaman da veliliğin, bir mekâna ve zamana tahsis edilemeyeceğini, velilerin şehirlerde öğrenilen dinî hükümlerle, sakin yerlerde öğrenilen hakikat ilmini bünyelerinde topladıklarını söyler. Bunun sebebinin de şehirlerde yaşayanların dinî hükümleri bilme yönlerinin kuvvetli olması, hakikat ilimlerinin ise zayıf olması şeklinde açıklar. Köy ve çöl hayatında ise bu durumun tam aksi söz konusudur der. Onun sebebinin de, şehirlerde kalbi meşgul edecek işlerin çokluğu, şehir dışında ise bunların az olması diye belirtir.

²⁶⁸ İbn Acîbe, *Bahru'l Medîd*, c.IV, s.526.

²⁶⁹ Yûsuf 12/109-110. وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ أَلَمْ يَسْبُرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا أَفَلَا تَعْقِلُونَ حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْسَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِّبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّيَ مَنْ نَشَاءُ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ

En zor olanın ise hakikat ilmini elde etmek olduğunu bildirerek, bunun için geniş bir boş vakte ve çok tefekküre ihtiyaç duyulduğunu anlatır.

Müellif, mezkûr âyetin “*Yalancı duruma düşürüldüklerini zannettiklerinde*” kısmını ele alarak burda ki mananın; peygamberlerin ve velilerin, ilimlerinin çok geniş olmasından, ilâhî vaadin zâhirine bağlanıp kalmamaları şeklinde anlaşılması gerektiğini söyler. Çünkü ilâhî vaadin gerçekleşmesinin, bazan gayb ilminde peygamberin ve velinin bilmediği gizli bir şarta bağlı olabileceğini bildirir. Bu hususun, Allah'ın hakikat ilminde ve her hükmünde tek olduğunu göstermek için böyle olduğunu vurgular. İbn Acîbe, bu yüzden velilerin, endişelerinin hiç eksik olmayacağını ve kalplerinin Allah'ın dışında hiçbir şeyle huzur bulmayacağını anlatır.²⁷⁰

111. Âyet

Surenin son âyetinde Rabbimiz Kur'an'ın özelliklerine değinerek, ibret alınması gereken kıssaların tefekkür edilmesini "*Andolsun onların kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır. Kur'an, uydurulabilecek bir söz değildir; fakat o, kendinden öncekiler için onay, her şey için detaylı açıklama, iman eden toplum için bir rahmet ve bir hidayettir*"²⁷¹ buyurduğu anlamındaki âyeti İbn Acîbe, ibret almak için yapılan tefekkürün, iman bağına kuvvetlendireceğini, işin hakikatini ve iç yüzünü görmek için yapılan tefekkürün ise ihsan halini kuvvetlendireceğini belirterek tasavvufî yorumlarını tamamlamıştır.

²⁷⁰ İbn Acîbe, *Bahru'l Medîd*, c.IV, s.533.

²⁷¹ Yûsuf 12/111. لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى وَلَكِن تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١١١﴾

SONUÇ

Bu çalışmada hicrî XI. ve XII. asırda yaşamış olan Bursevî ile XII. ve XIII. asırda yaşamış olan İbn Acîbe'nin Yûsuf Sûresi bağlamında işârî tevillerinin mukâyesesi yapılmıştır. Her iki müellif tasavvufî yönleri olduğu için sadece kendi zamanlarında değil günümüze kadar olan süreçte birçok âlim ve tasavvuf erbâbını etkilemişlerdir. Bursevî ile İbn Acîbe'nin eserlerini oluştururken takip ettikleri yöntemlerde, rivâyet olduğu kadar dirâyet yöntemini de kullandıklarını görmekteyiz. Ancak en ağır basan yöntemlerinin ise işârî/tasavvufî yöntem olduğunu belirtmeliyiz. Çalışmamızda özellikle işârî tefsir yazarları arasında Bursevî ile İbn Acîbe'yi seçmemizin sebebi ise, farklı zaman ve mekânlarda yaşamış olmalarıdır.

İşârî tefsirin kökeni, sahabe dönemine kadar uzandığı kabul edilmektedir. Kur'ân'a, sünnete ve sahabe kavline dayanan delillerin yanında, işârî tefsir metodu âlimler tarafından konulan şartların yerine getirilmesi durumunda âlimler tarafından makbul sayılmıştır. Bizim kanaatimize göre durum bundan farklı değildir.

Bursevî *Rûhu'l Beyân* ve İbn Acîbe *el-Bahru'l-medîd* adlı tefsirlerinde âyetlerin tevilini yaparken 'âyetlerin işârî yorumu', 'âyetlerin tasavvufî işaretleri' şeklinde ayrı birer başlık atarak yorumlarını aktarmışlardır.

Her iki müellifin doğum ve ölüm tarihlerine baktığımızda ikisinin kronolojik olarak bir araya gelmediği ortadadır. Bursevî hayatta iken İbn Acîbe henüz dünyaya gelmemişti. Ancak İbn Acîbe'nin Bursevî'den etkilenip etkilenmediğine dair kesin bir bilgiye kaynaklarda rastlayamadık.

Bursevî ile İbn Acîbe'nin işârî tevilleri arasındaki bazı farklılıklara bakacak olursak şunları söyleyebiliriz:

Bursevî'nin birçok yerde bir vaaz üslubuyla duygu ve düşüncelerini aktardığını bu nedenle daha uzun açıklamalarda bulunduğunu gözlemlerken, İbn Acîbe'nin ise, sözü kısa tutarak fazla uzatmak istemediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu durumda, Bursevî'nin eserinin daha uzun ve hacimli; İbn Acîbe'nin ise eserinin daha kısa olduğu görülmektedir.

Bursevî, teşbih, kişileştirme ve kıyaslama sanatını kullanarak âyetleri tevil ederken, İbn Acîbe daha çok âyeti âyetle açıklama yoluna gitmiştir.

Bursevî, az da olsa kıraat farklılıklarına değinerek yorumlarına anlam zenginliği katmış; İbn Acîbe ise dolaylı olarak kelâmî konulara değinerek âyetleri yorumlarken açıklamalar da yapmıştır.

Bursevî, Yûsuf Sûresinde işârî yorumda bulunurken, bazen tasavvuf ehlinden olan bazı âlimlerin tevillerinden nakiller yapmış, birçok yerde ise tasavvufî anlam taşımayan ancak işârî yorumları daha iyi anlamak için açıklamalar yapmıştır. İbn Acîbe ise âyetlerde tasavvufî işaretlerde bulunmuş, bazen sahabeden âyetleri açıklamak için nakiller yapmış ve şâirlerin dizelerine de yer vererek tefsirini zenginleştirmiştir.

Sonuç olarak her iki müellifinde aynı âyetlere farklı yorumlar getirdiklerine, genelde böyle olmakla birlikte, az da olsa bazı âyetlere yakın anlam vererek tevil ettikleride olmuştur. Her iki müellifin Yûsuf Sûresi bağlamında eserlerinde ve çalışmamızda, zâhirî yorumla birlikte işârî yorumun yer aldığı bu kavramların birbirine üstünlük derecesi aranmaksızın bakılması, işârî yorumun yanında zâhirden de faydalanılarak anlaşılması gerektiğini düşünürüz.

Yaşadığımız çağda bu tarz eserlerin okunup anlaşılması için tasavvuf kavramlarının bilinmesi, Kur'ân ilimleri ışığında âyetlere ve yorumlara bütüncül bakılması, kulun istemesi ve Allah'ın takdir etmesiyle de kanayan manevî yaralara şifâ olacak eserler olduğunu acizâne hatırlatmak isteriz.

KAYNAKÇA

- Ateş, Süleyman, *İşârî Tefsir Okulu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, 2. baskı, İstanbul 1998.
- Ay, Mahmut, *Kur'ân'ın Tasavvufî Yorumu -İbn Acîbe Örneği-*, Kayıhan Yayınları, 2.baskı, İstanbul 2016.
- , *Ahmed b. Acîbe ve İşârî tefsir açısından Bahru'l Medîd*
- Aynî, Mehmet Ali, *Türk Azizleri*, Mârifet Basımevi, İstanbul 1944.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru İbni Kesîr, Beirût 2002.
- Bursevî, İsmâil Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, Erkam yayınları, İstanbul 2014.
- Cerrahoğlu, İsmâil, *Tefsir Tarihi*, Fecr Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2009.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 4.baskı, İstanbul, 2008.
- Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *es-Sünen*, , Müessesetü'r-risâlet-i nâşirûn, Beyrut 2017.
- Gazzâlî, Ahmed, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, Muessesetu'l-Kutubi's-sekâfiyye, Beirut 1998.
- Goldziher, Ignaz, *İslam Tefsir Ekolleri*, Mektebetü'l-Hanci Kahire 1955.
- Haccâc, Müslim, *el-câmiu's-Sahîh*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1914.
- İbn Acîbe, el-Hasenî, *Bahru'l-medîd fî tefsiri'l-Kur'âni'l-mecîd*, Semerkand Yayınevi, 2012 İstanbul.
- , *Tefsîrû'l-Fâtihati'l-Kebîr*, Daru'l-Kütübü'l-ilmîyye, Beyrut 2006.
- , *el-Fehrese*, thk. Abdülhamid Salih Hamdan, Kahire, 1990.
- İbn Kesîr, *Tefsîrû'l Kur-ani'l Azim*, İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer, Cilt IV, Beyrût.

- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Ahmed el-Ensârî, *Lisânü'l-Arab*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.
- Esfehânî, Râğıb, *el-Müfredât*, Pınar Yayınları (çev. Yûsuf Türker), 2. baskı, İstanbul, 2010.
- Kara, Mustafa, *DİA*, "İbn Acîbe" md., Cilt XIX, İstanbul, TDV Yay., 1999
- Kırca, Celâl, *Kur'an'ı Kerîm ve Modern ilimler*, Marifet Yayınları, İstanbul 1982.
- Kettânî, Abdülhay, *Fehresü'l-Fehâris ve'l-ebsat*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmi, Beyrut 1986.
- Mekkî, Ebû Talib, *Kûtu'l-kulûb*, el-Matba'atü'l-Meymeniyye, Mısır 1967.
- Özel, Ahmet Murat, *Sufilerin El Kitabı*, Hayykitap Yayınevi, İstanbul 2015.
- Selvi, Dilâver, "*Ahmed İbn Acîbe el-hasenî'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsirdeki Metodu*", *Marife Dergisi*, 2010.
- Serkîs, Yûsuf İlyân, *Mu'cemü'l Matbûâtî'l-Arabiyye*, Matbâatu Serkîs, Şam 1930.
- Süyûtî, Celâleddin, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü li'l-Âmme, Kâhire 1974.
- , *Lubâbü'n-nükûl fi esbâbü'n-nüzul*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2006.
- Şâtîbî, İbrâhim b. Musâ, *el-Muvâfakat*, Darü'l-Marife, Beyrut 2004.
- Tirmizî, Sevre, *Sünen-i Tirmizî*, Kağıthâne Matbaası, İstanbul 1875.
- Tüsterî, Abdullah, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, Matbaatü'r-Rahmaniyye, Mısır 1890.
- Tâhir, Mehmet Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1915.
- Vassâf, Osmanzâde Hüseyin, *Sefîne-i Evliya*, İstanbul Kitabevi, İstanbul 2006.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur-an Dili*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2015.
- Zehebî, Ahmed b. Osman, *et-Tefsîr ve'l-müfessirun*, Darü'l Hadis, Kahire 2005.

Zerkeşî, Bedreddin, *el-Burhân fî Ulûmi'l Kur'ân*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut 1994.

Zemahşerî, Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf an haqâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-eqâvîl fî vücûhi't-te`vîl*, el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, Bulak 1901

Zührî, İbn Sa'd, *Tabakatü'l-Kübrâ*, Mektebetü'l-ulum ve'l-Hikem, Medine 1987.

ÖZGEÇMİŞ

1984 yılında İzmir'de doğdu. Aslen Manisa'lıdır. Hafızlığını Manisa Karaköy Kur'an kursunda tamamladı. İzmir İmam Hatip Lisesinden mezun oldu. 2004 yılında DİB'da İmam-Hatip olarak görev hayatına başladı.2010 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2013 yılında Ezanı Güzel okuma kursunu tamamladı. Ayrıca özel olarak Mûsikî eğitimi alarak yüze yakın eser ezberledi. 2016 yılında Rize Müftü Yûsuf Karali Dini Yüksek İhtisas Merkezinde Kıraat alanından mezun oldu. 2015 yılında 'Camiler ve Din Görevlileri Haftası' münasebetiyle tertiplenen Din Görevlileri arası Hafızlık yarışmasında dereceye girip Türkiye birinciliğine uygun görüldü. 2019 yılında İzmir Dini Yüksek İhtisas merkezinde İhtisas eğitimini tamamlayarak mezun oldu. 2012 yılı Ukrayna, 2014 yılı Rusya, 2019 yılında Kazakistan da Hatimle namaz kıldırmak üzere görev yaptı. Hakkâri Şemdinli ilçe vaizi olarak görev yapan Yılmaztürk, evli ve üç çocuk babasıdır.